

KAZÁR FÖLDÖN.

ÍRTA

BARTHA MIKLÓS.

IGAZ SZERETETTEL
ÉS
BARÁTI HŰSÉGGEL
AJÁNLOM E KÖNYVET

A VISZONTLÁTÁSIG

borostyánkői EGÁN EDE

EMLÉKÉNEK.

BUDAPEST, 1901 NOVEMBER HÓ.

MAGYARÁZAT.

A havas csodálatos vonzerőt, gyakorol rám. Úgy tetszik, hogy a természet a havason érzi magát igazán otthon. Egyebütt meg kell őt lesni; de itt kitarja a maga indulatait őszintén. Ez a harag valódi harag; ez a fenség nem komédia; ez a báj nem műszépség. Ásó, kapa, ekevas nem változtatták meg színét és alakját. Vasutak, csatornák és árkok mértani vonalai nem nyugtalanítják a vadon ősi szabadságát. Minden úgy van, a miként az örök műhelyből kikerült s a miként azt megformálta a zivatar, a görgeteg, a jég, a napsugár, a villám.

Mintha más volna ott az ember is. Régi szokásait, régi szerszámaikat, régi viseletét inkább megtartotta, mint mi. Erősebb a teste, szívósabb az élete, jobb a szeme, mint nekünk. Fejletlenebb állapotánál fogva közelebb áll a vadállathoz s erősebb hiténél fogva közelebb áll az Istenhez, mint mi. A történelmi átalakulások jóformán nyomtalanul siklanak el feje fölött, miként azok a felhők, melyek csak megpihennek a bérezek ormán s „néma borongással” tovább szállanak.

Úgy tetszik, hogy a gyergyói renegetek pásztorembere az elődök ruhájában járja a bérczeket és a hajdankornak nyelvén beszél hozzánk. Letűnt századok vonásait látom a havas lakóban, miként a paleontológiai leletekben láthatók az elpusztult világrend ősnymai.

Az elmúlt ősszel két heti pihenőre tettem szert. A ki jól be van fogva, annak nem kis feladat eldönteni, hogy

hová menjen és mit csináljon, mikor a semmittevés gyönyöreire nyílik kilátás. A míg e fölött töprenkedtem, mindig havasi képek rajzoltak körül.

Egyszer aztán véletlenül találkoztam *Egán Edével*, a kit a Kárpát-hegy vidéki földművelő nép nyomorának enyhítése céljából Bereg megyében foglalkoztat a földművelésügyi kormány. Ez az akció már régen érdekelt. Különböző leírásokból tudtam, hogy elhanyagolt és kegyetlenül elcsigázott népet óhajt a kormány szörnyű helyzetéből kiszabadítani. Itt-ott szórványos közlemények jelentek meg a mentési munkálatról. A közlések nem vágtak össze. Egyik dicsérte, a másik gáncsolta a munkát. Sikert jósolt az egyik; kudarcot a másik.

Kinek van igaza? Meglehet-e csakugyan menteni egy végpusztulásnak indult népet? Megérdemli-e a kezelésbe vett anyag a ráfordított fáradságot? Nem

olyan kísérletezéssel állunk e szemközt, mely pénzt, gondot, erőt nyel el ok nélkül?

Elhatározásom gyorsan megfogant. Oda megyek pihenni a ruthének közé. Ott havasvidéket is találok s ezenkívül sfínról-szinre megnézhetem a népmen-
tési munkát. Tervemet *Egan* azzal az örömmel fogadta, a melylyel a mesterek szokták fogadni műtermüknek értelmes látogatóit. Pihenésem kérdése ezzel meg volt oldva.

Szeptember 7-én érkeztem *Szolyvára* s a miniszteri kirendeltség központi műhelyében fölütöttem sátorfámat. Innen kirándulásokat tettem Beregszentmik-
lósra, F.-Viznyitzére, Puznyánfalvára, Frigyesfalvára, Dombostelkére, Patka-
nyóczra, Nagy-Marosra, Munkácsra, Ár-
dánházára, Hársfalvára, Zsdenyovára, Vereczkére, a Beszkid-csucsra, Volóczra, a Firczák havasra, a Névtelen havasra, Ökörmezőre, Bisztrára, Husztra stb.

Alkalmam nyílt megnézni a nép életmódját, szokásait, vagyoni és kulturális állapotát. Érintkeztem papokkal, jegyzőkkel, bírakkal, erdőszökkel, kerülőkkel, földművelőkkel, boltosokkal, napszámosokkal, tanítókkal, korcsmárosokkal, uzorásokkal, nagyúri családdal és szegénységben sínlődő ruthén háznéppel. Láttam és megmértem a helyzetet s nyitott szemmel néztem, hogy a földművelési kormány terve, célja, eszköze behat-e valóban a népelet viszonyaiba és hogy van-e a valóságban ennek a behatásnak állandósági biztosítéka?

Kimondhatatlan örömet okozott az a meggyőződés, hogy nem szappanbuborékos légvárákat épít a miniszteri kirendeltség, hanem reális alkotásokat hoz létre. Faluról-falura látja az ember, hogy miként lábbad föl a nagy beteg. Mert hajh, nagy volt és még most is nagy ott a betegség! Ennek a néptestnek

mindene fáj: a feje, a lába, a dereka, a háta, a gyomra. Mindene.

Hol kezdtek tehát a kúrát? Világos, hogy magán a testen; annak valamennyi tagján. A nyomóit nem ez, vagy az okozza, hanem minden, a mi e népet körülveszi. Az intézmények, az éghajlat, az emberek. A pénz, hogy ennek van, annak nincs. A terméketlenség. A munkahiány. Az adósság. A tudatlanság. A pálinka. A demoralizáció. A közlekedés hiánya. A felszerelés hiánya. A legelő hiánya. A szolgabíró. Az uzsora. A jegyző. Az erdő. A dúvad. A szarvas. A kazár. Minden, a mit lát.

Ez mind együttvéve ezen egyetlen szobán jelentkezik: *Éhség*.

Búzatermő Magyarországnak van egy vidéke, a hol a nép évről-évre száz-
ezerszámra mindig éhezik. Nem ismeri a jóllakás állapotát. Egész élete abban a sóvárgásban telik el, hogy jóllakhas-

sék. Íme, az állattá fajulás útja. A kutya ragadozóvá lesz, a veréb tolvajjá, ha éhes. A birka bög, a ló nyerít. Ez a szegény nép sem tolvajjá, sem martalóczzá nem lett. Nem is kiabált. Némán tűr évtizedek óta.

A mit láttam és hallottam, arról futó jegyzeteket írtam kis úti naplómba. Eszem ágában sem volt, hogy közzé tegyem. Egyszerűen följegyeztem, a miként műkedvelők rajzfelvételeket készítenek egy-egy tájékról. A magam okulására és az emlékezet támogatására jegyeztem fel.

Jóval később egyik képviselőtársam feltűnő kicsinyléssel beszélt előttem a miniszteri kirendeltség hegyvidéki akciójáról. Még később a hegyvidék egyik főispánja, a ki művelt és eszes ember, a ki tehát képes felfogni egy ilyen akciónak becsét, horderejét és nehézségeit, a vádak egész sorozatával terhelte meg

előttem a kormány népmentési munkálatait. Nemsokára a pénzügyi bizottságban is fölmerült a kérdés s egyik tag élesen elítélte az egész mozgalmat, mint költséges és haszontalan fáradozást.

Ehez járult néhány hírlapi czikk olyan lapokban, a melyek máskülönben mindig a kormány politikáját szokták támogatni. Ezúttal azonban keményen kirúgtak a hámból. Az egyik *Darányi* földművelési miniszternek szegezte mérgezett nyilait. A többi megelégedett az *Egán* szétmarczangolásával. Hanem ez aztán derekas munka volt. Csak amúgy izzadt minden betű attól a nagy fáradtságtól, a mit az írók kifejtettek az *Egán* szétszedésére.

Mindez arról győzött meg, hogy a mozgalom mibenlétét még azok sem ismerik, a kik arról beszélnek és írnak. Még kevésbé ismerik a *Darányi* miniszter intenczióját és legkevésbé ismerik

Egánt. Egyszersmind meggyőzött arról is, hogy ez az üdvös és kivált nemzeti szempontból elsőrangú kezdeményezés hajótörést fog szenvedni az ellenséges irányú hangulat áramlatában, ha nem alakul egy erőteljes és mindenható közvélemény, mely a dolgok, viszonyok, célzatok és eszközök alapos ismeretével leszerelje az ellenséges irányú hangulat-keltést.

Ennek következtében elhatároztam, hogy leírom tapasztalataimat.

Akinek kezébe kerül ez a kis könyv: legyen szíves és olvassa át. Célom a toborzás. Azt akarom, hogy külömb harczosok sorakozzanak egy jó ügy mellé, mint a milyen én vagyok. Lelkemet az a vágy égeti, hogy minden olvasó meggyőződjék soraimból a földművelési kormány hegyvidéki akciójának helyes-sége, célszerűsége és szükségessége felől.

De célom elérésénél óvakodtam úgy a képzelgéstől, mint a túlzásoktól. A valóságot írtam meg a valóság színeivel. Azok a képek, melyeket az olvasó elé tárok, akár a mélységekből hoztam azokat, akár az ormokról, mindig hű másolatai az életnek, a viszonyoknak, az embereknek.

EGÁN EDE.

Darányi Ignác földművelési miniszter a hegyvidéki kirendeltség vezetésével *Egán Edét* bízta meg. Illendő tehát, hogy ezt a férfiút bemutassam, mert csak így lehet megítélni, hogy megvan-e egyéniségében a siker biztosítóka.

Az Egán *nevet* 14 év óta ismerem. Egyszer véletlenségből egy kirakatban ilyen című könyvet láttam: „*Román szomszédaink.*” Írta Egán Ede. Megvettem; elolvastam. Azóta nem feledtem el sem a könyv tartalmát, sem szerzőjének nevét. Olyan kereskedelmi, adózási és gazdasági elvek vannak ott lefektetve, a milyenekkel publicisztikánk nem igen szokott foglalkozni. Románia gazdasági jövője a versenybeli győzelemnek minden képzeletet felülmúló veszélyével tárult föl e műben. A mit

olvastam: minden gondolat, minden állítás a kérlelhetetlen tények szigorával hatott rám. Megdöbbenésből hogy miként haladnak mások és miként maradunk mi el, soha többé fölocsúdni nem tudtam.

Azóta a következő munkák ragadták meg ügyelmemet: „*Darf és „Milch für Reiche” und „Milch für Arme” geben. Ein Wort gegen die sogenannten Kindermilch-Ansialten. Von Edvard Egán.*” Megjelent Brémában. „*Románia mezőgazdasági viszonyainak rövid vázlala. Toldalék Egán Edének román szomszédaink című művéhez.*” – „*4 szeszdó-törvényjavaslat ügyében. Írta Egán Ede.*” E műben azt bizonyítja, hogy az iparnak nem szabad a mezőgazdaság kárán fejlődni s annak romjain emelni palotákat. „*Die Hochschule für Bodenkultur in Wien und ihre falschen Propheten. Von Edvard Egán.*” „*A tej a fővárosban. Írta Egán Ede.*” „*Az erdélyi szarvasmarha tenyésztés feladatai. Irta Egán Ede.*” „*Kárpátaink közigazdasági hivatása. Intő szó a magyarországi havasi gazdaság fejlesztése érdekében. Írta Egán Ede.*” „*4 marha-tüdőrvész veszélye Magyarország mezőgazdaságára. Írta Egán Ede.*” „*Das unga-*

rische Pferd, seine Zucht und Leistung. Von Edvard Egán.” Megjelent Berlinben. – „*Ein Wort für das arabische Pferd. Von Edvard Egán.*” Megjelent Berlinben. „*Landwirtschaftliche Skizzen ans Ungarn. Von Edvard Egán.*” Megjelent Berlinben.

Egán angol származású ember. Voltaképpen skót. Akaraterejét, szívósságát, kötelességtudását a klánok szellemétől örökölte. Még az apja költözött hazánkba. Jó magyar lett, itt halt meg, de angol honosságát végig megtartotta. Szerette fajunkat, azonban nem tudott megválni attól a büszkeségtől, hogy egy világhódító nemzetnek legyen a tagja.

A fiú egészen a miénk lett. Skót nemeségét naturalizáltatta borostyánkői predikátummal. De angol-német nevelése megőrizte lelkének objektivitását.

Ő nem úgy nézi fajunkat, annak tulajdonságait, jellemét, szokásait, szenvedéseit, hazaszeretetét, a miként mi nézzük, a kik atomrészecskék vagyunk a nemzeti vérkeringésben. Ő kívül áll. Nem belénk *olvadt*, hanem belénk *szeretett*. Jobban félt minket, mint mi magunk. Jobban ismer minket, mint mi magunk. Jobban is szeret minket. A szerelmes imádásával

tekint fajunkra. Szép vonásainkat körülfonja a művész áhítatával. Népviséletünk elragadja. Népdalainktól megrészegül. Egész mivoltunk átalakul, megszépül, tökéletessé válik az ő lelkében. Nincs ezt miért tovább fűzni. *Szerelmes a fajunkba*. Ezzel minden meg van mondva.

Középtermet, nagy csontok, kemény izomzat; fáradtság, viszontagság, veszélyekhez edzett szív.

Tervkészítésében körültekintő, alapos, a legapróbb részletre kiterjedő. A végrehajtásnál villámgyors, rácsap a munkára, mint a sas az áldozatra és gyorsan, kim élet nélkül végez vele. Szótárának legantipathikusabb szava a „lehetetlen.” Nem tud kibékülni azzal, hogy a mit ő jónak tart, azt megtenni ne lehetne.

Lankadás nélkül dolgozik ha kell – naponként tizenhét óráig. Akkor alszik el, a mikor tetszik. Elsőrangú lovas, gyönyörűen gyepelözi a négyest. A vadászathoz nincs kedve. Ezzel sok idő telik el haszontalanul.

Társaságban élénk, szeretetreméltó, gyöngéd. Nők iránt határtalanul udvarias. Modorára előkelő, kissé külföldies. Étkezésben, öltözködésben angol szabályokat tart.

Rengeteg erőfeszítése, fárasztó utazásai

s hosszas ideig tartó silány étkezései után nagyon tudja méltányolni az úri kényelmet, a jó asztalt, a finom és tiszta ágyruhát, a kandalló sziporkázó tüzét, a mandarin thea páráját s a Pomery-sec gyöngyözését.

A raktárakban hány, vet, emel, rakosgat, mint egy darabont; a boltokban vizsgál, számit leveleket, bárczákat, számlákat revideál és rovancsol, mint egy könyvelő; a havas tetőkön gyalogol, csúszik, kapaszkodik, szalonnát pirít, falombon hál, mint egy erdőkerülő. Azonban nótái is vannak, ha jó a cigány s a szalon parkettjen olyan biztosan jár, mintha soha sem távozott volna onnan.

Ilyen az a férfiú, ki a Kárpát-hegyvidéki földműves nép gazdasági helyzetének javítására a kormánytól megbízatást vállalt.

A kezdet kezdete egy tanulmány-út volt.

Hónapokat töltött a hegy vidéki megyékben. Községről-községre, emberről-emberre vizsgálódott, adatokat szerzett, meggyőződést értelt. Kezét rátette a viszonyok üterére. figyelemmel hallgatta a nyomor szívdobogását. Méregette azon lejtők esési viszonyait, a melyeken ez a nép a mélységekbe sülyedt. Tanulmányozta a nép testi-lelki állapotát. Egyszerre

dolgozott lélektani, orvosi, gazdasági és szociológiai műszerekkel.

Éles szemét semmi sem kerülte ki. Mindazon szálakat összegyűjtögette, melyek a népet a földhöz, a keresethez, a kocsmároshoz, az uzsoráshoz, a templomhoz, a jegyzőhöz, a bírósághoz, a vármegyéhez, az adóhivatalhoz, az erdőhöz, mezőhöz, baromhoz, a hazához, istenhez és családhoz fűzik. Ezen, szálakból fonta meg jelentését, melynek első része a rutén nép gazdasági és erkölcsi állapotával és a nyomor okaival foglalkozik.

Rémesebb képet talán soha sem láttam. Ha adat-adatra nem volna halmozva, ha számokkal, nevekkel, tényekkel nem igazolná állításait: valamely rémlátó romantikus költőnek mesés képzelődését sejtethetnők e jelentésben.

A jelentés második felében a mentés eszközeit hozza javaslatba. Ezt olvasva, lehetetlen föl nem kiáltani: Az a szegény nép megtalálta végre a maga emberét! Azt a férfiút, a kinek keblén százezerek sóhajtása, vágya, álma tetté érlelődik.

Alikor a kormány elfogadta és helyben hagyta javaslatait és megbízni kívánta a javas-

latok fogantatásával, ugyanakkor uradalmak kormányzóságára kapott ajánlatot *Egan*. De ő a magyar kormány sokkal kisebb javadal-mazással járó megbízását fogadta el.

Miért? Hiszen még a hivatalos statusba sem iktatták be őt. Rangfokozatot nem adtak neki. Nyugdíjképeessé nem tették. Állását nem állandósították. Működését nem rendszeresítették. Jövendőjét nem biztosították.

Hát akkor miért?

Miért!

Miért féltjük az életünket és biztonságunkat a jegén, hogy el ne csúszszunk, a magasban, hogy le ne szédüljünk, a ragály alkalmával, hogy meg ne betegedjünk? Miért hivatunk orvost, ha mellszúrást érzünk? Es mégis, mi az oka annak, hogy ha szólít a haza: elvetjük óvatosságunkat, megszűnik félelmünk, nem gondolunk náthával, fogfájással, halállal és megyünk a tűzbe, hallgatjuk a golyók fütyölését, ontjuk a vért patakszámmra.

Miért?

Azért, mert az élet nem cél. Mert a nagy és nemes ambíciók felülkerekednek és legyőzik a köznapiságot. Mert nincs e földön nagyobb dicsőség, mint *jó hazafinak* lenni s mert ezt

a nagy dicsőséget nagy áldozatok nélkül megszerezni nem lehet.

Egán rálépett arra a tövises útra, melyen a jó hazafiak szoktak járni. Edzett lélekkel tűri a méltatlan gáncsolodást. Űzi, hajtja egy történelmi feladat s természetesnek tartja, hogy az úttörés akadályokkal jár. Szelíd mosolylyal mutogatja a kapott sebeket, melyek egészséges véralkata folytán per primam gyógyulnak meg. Belső vérzéseiről nem beszélek, mert röstellené. Nyilvános elismerésben eddig kevés része volt. Ha tőle függne: egész erélyével megakadályozná ezeket a sorokat.

A MÁV.

Reggel 7 óra felé fölébresztettek. Csak az imént aludtam el, tehát nagyon álmos voltam. E miatt már nem tudom, hogy a vonatunk változott-e, vagy reggeliznünk kellett? Azonban a kocsiból kiszállottunk s tejes kávé-t rendeltem. Valami hamuszín italt kaptam, mely kissé kékes is volt, mintha palaolvadék vegyült volna belé. Ilyen formának képzelem a kovásznál Pokolsár-fürdőt, a melyre különben már csak homályosan emlékezem.

„Köszönöm. Inkább egy csésze theát.” Jött a burjános meleg víz, a tükörén zsírfoltokkal, hogy tündöklőbb legyen. A beléndek, mikor a gyümölcsével – mely gömbölyű és tüskés, mint a hízott mongolicza – disznósdit játszottunk, ilyenforma szagot hagyott injainkon. Szegény édes anyám mindig megérezte

rajtam ezt a játékot s nem adott vajás kenyeret, míg meg nem mosdottam.

Miután pedig az illatnak köztudomás szerint emlékezet-idéző hatása van és miután ez a thea a beléndekre, a beléndek viszont a mosdó vizre emlékeztetett: ennélfogva kiindultam az indóház udvarára, a. hol kutat, vizet és vályút reméltem találni. Azonban a folyósón arra figyelmeztettek, hogy van az indóházban hivatalosan berendezett toilette-szoba az utasok számára.

Ez meglepett. Mégis haladunk. Íme a Máv., ha nem is törődik a gyomrunkkal s ha mégis túri kávénak a moslékot és theának a mosogató levet, de legalább gondoskodik tisztasági igényeinkről.

Beléptem a szobába. Egy nagy márványfedelű mosdó asztalt találtam két tállal, két nádszéket, egy ruhafogast. A mosdó-asztal vízvezetékre berendezve.

Kint fényes nap süttött. Itt félhomály volt, daczára a nagy ablaknak. Mert, kérem, az az ablaküveg, mióta a gyárból kikerült, soha tisztítva nem volt. A zemplénvármegyei gazdákra gondoltam. Micsoda? Hát nem ismerik ők a guanó értékét? Hiszen itt légymilliárdok

hulladéka raktározódott vastag rétegekbe. Ez egy kincses bánya a műtrágyázás szempontjából. Ezek a legyek tejjel, borjú-pörkölttel, gulyással és cukorsüteménynyel élnek. Hulladékuk nagy százalék foszfort, kálit, nitrogént tartalmaz. Miért nem kezd valamelyik vállalkozó ennek a kincsnek a kiaknázásához?

Lassacskán megszokta szemem ezt a félhomályt. Látni kezdtem. A fölcserpezett falfesték pikkelyei alól gúnyos megvetéssel néztek a kíváncsi poloskák rám, a tisztaság keresőre. A mosdó asztal márvány táblája össze-vissza volt zúzva, mintha Árpád honfoglalása óta minden hadjárat rajta gázolt volna keresztül. Repedései tömve nedves, undorító, bűzös piszokkal. A vízvezeték csapján zöld rozsdá ült, a szennynek és mocsoknak barna patinájával. A csap nem fordult sem jobbra, sem balra. A mosdó tál falán dilluviális és alluviális rétegek hirdették, mint valamely szappankori ősidőnek maradványai, hogy ez a tál soha megmosva és kitörölve nem volt.

Eddig azt hittem, hogy a mosdás célja a tisztaság. Itt nem így van. Itt a mosakodás tisztátalanságot jelent.

A szolgálattevő tót asszony valami edény-

ből vizet töltött a tenyerembe, hogy a csapról maradt szennyet ledörzsöljem ujjaimról. Azután valami portörölő féle rongyával kínált a székelv parasztasszony súrolható rongynak nevezi az ilyesmit hogy törülközzem meg. „Köszönöm. Jobb a zsebkendő.” Fésűvel is kínált s ha nem csalódom, fogkefével. Brrrr!

Adtam neki 40 fillért. Lármát csapott. Két decziliter vizet öntött a markomba. Ilyenformán egy hektoliter mosdóvizet száz frtra taksáltam. Ennyiért bort is lehet kapni. Nem is homoki bort; nem is Engel-bort. Hanem jó, tüzes hegyaljait.

De a tót asszony lármázott. Tótul lármázván, mindjárt gondoltam, hogy állami alkalmazott. Megértettem nagy nehezen, hogy neki 60 tiller dukál. Át is láttam igazát; mert a ki abban a szörnyű piszokban ül napestig, várva azokat az áldozatokat, kik itt magukat bemocskolni akarják, az csakugyan érdemes a jó fizetésre.

Azóta sokszor törtem a lejemet azon a problémán, hogy vajjon mennyire szabnák ennek az asszonynak a díját, ha még dolgoznék is legalább annyit, a mennyi egy szoba tisztántartására szükséges? Ha rákényszeríte-

nék a szoba kisöprésére, szellőztetésére, tiszta kendő tartására, ablaknak, tálnak, tükörnek megmosására, zárnak, saroknak, kilincsnek, csapnak tisztogatására?

Miért időzöm e csekélység mellett: Csak azért, mert szégyellem azt a rondaságot, mely vasúti indóházainkat jellemzi. Kezdve a budapestieken, valamennyi tisztátalan. A külföldi utazó erről ismer hazánkra. Átlépve a Lajthát, *Keleten* érzi magát.

Bűz, rondaság, szemét. Narancshéj, alma-torzsa, hagymaszár, szalonnabőr. Durva málházók, goromba örök, életunt pénztárosok, ideges távirászkok. Füstös petróleum lámpák, izzóvá fűtött vaskályhák, rozsdás ajtókilincsek, bedegedt ablakok.

Légykultúra az étkező helyiségekben. Évek óta száradó és naponként felújuló sörlocsadék a padozaton. Paradicsom foltok az abroszon. Penészes torta a dessert-tartókban. Avas és vastag zsírréteg a mosdatlan kezű pinczéresek frakkján. Mindezt méregdrágán fizetve: íme a magyar vasúti vendéglők és indóházak típusa.

Nem beszélek a német indóházakról. De az olasz nép tisztasági érzéke már csakugyan nem mintaszerű. Mindazonáltal egy olasz étkező

a miénkhez képest csiszolt pohár. Miért nem lehet nálunk is úgy, mint másutt? A munkás itt sem drágább. Forgalmunk kisebb. Személyzetünk nagyobb. Időnk olcsóbb.

Végre is két *lág*y tojást reggeliztem. A lág>y szót aláhúztam. Mert van híg tojás és lág>y tojás. Már t. i. ott, a hol a vendéglő a vendégért létezik. Nálunk megfordítva a vendég létezik a vendéglőért. Nálunk a vendég: áldozat. Alkalmas tárgy a kiaknázásra. A vendéglő nem ellátja a vendéget, hanem levetkőzteti.

A régi magyar csárda szelleme még mindig kísért. Nem hívtuk; miért jött? Ha alkalmatlanságot csinál: fizessen. Edd torkig magadat és igyál a sárga földig: akkor számíthatsz némi előzékenységre. De jaj neked, ha rendes egyszerűséggel akarsz élni, mint otthon. Ha vizet kérsz hamisított bor helyett s kávé árban nem fogyasztod a czikóriát. Azt a theát (rhum és czukor nélkül), mely otthon jó minőségben legföljebb négy fillérbe kerül, itt hatvan fillérrel fizeted. Hát ez istentelenség!

Ha mondd, hogy lág>y tojás kell, hoznak nyers tojást. Ha visszaküldöd, hoznak híg, főtelen tojást. Ha megint visszaküldöd és kikötöd, hogy négy perczig főzzék lobogó vízben:

azt mondják, nem tarthatnak két tojás kedvéért külön szakácsnét, külön zsebórával. Azonban megfizettetik a nem sikerült tojásokat is. Mert a vendég arra való, hogy károsodjék. A vendéglős pedig arra való, hogy ötezer százalékra dolgozzék. Vajjon mikor is ér rá Magyarország a vendéglős-ipar szabályozására? A kontárok ránczbaszedésére, a hamisítók fenyítésére, a szolidak kitüntetésére, a piszkosak megbüntetésére?

Ötezer százalék. Helyes. Inkább mondjuk 5000 perczent. Mert nyomon vagyunk. Az ötezer perczent hazájában. A Kazár földön.

KAZÁR NYOMOK.

Reggeli után, a vonatindulásig háromnegyed órára maradt Sátoraljaújhely megtekintésére.

Egán meghúzódott egy sarok asztalnál s diktált a gyorsírójának. Kevés ideje van akták készítésére. Ő az életnek dolgozik. Tehát az irodán kívül; a szövetkezeti boltban, a legelőn, a belvizek lecsapolásánál, a tehén-kiosztásánál, a hitel-megállapításánál; az út építésénél, a mezőhegyesi munkások kiválasztásánál, a hitelszövetkezet gyűlésén; az üszők vizsgálatánál; a bérföldek hasznosításánál. Egy óra alatt megdiktál két-három napi irodai munkát; a többi az írnokok dolga.

Kimentem az indóház udvarára, kocsi után nézni. Kaftános emberek vettek körül, hogy ők szereznek kocsit. A kocsik előttem

állottak. A kaftánosok pokoli lármával kísérték kocsiról-kocsira és beszéltek érthetetlen nyelven. Nem tulajdonosok voltak; nem is kocsisok; nem is kocsibérlők, hanem *közvetítők*. Pénzt kívántak tőlem olyan munkáért, a mit nem teljesítettek. Közvetíteni akartak olyan üzletet, a mit magam végezhettem el a kocsissal, ha el nem ment volna a kedvem a kocsikázástól. De elment.

Ilyen kocsiba pestisveszély nélkül ülni nem lehet. Ez a ló, ez a szerszám, ez az ülés, ez a földél, ez a sárhányó, ez a kerék, ez a lépcső, ez a behúzó, ez a kocsis egyszerűen leírhatlan.

Százsor inkább gyalog. De arra nem volt idő. Mert nálunk az is vasúti politika, hogy az indóház a várostól legalább 34 kilométernyire legyen. Mert a forgalmat lehetőleg meg kell nehezíteni és drágítani. Főispánnak, alispánnak, főbírónak, polgármesternek ezek a bérkocsik nem tűnnek föl, mert ők a saját fogatukon járnak. Az utas ... no hát az utas minek utazik? És minek kocsis olyan embernek, a kinek nincs kocsija? Hiszen már II. József császár a hivatalos fuvarozások ellen panaszkodó gagyiszekelyeknek ilyen privilégiumot adott:

„A kinek nincs szekere es lova:
Járjon gyalog Gagynak határiba.”

Ezeken a bérkocsikon, lovakon, szerszámon olyan erőteljes kazár-nyomok valának, hogy visszamenekültem a váróterembe. Itt aztán elmélkedtem.

Miért olyan elcsigázott az a ló? Miért olyan rozoga az a kocsi? Miért olyan szakadozott az a szerszám? És a kocsis ruhája, pokrocza, ostora; és a közvetítők kaftánja, kalapja, csizmája, kóczos szakállá... mindez miért olyan elviselt, olyan fakó, olyan kopott, olyan tisztátalan?

Azért, mert itt rablógazdálkodás foly. Mindent kiaknázni az utolsó ízig; az embert az utolsó sóhajtásig, a barmot az utolsó nyögésig, a szerszámot az utolsó parányig, a földet az utolsó burjánig: ez a kazár-gazdálkodás princípiuma.

A hová lép, a mihez nyúl: minden elpusztul.

Micsoda végzet üldözi ezt a népet? Mintha vele járna a balsors. Mintha arra volna kárhoytatva, hogy vesztére legyen az embernek, a kivel érintkezik; a háznak, a hol lakik; az állatnak, a melylyel dolgozik.

Talán érzi is végzete súlyát. Íme, sötét ruhában jár, mintha gyászolná azt a pusztulást, mely őt körülveszi.

Mosolyát nem látod, örömét nem hallod. Komoly, lassú, nehézkes minden mozdulata. Szemlesütve jár s ha rád emeli sötét tekintetét: azt véled, hogy a mélységekből sugárik feléd valami baljóslatú fekete tűz.

Még a gyermeke sem játszik; még az asszonynépe sem kaczag. Pajkosság, vidám beszéd, enyelgő szórakozás ismeretlen fogalmak e fajnál. Életüknek nincsen bája, derűje, nemes ingere.

Az ő életük: üzlet és nélkülözés. Gondok emésztik szüntelen.

Egész mivolta abban a problémában olvad föl, hogy a krajczárból forint, a forintból tízes, a tízesből százaz legyen. Akarata, vágya, szenvedélye ehhez a problémához fűződik. Az emberből, a természetből, a viszonyokból és az intézményekből csak annyit lát, a mennyi ezen probléma megoldására vezet.

Erkölcsvilága is ehhez idomul. A mi a probléma megoldására vezet, az jó; a mi nem vezet oda, az rossz. Még pedig *minden* jó, ha szaporítja a pénzt. Minden. Kivétel nélkül

minden. A koplalás, a rongyosság, a fázás, a szégyen, az emberek megvetése, a gyalázat: az mind viselendő, ha pénzt hoz.

Vallására nézve mózeshitű.

De a mi zsidóinkból, a kik velünk barátkoznak, velünk étkeznek, velünk örvendenek és velünk szenvednek, egyetlen vonás sincs bennük. Tehát senki se csináljon zsidókérdést a kazárkérdésből. Nincs itt szó vallásról. Egy fajról beszélek, a mely becsempészte magát hazánk felvidékére s meglepte a bennszülötteket, miként a penészgomba a védtelen organizmust.

Azokról beszélek, a kik magyarul sem nem tudnak, son tudni nem akarnak. Egy vad törzs nyelvét beszélik, melynek se nyelvtana, se szótára, se irodalma nincs.

E faj terjeszkedik, miként a fecskefonal a lóherésben. Körül fonja, behálózza, rátapad, kiszívja, s mikor elpusztult a megtámadott növény, akkor tovább kúszik az élösdi, újabb áldozat után.

Mert hiába lett ura annak a földnek, honnan a nemesebb fajt kiirtotta: nem tud rajta, belőle megélni, miután sorvasztó gazdasági rendszerével a talajt is kizsarolja.

A zsidó vallású magyarokat, a kikben oly nagy az érzékenység, annyi a tudásszomj, a becsvágy, a költészet, a zeneérzék: kérve kérem, ne azonosítsák magukat ezzel az érzéketlen, tudatlan, ambíció nélkül való, durván materiális és mosdatlan fajjal. Ne üldözzék, ne kárhoztassák *Egont*, a ki egy szerencsétlen és együgyű népet megmenteni iparkodik ennek a számító, élelmes, de erkölcsi tekintetben a vadállatok nivóján álló söpredéknek karmai közül.

AZ URADALOM.

Vonatunk elhaladt Munkácsvár alatt s betért a Latorcza völgyébe. Fényes emlékek, sötét emlékek kelnek, ébrednek, váltakoznak a robogó kerekek forgó sietségével.

Munkács fellelegváros részében Zrínyi Ilona ablakát keresi szemünk. Látni véljük a bástyát, melynek boltívét bezúzta a Montecucculi bombája. A bástyához bizalmasan tapad a Báthory-kápolna, mint a fecskéfészek az ereszhez.

Hormayr e várban szenvedett fogságot; Kazinczy is. A Bach-korszak rablógyilkosok számára rendezte be Rákóczy várát.

Mégis csak csúf mesterség osztráknak lenni.

Most üres a vár. Egy kedves öreg úr mutogatja a rabczellákat, a dolgozó termeket, a fogházfelügyelő lakását, a mosókamrákat. Aztán felvisz a fellelegvárba. Hangja komolylyá,

mélabússá lesz. Merengő szemei megakadnak a mély kúton, a melynek vize egykor kurucz vitézt üdített; a szabadság fán, melyet 48-as várórség ültetett; a fülkén, hol a Zrínyi Ilona rokkája állhatott; egy másik fülkén, hol a nagy fejedelem nyoszolyájának kellett lenni.

Az öreg úr azt a benyomást kelti, mintha részese volna mindannak a gyásznak és öröme- nek, reménynek és csalódásnak, melynek em- léke, e vastkos falak között meg-meglebbenti titokzatos szárnyait.

Ezen történelmi falak és bástyák köz- építették a millenáris emléket. A hegyes emlék, mely kíméletlenül felnyársalta a rajta ülő turulmadarat, 48 ezer forintba került. Stílszerű- ségéből hiányzik a 48 krajczár.

Vonatunk sietve kanyarog a Latorcza völgyében. Jobbról marad a beregszentmiklósi kastély. Miként az egész vidék, úgy ez is a Rákóczy Ferencz tulajdona volt. Nincs rajta látnivaló. Az őszi ködnek egy lengő foszlánya öleli át néhány fenyőszál magas sudarát. Mintha sóhajtás volna a letűnt szabadságharczok vité- zeinek kebléből.

Ha betérsz pázsitos udvarára: szívesen kínál meg jó szilvapálinkával a Schönborn-

uradalom egyik erdésze. Csakhogy németül beszélj, ha azt akarod, hogy megértse szavadat.

Balról, az ősbükk-erdőség egyik kapuján tornyos kastélyt látsz messziről. Új épület, melyet Schönborn Ervin gróf ő magassága építtetett. „Seine Durchlaucht. „Alert mediatizált família, autonom családjoggal és házasság-szabályozó hatalommal. Majdnem uralkodó nemzetség. Ha fenség volna, uralkodó volna. De csak magasság.

Csak? Ez nem csak! Ez nagyon is sok.

Jussa van a felséggel piketirozni és bármelyik főherczeggel kettősben sörözni. Törvényes leánya nem lenne morgantikus feleség, ha mindjárt Habsburghoz menne is férjhez. Ha még léteznék a német Bund, ott ülne Frankfurtban a Churfürstök *mögött*, a Markgráfok *mellett*, a Reichsunmittelbargráfok *előtt*.

Ez a kastély, kétszáznegy venezer kataszt-rális hold hitbizományi birtok fölött uralkodik. Kerek számban 24 négyszög mértföld; vagyis 1350 négyszög kilométer. Ha csak magára állana: negyvenkét kilométer volna a hossza és harminczkét kilométer a szélessége. De bele esnek a fölszabadult jobbágy községek telkei és határai. Mintegy kétszáz község.

Nem nagyok, de kétszáz! Együtt ezekkel az enclavékkal kitesz a birtokterület legalább 40 négyszög mértföldet. Tehát nagyobb, mint Árva, Esztergom, Mosón, Ugocsa, Csanád, Liptó-vármegyék külön-külön. Másfél akkora, mint Turócz-megye. Alig kisebb Győrnél, vagy Abaúj-Torontálnál. Saját megyéje területéből majdnem kétharmadot foglal le.

A birtok befolyása két választó kerületre terjed ki. Beszélik, hogy Tisza alatt a végrehajtott bizottság elnöke ilyen levelet irt a főmagasságú urnák: Kérem méltóztassék megjelölni, hogy kit akar képviselőnek? Ha más jelöltje nincs, hajlandó-e György Endrét elfogadni?

Ennek a nagy urnák tehát a Házban is van két vótuma. Voltaképen négy; mert a kormányzója és az ügyésze szintén képviselők. A vármegyében a hányat akar.

A nagy birtok nagy áldása lehet a vidéknek; de lehet nagy átka is. Ha a művelés belterjes; ha emberséges a tisztikar; ha magára veszi az uradalom a cselédek, napszámosok egyházi és iskolai terheit – egyszóval, ha érzi a tulajdonos és a kezelőség azon közkötelességek ethikai kényszerét, mely a nagybirtokkal együtt jár: akkor egy ilyen latifundium, akár

hitbizományi jellege van, akár szabad birtok, nagy jótétemény a népre.

A kinek milliói bankokban, értékpapírokban kamatoznak, az nem ismeri a jótettek igazi örömeit. Lehetnek házi szegényei, a kiket megsegít s a kiknek hálálkodása kellemes pillanatot szerez. Tehet jelentékenyebb alapítványt és a hírlapok megczikkezik. Ez is jól esik bizonyára. Ha gyakran ismétli istennek tetsző kegyes adományait s ha politikailag nincs pártbélyegzés alatt: báróvá, sőt a főrendiház tagjává is kinevezhetik; tagja lehet a Nemzeti Kaszinónak; tarokkozhat miniszterekkel, generálisokkal, grófokkal; bevásztják a delegáció hadügyi bizottságába s udvari ebédekre kap meghívót.

Mi ez azon földi és mennyei gyönyörűséghez képest, a mit egy nagybirtokos élvez, ha boldog és jól szituált nép veszi körül? Tanyáról-tanyára kocsikázva, ha látja a cselédségnek vidám gyermek-seregét s tudja, hogy ezek a bazsarózsa arczok neki köszönhetik a szint, az erőt, a mosolyt.

Mindenik tanya egy jól rendezett szép kis község. A kényelmes udvarházban az ispán családja lakik. Nagy világos szobák, beárnyé-

költ tornác, díszes bokrok a lak előtt. Benn elégedett háznép.

Szemben az iskola; mellette a tanító lakása. Szép sorrendben a számadók, béresek, kerülők, juhászok, kanászok, csikósok, gulyások lakásai. Valamennyinek veteményes kertje, gyümölcsöse. Egész utczasora a dohány kertészeknek és megtelepült feleseknél. Aztán a kovács, a bodnár, a kerékgyártó, az asztalos, az ács. Amott az állatorvos, a gépész, a kasznár. Ezekhez járul a központi tanyán, az orvos, a lelkész, a pénztáros, az ellenőr, az írnok, az intéző, a főerdész, a főszámvevő.

Mindenfelé a gyakornokok, a gazdaságnak ez a könnyű lovassága, a kik lótnak-futnak, lovagolnak, parancsot visznek, tánczolnak, szilajkodnak, párbajoznak, nagyokat lakmároznak, nagyokat koplalnak s mint a birtoktest idegszájai, a főtől a végtagokig szolgálják a vezetés egységét.

Számítsuk még ide a szeszgyár vezetőjét, könyvelőjét, levelezőjét, szerelőjét és állandó munkásait; az erdővédeket, a kocsisokat, lovászokat, inasokat; a komornyikot, szakácsot, kertészt, nyergest, várnagyot, huszárt, kapust, szíjgyártót, tehenészt.

Valamennyinek egészséges kerti lakása, tisztességes fizetése; valamennyivel jól bának; sertése, tehene, ha valamelyiknek elkárosodik, az uradalom pótolja; betegség ha éri, az uradalmi kórházban ápolják, gondozzák, élelmezik ingyen. Lisztje, tűzifája, szalonnája, füstölt ázalékja, teje valamennyinek van. Senki sem éhezik, senki sem fázik, senki sem hajléktalan, senki sem elhagyatott.

Vasárnap nem dolgozik. Pacsirta-szó mellett áll munkába s fülemile dal altatja el. Nap-sugár, felhőjárás, mezei virág, barázda illat veszi körül. Naponként látja, hogy miként zöldül ki a rét, miként lesz a virágból gyümölcs, a vetésből érett kalász. Látja a sertésnyáj szaporodását, a báránysereg vidám játékát, a tojás titokzatos átváltozását csirkévé. Es szívja a tiszta levegőt, issza a friss vizet, hallgatja a kolompot, a távoli harangszót, a tücsök énekét.

Nézi a csillagos eget, a bűbajos földet, a csírázást, a termést, a rügyfakadást s aztán a hervadást, a lombhullást; a szállingózó pókhálót, mintha az ősze vált természet fehér hajszákkal fonná körül a megvénült haraszt homlokát ... csoda-e ha életének ez az egy-

szerúsége, öntudatlan költészete, nyugalma, gondatlansága eltölti szívét hálával gazdája iránt s lelkét hívő vallásosság emeli a magasságokba?

Ki tudná megmérni az életnek azt a benső gyönyörűségét, melyet a gazda érez, ha ilyen nép veszi körül? Ez nem a jótékonyság pillanatnyi élvezete. Ez nem olyan, mint a csillogás a fogadó termék fényében s a lakomák dús asztala mellett. Nem olyan öröm ez, mint a milyent a díszes fogat, a drága kristály, a mesés ékszer, a varázslatos palota nyújt.

A mesteri kép, a halhatatlan szobor, a remek könyv, a jó színház, ez is igazi benső gyönyört nyújt. De az istenek nektárja csak annak jut meg e földön, a ki, a merre jár s a meddig nagy földje terjed, mindenütt, mindig elégedett, hálás, boldog népet lát. A ki tudja, hogy az a jólét, az a tisztasága a háznak, az udvarnak és léleknek, ez a termékenység a mezőnek és vidámsága a jól ápolt állatoknak és jól gondozott embereknek, mind mind az ő értelmének, rendszerének, jóságának, okosságának gyümölcse.

Még egy rozsmaring szálnak is örvendünk, ha mi ültettük, mi neveltük, mi ápoljuk. Ez

a miénk. Akaratunknak, munkánknak, hajlandóságunknak terméke. Nekünk köszöni létezését. Születése tőlünk függött s hogy tovább éljen, viruljon, illatozzon az is tőlünk függ. Ebben rejlik a kérdés titka.

Épen ezért a festményhez, szoborhoz, kristályhoz, palotához csak *esztétikai* kötelék fűz; a pillanatnyi jótéteményhez csak *pillanatnyi* megnyugvás. De ha ezeket tesz boldogokká a nagybirtokos: akkor őt ahoz a templomhoz, iskolához, tanyához, gyümölcsös-höz, erdőhöz és mezőhöz és mindazokhoz, a kik ott élnek, dolgoznak, imádkoznak, valóságos lelki *vérkötelék* fűzi, mert annak a virulásnak, sikernek, jólétnek, nyugalomnak, életbiztosságnak ő az alkotója, tervezője, gondozója, teremtője. Ez mind az övé. Övé a kis gyermekek öröme, az anyák gondja, a férfiak munkája. Övé az a boldogság, melyet e nép együttvéve érez, mert ő hozta létre.

Ez a boldogság állandó. Tavaszi kikelet, őszi hervadás nem változtat rajta. Közte és birtoka között évről-évre szaporodnak a kötelékek emlékszájai. Új ágat hajt a csemete: az emlékek egy új szálát és az új barázda új termése és az új venyige a szőlőben, a

a felújult zsályaillat, a megszaporodott agancs a szarvas fején ez mind újabb kötelék, újabb siker, újabb emlékszál. Ebből a sok emlékszálból bűbájos hálót köt az élet, szebbet minden brüsszeli csipkénél, drágábbat a világ minden gobelinjénél.

Ellenben a nagy birtok nagy átok is lehet a népen.

Mondják, hogy Schönborn Ervin gróf ő magassága jó ember, gavallér, nagyműveltségű, vallásos. Pompás lovas, kitűnő vadász, vendégszerető úr. Igényei egyszerűek, takarékosan él, edzett férfiú. Ez mind lehet.

Mondják azt is, hogy nem ismeri a viszonyokat, nem tudja, mi történik uradalmában; sejtelve sincs arról az átoksúlyról, melylyel birtoka a népre nehezedik. Ez is lehet. Nem csak lehet, de így is van. Mindenki informált, hogy így van. Jó szerencse, hogy a nép is így tudja. Mert mi lenne, ha a nép is nemtudommal állana elé. Nem tudtam, hogy ez a gróf tehene, tehát megfejttem; nem tudtam, hogy ez a gróf fája, tehát kivágtam; nem tudtam, hogy ez a gróf rétje, tehát haza vittem a szénát.

Ám ott a szolgabíró, a csendőr, a bíró, úgy-e?

De hátha egyszerre hetvenezer rutén nem tud a tulajdonról, az erkölcsről, a nemszabadról? Nem tudta, hogy tilos és leüti a kerülőt, elfogja a legelő barmot, feltöri a kasszát, meggyújtja az erdőt, beköltözik a kastélyba, csapra üti a hordókat, leakasztja a lancaste-
reket és oda céloz, a hol a szarvasbikára les a vadász? Van-e ehhez is elég szolgabíró és elég csendőr?

Ám, katona van elég, úgy-e? Helyes. De ha aztán elhúzódik a katonaság s magukra maradnak a kasznárok, ispánok, tisztartók, erdőszők és az uradalom többi hivatalnokai mi lesz akkor? Mert egykét száz embert be lehet csukni. Tíz-tizenötöt felakasztani is lehet. De hetven ezeret! S ha ez mind ellenség, mind dühös, mind fékevesztett, mind őrjöngő?!

A cseh beámter Wirtschaft rossz rendszer. Két végű bot s a nehezebbik vége a nép kezében van. Ha megfordítja, ütése halálos. Egy nagybirtoknál: termékenyítő erőt kell képviselni, nem pedig pusztító véaszt. Műhelynek kell lenni, hol munkát talál a nép, nem pedig leshelynek, honnan az uradalom ragadozó beámterhada a kis existenciákra veti magát.

Ez a beámterhad egyáltalában nem törődött annak a kétszáz község-szigetnek a sorsával, melyet az uradalom erdőrengetege körülfog. Pedig érdeklődnie kellett volna, hogy miként, miből, mily körülmények között él az a nép?

Hiszen az embert még a nyúlsüldő is érdekli, ha kertjeink valamelyik bokrában húzódott meg; a kis madár, ha fészket rakott sövényünkre; a malacz, mely anyátlanul nyivog; a gazdátlan eb, az eltévedt borjú: minden élő lény érdekel, még ha nincs is bajban. Hát még, ha szerencsétlen! Hát még ha olyan nyomort szenved, mint a rutén nép!

Ezen természetes érzés alól nincsen kiváltsága az uradalmi tisztikarnak sem. Sőt inkább. Hiszen az úrbéri rendezésnél és a tagosításnál ezen uradalom osztályos fele a nép volt. Már pedig a rutén nyomor ezzel a rendezéssel vette kezdetét.

A magyar birtokrendezési műveletnek nincs ilyen égbekiáltó példája. Ha komoly ereje volna a jognak és ellenállhatatlan hatása az igazságnak: akkor ma vagy holnap, de mindenesetre rövid idő alatt hivatalból vissza csinálnák ezt a rendezést.

Mint minden hegyvidéken, úgy itt is, a községek a patak-völgyek mentében fekszenek. Bejártam ezen völgyeket patakról-patakra, községről-községre. Nem valamennyit, de igen sokat. Az erdő jóformán mindenütt a belső telkekig nyúlik le. Kié az erdő? Az uradalomé. Hát ez? Az is. És amaz? Az is. Valamennyi, mind az uradalomé.

Különös. Hiszen ezek jobbágyok voltak; felszabadultak; szántóföld, rét, legelő, erdő jutott az osztályrészükbe. Hol hát a község-határ? Hol a föld, melyet ez a nép művel?

Túl az erdőn! Értitek? Nem az uradalmi *erdő* van túl a község határán, hanem a *határ* van túl az erdőn. Imitt-amott a hegyszakadékokban. Letarolt omladékok között. Meredek oldalokon; a bérezek gerinczhátán. A hol leginkább dúl a vihar s legvészesebben ordít a farkas. Messze a községtől 2-3 órányira, félnapi járásra, úttalan utakon, híd nélkül való árkokon, túl a hegyen, túl a bérczen, túl a sziklán – ott van a rutén község határa.

Az uradalmi erdő pedig itt van a községnyakán; benyúlik a templomig, a szilvafáig, a pitvarajtóig. Szörnyű egy rendezés.

Ha elszalad a borjú, a tyúk, a malacz:

tilalmas erdőben járt s nagy annak a büntetése. Ha levág a gazda egy dorongot, hogy eltörött löcsét pótolja: kihágást követett el. A hatóság kérlelhetetlen. Az uradalom keze messze elér.

Ha ölében rőzsét hoz a fiú, hogy tüzet gyújtson, mert beteg anyját rázza a hideg: ez is kihágás, melyért lakolni kell. Epret, gombát, ha szed a kislány: megfogja a kerülő, letépi fejről a kis ruhát, elveszi kezéből a kis korsót.

Kérdezősködtem Klenóczon, Viznyitzén és más községekben. Nem egy embert kérdeztem ki, hanem többeket, külön-külön. Így kaptam azt a hihetetlen adatot, hogy a ki rőzsét, málnát, epret, gombát, szedret akar az uradalmi erdőben gyűjteni, annak személyre szóló bárczát kell váltani. Az ellenőrzés oly szigorú, hogy az apát a fiú, a testvért a testvér nem helyettesítheti. Málnáért, eperért, szederért, gombáért egy bárcza ára 100 fillér. A bárcza csak egy napra érvényes. Rőzsebárcza 80 fillérért kapható, de ez csak egyszeri hozatalra jogosít és csak száraz ághulladékra és csak annyira, a mennyit a hátán elbír. Budapesten olcsóbb a tüzelő anyag, mert egy

félmázsa poroszköszén ötször annyi meleget ad, mint egy hát rőzse.

Van-e ennél nagyobb istentelenség?

Schönborn gróf ezt nem tudja. Pedig bizonyára meg van a számadási tételekben a málna-, eper és gomba-szedésből befolyó jövedelem. De ezt más szokta fölülvizsgálni. A grófnak sejtelme sincs, hogy talán éppen a füstölgő havanna eprésző kis leánykák nyomorult keresményét rövidítette meg.

Sok jót hallottam róla, úgysis mint úrról, úgysis mint emberről. De alkalmazottjai nem kímélik sem nagy úri, sem emberi hírnevét. Ha kímélnék: más rendszert alkalmaznának..

Aliként a belső telkeket, úgy a község-határt is uradalmi erdő veszi körül. Kilépni a községből, vagy kilépni a határról, annyi, mint belépni a hitbizomány erdejébe.

Ez a roppant erdőség kizárólag vadászati célokat szolgál.

Erdő-üzem ebben a kétszázezer holdnyi rengetegben jóformán alig van. Napokig bolyongtam négyes fogaton, lóháton, bérkocsin ezen erdőségek aljában, völgyületeiben, gerincein és csúcsain. De alig láttam vágást;

ültetést is csak egy kis területet; gőzfűrész telepet egyet sem. Itt nincs kultúra.

Főerdősz, erdősz, erdővéd, gyakornok, kerülő, az alkalmazottaknak az a nagy sokasága-lengyelek, morvák, csehek, németek, szlovének majdnem valamennyien csupán a vadászatok sikeréért léteznek. Őrzik, gondozzák, éllemezik a vadat. Fűvet kaszáltatnak télire; itató válukat, csorgókat, medenczéket csináltatnak. Ahozértők a Pürschsteigok (cserkész-ösvények) összes hosszát ezekben az erdőségekben kétszáz kilométerre teszik. Ezen gyalog és lovagló ösvények jókarban tartása is az erdőszemélyzet kötelessége.

A SZUVERÉNEK.

Az uradalmi erdőszemélyzet legfőbb dolga a vadak nyilvántartása. A szarvasokról törzskönyvet vezetnek. Melyik pagonyban hány van? Kivált hány bika? Es egyik-másik *hányas*? Ez azt jelenti, hogy hány ága van az agancsának? De ez könnyű kérdés, mert a meglesett vad ágait hamar megszámlálja a gyakorlott vadász szeme.

Nehezebb feladat meghatározni, hogy *gyöngyözik-e* már az agancs a mi annyit jelent, hogy durván-ripacsos-e a felülete? Mert ha nem; ha sima, ha csak jelentéktelen mélyedések és domborodások vannak rajta, akkor értéktelen.

Azt is szükség meghatározni, hogy hány kilogrammot nyom az agancs? Ha nincs tizen felül, nem érdemes a lövésre.

Aztán van-e erőteljes és szép *koronája*

az agancs tövének? Tulajdonképpen koszorúnak hívhatnák, de ennek plebejus íze van. Koszorúja lehet minden művésznak, minden költőnek, minden menyasszonynak és minden halottnak. A koszorú tehát közönséges. Vagy dicsőséget, vagy boldogságot, vagy kegyeletet jelent, a mitől a plebset sem lehet elzárni. De a korona más. Az kiváltságot jelent. Ez a fönség szimbóluma, az uralom jele, a hatalom dísze.

Mi is volna hatalmasabb és fönségesebb, mint egy tizenyolczágas szarvasbika? És annak minden nemzetsége, egész háreme, valamennyi utóda. A kik is uralkodnak Beregvármegye hegyvidékén. A kikért kihajt a rügy, megnő a fű, csörgedez a patak. A kik miatt ha a bögés időszak következik, bárczával sem léphet a paraszt az erdőbe s mi is, kik a *Firczak-* és a *Névtelen-*havast másztuk meg, csak úgy kaptunk engedélyt a volóczi erdők átkelésére, ha a cserkész-ösvényről le nem térünk, ha sehol pihenőre meg nem állunk, ha nem viszünk fegyvert, kutyát magunkkal és szigorúan tartózkodunk a hangos beszélgetéstől.

Mert a szuverén szarvast nem szabad ám családias multságában megzavarni. Már pedig szuverén. A német Rund herczegségei közül

igen sok, igen boldog lett volna annyi földdel, a mennyiben itt a szarvas az úr.

Az Ural-hegységben és a Kaukázuson innen egészen az Atlanti óceánig nincs is hasonló állapot. *Kétszázezer hold a szarvasok számára!* Ez az övék. A fa érettük nő, a fű érettük zöldül, a forrás érettük bugyog, a tisztviselői kar érettük van.

Van-e gazdagabb ország hazánknál, mely ekkora területet képes a kultúrától, a munkától, az embertől elvonni s a szarvasoknak ajándékozni?

De nincs is olyan gyöngyöző agancs, olyan koronával és olyan súlylyal, mint Beregben és Máramarosban. Még a Bakonyban sincs; még Szlavóniában sincs. Sehol sincs, csak az Uraiban és a Kaukázusban.

Ám nincs is olyan szegény, elesett, éhező, nyomorult nép, mint itt, sem a Bakonyban, sem Szlavóniában, sem a Karston, mely pedig terméketlen, sem az Uraiban, mely pedig ősvadon. ilyen a cseh Beamter-Wirtschaft.

Hogy nyugalma, csöndje, biztos otthona legyen a szarvasnak: nem bántják az erdőt. Nem bántva az erdőt, egyetlen kenyérkeresetétől zárják el a népet. Mert a szarvas az

valami. Egy szép lövés: brávr; egy szép agancs: dísz; egy kemény bőgés: zene. Mi éhez képest egy rutén? – Paraszt.

A vadászat egyre-másra két hétig tart. Megjelenik néhány Sehwarzenberg, Kolowrát, Lichtenstein. Mindenik kivonul a számára fentartott pagonyba a maga Leibjagerével. Aztán bevonul. Elmondják egymásnak kalandjaikat. Egyforma valamennyi. Tavaly is így volt, tavaly előtt is. Jövendőben is így lesz. Semper idem. De megint csak elmondják. Weisst du? Kolossal. Grossartig. Der Schelm. Kolossal. Der Kerl. Weisst du. Sapperlott!

Hogy mindezt elmondhassák jó havanna füstjében, sziporkázó kandalló világánál: ezért a beámterhad hetvenezer rutént éhínségre kárhoztat.

Mert kétezer hold erdő jöhetne ott évenként állandó vágás alá. Patakokat kellene szabályozni; vízraktárakat építeni; csúsztató vállukat összeállítani; rönköket úsztatni; gereblyéket csinálni az úszó fa felfogására; fűrészeket berendezni; méterfát vágni, fuvarozni, hamuszírt főzni, bányákat nyitani, faragó műhelyeket berendezni, szerszámgyárat építeni és így tovább mindazt megalkotni, a mi az erdő kul-

túrához tartozik és a helyi viszonyoknak megfelel.

Így aztán télen-nyáron foglalkozása, keregete, munkája, kenyerere *volna a* népnek. A birtok hasznot hajtana a gazdának is, a népnek is, a hazáinak is. Míg most ez a nagybirtok: meddő terület az ország szempontjából és átok a népen.

Alert mind mondám, az erdő a falut, a határt körülveszi. Benyúlik a veteményes kertig, a krumpli földig, a kukoriczásig. A rutén nem léphet az erdőbe bárcza nélkül. A szarvas, a vaddisznó kilép az erdőből bárcza nélkül. Hogyne! Hiszen szuverén!

Tehát kilép, nagyot nyújtózik, fölemeli koronás fejét. Körülnéz és megindul. Óvatosan bújnak elő az erdőből a többiek, a suták. Ez a hárem. Kendőzve, fátyolozva egyik odaliszk sincs. Félénk könnyűséggel lépegetnek a koronás fő után, a ki nyílegyenesen minden további tétovázás nélkül megy neki a tengeri-földnek.

Ez *egy* félholdnyi kis birtokrészlet. A rutén család apraja-nagyja tíz napig dolgozik benne ősszel, míg fölkapálja. Könnyebb lenne megszántani, de igavonó barma már nincs. Az ekét kapával pótolja. Itt így megy: visz-

szafelé. A hol haladnak, ott maholnap a gőz sem kielégítő; a villám leszorítja. Itt azonban a legkezdetlegesebb gépről, az ekéről is kénytelenek lemondani és visszafejlődnek a szer számhoz a kapához.

Tavasszal újra felkapálja a földjét a család. Mert a porhonyított talajt inkább megáldja az Isten. Aztán beleveti a tengerit. Tíz napig élhetett volna a család ebből a vetőmagból. Mikor kiszedik a szuszékból, nem marad ott még egernek való sem. Mit esznek holnap? — azzal most nem törődnek. Arra a jó istenre bízzák ezt a kérdést, a ki gondoskodik az ég madarairól.

A vetés sikerül. Megtörténik az első kapálás s halvány színből haragos zöldbe megy át a termés. Megtörténik a töltögetés is. A gabona szép széles sássá úgy belepi a földet, hogy gyönyörűség nézni. A rutén család boldog attól a reménységtől, hogy ősszel majd szedés után puliszkája lesz.

Ennek a drága, féltett tengeri táblának tart a falka. Mohó étvágygyal esik neki. Hasig jár a dús vetésben. Tetszik neki az édes növény, az erdő savanyu füve és kesernyés rügye után. A változatosság kellemes. Sokat lehever, sokat

letapos. Kivált mikor megriad valami zörejből es gyors rohanásban gázol végig a kis táblán: akkor már úgy néz ki a vetés, mintha jegesé) pusztította volna el.

A hátralevő csutkákkal, romokkal végez a vadsertés. Mert ez is sok van. Azt is gondolzza az uradalom. Dúvad ugyan, de ápoltatik, tenyésztetik. Az erdő tisztásain csicsókát termel az erdőszhivatal, hogy bő élelme legyen a vaddisznónak. Nyáron át a csicsóka-telep be van kerítve, hogy a vad ne fogyassa el, mert az téli eleség. Tessék a vadsertés úrnak másutt keresni élelmet. Ő magassága – mert ez nem szuverén, de legalább is Durchlauht – aztán ott keres, a hol. talál.

Prevarikálni megy a szomszédságba. – Szarvasnak, vadsertésnek tőszomszédja a rutén föld. A tengeri-föld, zab-föld, burgonya-föld, a köles, a lóhere, az alakor. Ez mind csemege. De ő magassága szeret disznólkodni. A csemegét úgy falja, mint más halandó az egyszerű tápszert. Képes csupa csemegével jóllakni. A burgonyát kitúrja, a zabot letarolja, a lóherést előbb lelegeli, azután kitúrja, mert ennek a gyökere is jó.

A mit írok, nem képzelődés. A vadkár ezen a vidéken valóságos Isten-csapás. A rutén föld-

művelő inkább fél a vadtól, mint a jégveréstől. Egész évi munkáját, keresményét, reménységét igen gyakran a vadak emésztik föl.

A szarvasok és vaddisznók, ezek a szuverének és főmagasságok birtokolják az erdőt, bitorolják a mezőt. Kirekesztik a rutén munkást az erdőből, a hol kenyeret kereshetne és kisajátítják a rutént a tulajdonából is, hogy ott se jusson kenyérhez.

A nép vet; az uradalmi vad arat. A nép éhezik; az uradalmi vad lakmároz. A nép satnyul, pusztul, elvándorol; az uradalmi vad tenyészik, szaporodik, tért foglal.

A hitbizományi uradalom területén minden képzeletet fölülmúl a vadállomány elszaporodása. A dombostelki lelkész egyszer, hóolvadás idején, egy árokban hét szarvashullát talált. Valószínűleg hófúvásba jutottak s a farkas rájuk csapott.

A szénaboglyákat a nép körül szokta kertelni tövissel, mert télen át, éjjelenként szarvas csapatok látogatnak be a községbe és föleszik a takarmányt, ha hozzáférnek. De a kertelés nem mindig használ, mert a nagy hó feltölti mellette a talajt.

A Schönberg báró rikai vadászkastélya alatt hegyi patak folydogál. Mialatt a társaság többi tagja, háziak és vendégek Egánnal kilovagoltak, hogy a csolnoki fogyasztási szövetkezet áruraktárát megnézzék és felülvizsgálják: az alatt én bandukolásra határoztam magam a patak mentén. Mert semmi sem érdekesebb, mint egy havasi patak és annak környéke.

Ebben a morajban, az ide gördített szikladarabokban, a kidőlt fák rothadékan bujálkodó gazdag növényzetben – – ebben a nedvben, párában, illatban, enyészetben és virulásban úgy érzem, mintha magához a *levéshez* jutottam volna. Mintha megközelítettem volna a termő és öldöklő természet titokzatos műhelyét. Mintha a víz zúgásában ama rejtélyes műhely kerekeinek zakatolását hallanám.

Ez a patak csak néhány száz lépésnyire és csak az imént bugygyant ki valamelyik földkatlan eldugott mélységéből. Íme, hogy siet, hogy fut, hogy iramlik! Mi történt a katlan műhelyében, hogy ilyen eszeveszetten menekül onnan? Szünet nélkül beszél, mint a ki csodát látott, veszélytől szabadult s nagy zavarában egyszerre mindent elakar mondani. Ki érti meg?

Olykor vidáman cseveg, mintha valakit könnyű módon rászédett volna oda lennt. Máskor panaszos hangon sir, jajgat, mintha most is érezné az elszenvedett fájdalmaikat. Enyeleg is olykor, kedvesen, majdnem kaczerkódva, bizonyára derűs emlékek igéző hatása alatt.

Az izgalmas mesét némán hallgatja a laboda-sereg. Levélzetét kiterjeszti, mint valami óriás füleket. Aggályosan gázolok közte, hogy csendjét így megzavarom.

A páfrányok már nem ilyen félelmesek. Halványabb színük megenyhíti a laboda haragos zöldjét; sugár termetük szelíd hajlása nemes ellentétben van amannak merevségével. Csipkés mivoltuk légies könnyűséget kölcsönöz alakjuknak.

Lépten-nyomon bámulva tekint föl rám egy-egy nefelejts-bokor. E zordon helyen mit kiare ez a szelíd, megható tekintet?

Csodálatos elrendezés, hogy a virág mindenütt megjelenik: a Karszt durva kőzeteiben mintcyklámen, a jéghegy oldalán, mint gyopár, a havasok torkában, mint nefelejts. A természet nem akar disz nélkül lenni. Kendőzi magát. A virág az ő szépítőszere.

A patak-parti sétát kegyesen megosztotta

velem a kastély nagyműveltségű, szeretetre méltó úrnője. Ő is beszélt, mondott, csevegett, miként a patak. Lágyan ütődött hozzám egy-egy hang, mintha lepke szárnyak érintenének. A színgazdag szárnyak finom porából néhány porszem rajtam maradt. Azt hiszem *Mumm* báróról beszélt, Németország chinai nagykövetéről, a kihez gyermekkori czimboraság szép emlékei fűzik; aztán nevelési rendszeréről; majd a vadászatokról. Jellemezte a rutén népet. Átment keskeny pallókon idegeskedés nélkül. Egészen véve az egyszerű, művelt, házias német nri asszony benyomását tette rám.

De bocsánatot kérek tőle ezen a helyen. Tudom, hogy érdekes és tartalmas volt társalgása. Azonban bármennyi szemrehányást is tettem magamnak, nem voltam képes azzal a köteles ügy eleminél hallgatni beszédét, a mennyivel egy dámának mindig tartozunk. Szórakozott, unalmas lehettem, sőt azt hiszem, kissé buta is.

Szemem, lelkem, ügyelmem odatapadt a patakhoz, a fához, a kőhöz, az elvillanó pisztránghoz, a leselkedő vízi-rigóhoz.

Esernyőknek néztem az idomtalan gombákat s számígtattam, hogy vihar idején hány

menekülő méh fér el alattuk? Csontnak néztem a sziklát s találgattam, fáj-e nagyon a földnek, hogy azon a helyen lemállott róla a hus? Es az óriás bükkök, úgy-e azok a föld hajszájai? És fönn a nagy magasságban, a mint a leáldozó nap megvilágította az alpesi legelőket – úgy-e az ott kopaszság az öregföld koponyáján?

Ez a patak is, vajjon könnyűek-e a földnek, vagy fölpattant vérerecskéje?

Es mi emberek, kik és mik vagyunk rajta, ezen a nagy, hatalmas lényen? Több-e, mint az a kis moha, mely sáppadtan tapad a kőszálhoz? Jobbak-e, mint az a rigó, mely előttünk röpdés és nagyokat kurjant széles jókedvében? Bölcsőbbek-e, mint az a dongó, mely ma még eljött a vadmályvához egy búcsúlátogatásra, de holnap már téli fészkébe temeti magát?

Szórakozottságomban is föltűnt a sok tehén-nyom és sertés-túrás a patak partján. Kerestem a nyáját, mely ide itatóra jár. Sehol legelő, sehol marhacsapás. Végre is megkérdeztem, hogy úttalan utakon, hogy jön ide a gulya. Így tudtam meg, hogy a mit látok, az vaddisznó és szarvas-nyom.

Következtetni lehet ebből a vadbőségre. Ez a vadbőség a Schönborn-uradalomba ékelt községekre nézve – ismétlem – valóságos istencsapás. A vadak elpusztítják a gyümölcsfát, föleszik a veteményes kertet, letarolják: a mezőt.

Fegyverengedélye a parasztnak nincs. Hiában is volna, mert vadásznia úgy sem szabad. A vadászati jog a községek területén is az uradalomé. Nem lehet oda nem adni. Mert közel a községekhez, mindenütt van az uradalomnak legelőterülete. Tehenét, borját, ökrét csak ide hajthatja a nép. Más nincs. Ezt pedig az uradalom semmi pénzért nem adja, hanem csak a községi vadászati jogért.

A vadsertés: dúvad. Miután sok kárt tesz: hatóságilag kellene föllépni és hivatalos vadászatok tartani. Teszik is. De hogyan? Az uradalom megkívánja, hogy az ilyen vadászat vele előzetesen közöltessék. Ez méltányos kívánság úgy-e? Igen, de ezt az előzetes közlést arra használja fel az erdőkezelőség, hogy embereivel egy nappal előbb elhajkoráztatja a vadat a kijelölt területről. így lesznek ő magasságaik, a disznók, a hivatalos üldözés ellen megvédelmezve.

Hát a nyomorult parasztot ki védelmezi a szuverén szarvasok és főmagasságú disznók falánksága ellen?

A csendőrök igen komolyan veszik a fegyvertilalmat. Egy csabinai, vagy talán szuszkói ember (a falu nevét nem jegyeztem föl) tilos fegyvertartás gyanújában állott, mely házmotozással végződött. Ezek a házkutatások, az uradalom embereinek följelentésére, napirenden vannak. A csabinai eset annyiban különbözik a többitől, hogy fegyvert ugyan itt sem kaptak, azonban a gazda felesége két napos gyermekágyban feküdt. Miután a kutatás a padláson, ólban, házban sikertelen volt: kihúzták a szalmazsákot a beteg asszony alól s azt szélylyel szórták abban a reménykedésben, hogy talán ott lesz a tiltott fegyver. E duna és embertelen zaklatás miatt életveszélyes lázakat szenvedett a szegény asszony. Ennél már csakugyan jobb dolga van az urasági szarvastehénnek és vadkocznának ellés idején.

ŐRTÜZEK.

Első nap, hogy Szolyvára érkeztünk, néhány községet megjárva, alkonyatkor indulunk vissza. A mint esteledett, jobbról, balról, mellettünk, fölöttünk, a hegyeken, az oldalakon és a völgyben tüzek gyúltak ki. A táj megvilágosodott. Éktelen ostorpattogás, kúrtszó, kiabálás töltötte meg a levegőt. A tüzek pedig mind jobban sokasodtak, mintha a csillagos égbolt egy darabja szállott volna le.

Mi ez?

Védelem a vadak ellen.

Ezek *örtüzek*. Őrtüzei annak a kegyetlen és dúló hadjáratnak, melyet az uradalom vadjai folytatnak az emberek ellen. Terményük egyetlen éjszakán semmivé lenne, ha nem őriznék s ha lármájukkal a vadat el nem riasztanák.

Elborzadtam.

Mióta tart ez így? kérdeztem a mellett ülő lelkésztől.

„A birtokrendezés óta. Mióta a vadállomány elszaporodott. „

És mikor kezdődik az őrzés?

„Tavaszkor, ha szárba indult a vetés s ha el van illtetve a burgonya és tart őszig, a termés betakarításig.”

Szörnyűség! Minden éjjel?

„Minden éjjel. Oda költözik földcsekéje végére a gazda, a másikhoz a felesége, a harmadikhoz a gyermekei. Így védik meg vagyonkájukat a szarvasoktól és a disznóktól. Aludni nem mernek, mert egy félórai álom végpusztulást hozhat.

Már most kérdezzétek, miért nem dolgozik ez a nép? Az erdő nem ad neki munkát, mert kétszáz ezer hold erdő csak arra való, hogy benne szuverén szarvas és főmagasságú disznó tenyészszék. A fenségek és főmagasságok pedig nem érik be területiális jogaikkal, hanem idegen területeket is kizsákmányolnak. Miként dolgozzék nappal, a ki éjszaka nem alszik.

Alig tudtam magamhoz térni, úgy föl-

háborított ez a látvány. Mikor magamhoz tértem, eszembe jutott *Taine* híres műve a nagy forradalmat megelőzőt időről és szerettem volna az uradalmi erdőüzemet azzal kezdeni meg, hogy egy gőzquillotine állíttassék azon beamterek számára, a kik ezt az állapotot fentartják és azon hatóságok számára, a melyek ezt tűrik.

A vadkárok ellen nincs más menedéke a népnek, mint az éjszakai őrzés. Mert ha megtörtént a kár: letarolt, végig gázolt, elpusztított vetéséért hol keressen kárpótlást a kétségbeesett család? Könnyű mondani, hogy menjen panaszra. De hová, de leihez?

Azokat, kiknél hatalmat érez, mindig együtt látja. A jegyző, a szolgabíró, a főbíró, a járásbíró, az adótiszt, az erdősz, a főerdősz, az ispán, a tisztartó egy műveltségű, egy vívása, egyszőrűbőrű emberek. Nem mondom, hogy rossz emberek. Akad köztük rossz is; de nem mind az.

Hanem egy társaságot élnek. Ők képezik az intelligenciát. Egymásra vannak utalva. Együtt pajtáskodnak, együtt szánkáznak, együtt tarokkoznak, együtt keresztelnek. Német, cseh, lengyel az udvari ember; magyar az állami,

vármegyei, községi ember. De összeszoknak. Előbb gondolatot cserélnek, azután pipát, végre lovat is.

Ezt mind látja a kárvallott. Kitől reméljen igazságot? Nem állítom, hogy nem kapna, ha kérne. Csakhogy nem kér. Bizalmatlan. Nem is tudja, kihez forduljon oltalomért. Mert a hatalmasok nem szoktatták oltalomhoz.

Alikor hivatalos embert lát a paraszt: megvakarja a fejét és szeretné, ha nem született volna. Mert, hogy könnyítsen az ő dolgán: e miatt még nem járt komisszió a faluban.

A hivatal rendelkezik, parancsol, bírságot, büntet. Végrehajt. Licitál. Útmunkára hajt. Adót szed. Foglal. Újjonczoz. Falvainkban országSZerte ebből áll a közhivatal ismertető jele.

A hol középosztály van, ott a nép szerencsésebb. A közép birtok érdeke a nagy uradalommal és hivatallal szemben, azonos a nép érdekével. Azt az óriási űrt, mely az állam hatalma és a nép gyöngesége között tátong, a középosztály van hivatva betölteni. És azt a másik árkot, mely a nagybirtok gazdagsága és a nép szegénysége között fennáll, szintén a közép-osztály hidalja át.

E két nagy távolságot a nemes ember

közvetíti. Itt is megfordul, ott is megfordul. A nagy úrral vadászik, a néppel dolgozik. Életének érintkezési pontjai vannak ezzel is, azzal is. Ez aztán sokat kiegyenlít. A nép természetes védelmét találja föl benne. Bizalommal fordul hozzá. Ingyen tanácsot kap tőle. Sokszor segílyt is. Jó szót mindenkor. Elhagyatott emberre nézve nagy kincs a jó szó is.

Ezen a vidéken nincs közép-osztály. Kihez forduljon hát a nép? Ahhoz, a ki bíróságolja, végrehajtja, árverezi? Honnan tudná az a világtól elzárt nép, hogy a ki büntet, az simogatni is tud? Mit reméljen attól, a kinek csak kezesúlyát érezte?

Ügyvédhez menjen,, port indítson? Hol a bélyegre való, hol az előleg? Még gondolatnak is kétségbeejtő, hogy ő szembeszálljon az uradalommal. A hangya harcot kezdjen a medvével!

Kivel bizonyítja, hogy vetését szarvas legelte le s krumpliját vadsertés túrta ki? Tanúja nincs. Ő maga sem látta, hiszen ha ott lett volna, elűzte volna a vadat. Csak a pusztulás a bizonyíték és a nyom. Ám a tehén nyoma is olyan, mint a szarvasé s a házi

sértés is úgy tûr, mint a vad. Az uradalomnak berendezett irodái vannak az ilyen pörök folytatására. A parasztnak nincs a jó Istenen kívül senkije. Ha pöröl, vesztes lesz, költsége lesz s az elpusztított gabona után elúszik a tehene is.

De hát arra való a közigazgatás, hogy panaszt, pörrendszerû bizonyítást várjon, ilyen általános, köztudomású, elementáris bajok mellett? Nincs szeme annak a szervezetnek? Nincsen szíve, hogy meg nem dobban? Nincsen szája, hogy föl nem kiált? Nincs lelkiismerete, hogy furdalásától rettegjen?

Miért nem irtják a dúvadat hatáságilag? Csakhogy ne hipokritáskodjanak. Ne limonádét használjanak irtószerül. Ne jelölgessék ki a hajtóvadászat területét, hogy onnan az udvari erdõszök, vadászok, kerülök előre elhajkorásszák a fõmagasságú disznókat. Hanem tessék ezt a dolgot szigorúan venni, irgalmatlanul oda puskázni s egyszer valahára megmutatni, hogy a hivatalos Magyarország elõtt értékesebb anyag az ember, mint a Schönborn uradalom vaddisznója.

A szarvasokkal szemben pedig, miután a vadászati törvény csakugyan jobban védi

őket, mint az embert, tessék a károkat hivatalból fölvenni, a termőföldeken hivatalból ambulálni s a károk megtérítésére szorítani a hitbizományi. Egyszersmind tessék rákényszeríteni az uradalmat, hogy vadás leértjék mert hiszen csak a vadaskert az olyan erdőség, melynek főczélja a vadtenyésztés – kerítse be. Ez persze megdrágítja a vadászat multságát, de a ki kétszázezer holdat szánhat a vadaknak, az arra is költhet, hogy vadjai ne falják föl a szegény embernél; gabonáját.

A nagykárolyi uradalomban kilenczszáz hold erdő szintén szarvas tenyésztési célokat szolgál. De ez be is van kerítve erős drótkerteléssel. Az Esterházy-uradalom erdője a Bakonyban szintén körül van kertelve. Néhány nagyúr túl a Dunán évről-évre rendes, alkuszerint megállapított vadkárt tizedet a községeknek. A kikötött vadkár-díj községenként két-három ezer forint.

Ezt értem. Ez úri dolog. Megfizeti a saját multságát. Kedvtelésével nem sajtol könnyet a szegény nép szemébe)!. De bocsánatot kérek: az már barbár és kegyetlen időtöltés, hogy kétszáz község lakossága, a vadak miatt, megfosztassék tavasztól őszig az éjsza-

kai nyugalomtól. Hogy jut ahhoz hetvenezer ember, hogy egyetlenegy így ránehezédjék? Hogy vagyunkájának éjjeli őrzése miatt napra munkaképtelenné tétessék?

Néhány őrtűz közel esett az országúthoz. A föllobbanó láng megvilágította a csoportot.

Hóharmatos hideg éjszakák voltak már akkor azon a vidéken. Téli kabátban is fáztam.

Némelyik őrtanyán csak gyermekek üldögéltek. Egy kis földhányás némileg védte a tüzet is, az öröket is az éjszakai széltől. Másutt néhány szál deszka. A harmadiknál egy öszszetákkolt lombsátor.

Ott kuporogtak, dideregtek a tűz mellett. Vállukat gyapjas guba fődte; különben mezítláb volt valamennyi, kivált a gyermek és az asszony nép.

Egyik-másik tűzhelyre bögre van állítva. Krumpli főhetett benne, vagy aszalt vadalma. Nedves, félig rothadt szalmán guggoltak, némelyik egy kövön, másik a földlein.

Kimondhatatlanul szánandó volt ez a kép.

Köröskörül a nagy éjszaka. Se holdvilág, se csillagsugár. A hideg harmat átjárt mindent, a bőrt, az izmot, a csontot, a velőt.

Kuporgó helyzetéből olykor fölkelte vala-

melyik; körülnézett; sípolt, vagy kürtölt, vagy ostort csattogtatott, vagy kiabált.

Ez a kiáltás volt a kép legrémületesebb vonása. Egy borzasztó akkordja volt ez a félelemnek, kimerültségnek, Ínségnek. Hallatszott, hogy nem bírja tovább; hogy tudóje, torka, izomzata már képtelen a további erőfeszítésekre.

Kinek kiáltott?

A Semmiségnek, a Mindenségnek.

Inkább üvöltés volt, hogy értsék meg a vadak és szánják meg.

Vagy talán hörgés, melytől lehull a teher, hogy befejeződjék az élet kínja.

Meddig hatott el ez a kiáltás?

Nekem a szívemig.

Ezt a kiáltást hallhatta meg *Egán* is, mikor elhatározta magát, hogy életét a nép ügyének szentelje.

Ez a kiáltás évek óta tart. Alikor jut el az egész nemzet fülébe? Mikor hallja meg a hatóság is azt, a mivel telve van az éjszaka?

Ezt a panaszos hangot, melytől még most is reszketek. A jajveszéklésnek ezt a szemrehányását; ezt az irgalmatlan vádat, mely

ránehezedik a földre, a csillagokra és mind-
azok lelkiismeretére, a kik fizetést húznak a
nép adójából, hogy védjék a gyámoltalant,
istápolják a gyengét, gondozzák a közjólétet.
Mikor hallják meg egyszer már az illetékes
körök ezt a szörnyű jajkiáltást?

EGY PROBLÉMA.

Összegezzünk.

1. A birtokrendezésnél nem a község mellett és a község körül, a kissé termékenyebb völgyekben kapta ki a nép a jutalékát, hanem távol a községtől. Ez a körülmény lehetetlenné tette a helyes és okszerű földművelést. A szántás, trágyázás, betakarodás megnehezítettett. Községi csordák képződése evvel teljesen megakadályoztatott. Közelfekvő legelőben a nép nem részesült. Tehenet, borjút, sertést ennél fogva nem tarthatott, nem nevelhetett. Más szavakkal megfosztatott az állattenyésztés lehetőségétől: tehát attól az egyetlen gazdasági ágtól, melyre a talajviszonyok a hegyvidéki népet utalják.

2. A községek az uradalom erdőségei között fekszenek. Kevés földjük művelésén kívül egyetlen kereseti forrásuk az erdőmunka

lehetne. De erdőkultúrát az uradalom alig folytat. Munkához tehát ez a nép nem jut.

3. Az erdő, mely fenntartó tényező lehetne, ellensége a népnek, mert vadtenyésztésre használtatik; a vad pedig vagy pótolhatlan károkat okoz, vagy arra kényszeríti a népet, hogy vetését éjjelenként őrizze.

4. A nép nem részesül gondozásban. Középosztály, mely vezetné, védelmezné, szószólója lehetne, nincs. A hatóság pedig, mint másutt, úgy itt sem ismert népgondozási feladatokat. Elnézte azt a kegyetlen birtokrendezést, elnézi a vadkárokat, tűri a dúvadak szertelen elszaporodását. Bürokratikus merevséggel, hidegvérű tanú a nép kétségbeesett vergődésénél.

Tiszta sor, hogy az uradalom a birtokrendezéssel elhintette a pauperizmus magvát, az erdőkultúra hiányával pedig áthághatatlan korlátokat emelt a munkakeresők részére. Ki és mikor végezte ott a birtokrendezést, nem tudom; de azt láttam, hogy ezzel a rendezéssel istentelen igazságtalanság követtetett el, mert összevagdalták a népjólét valamennyi reményszálát. Ezt az istentelenséget némileg enyhítené, ha a nép állandó munkát kapna az erdőben s ha az uradalom idegen tisztikara nem úgy

nézné a benszülötteket, mint az angol hódító az indus törzseket. De így bátran kimondható, hogy az uradalom megfosztotta a népet földjének művelési lehetőségétől s egyszersmind elzárta a munkakeresés lehetőségétől is.

Azon a területen csodálatos és nehéz komplikációba keveredett a jogrend az életfeltétellel. A jog biztosítja a hitbizomány részére az erdőt, a legelőt, a szarvast, a vadsertést. Ez a biztosíték hetvenezer embert kárhozott munkaképtelenségre. Hol a segítség? Szabad-e törvényhozásilag és kormányzatilag megbolygatni a jogrendet? Másfelől, szabad-e elnézni, hogy ilyen nagy tömeg egyetlen nagyúr vadászpassziója miatt az élet feltételeitől elzárassék?

Bizonyos igaz, hogy közérdekből, akár vasutat vezetnek, akár vizet szabályoznak, történnek *kisajátítások*. De kisajátítani egy uradalmat: olyan darázfészek, a melybe nem tanácsos nyúlni. Már pedig, vagy: vagy. Vagy más gazdasági rendet állít be az uradalom, vagy állami kezelésbe kell azt venni. Mert a végcél nem a jog érdeke, hanem az ember érdeke; nem is az egyes embernek, hanem a sokaságnak érdeke.

Egész mértékben érzem a probléma súlyát.

Tudom, hogy kétélű kardot forgat, a ki így beszél. Mert azt a határt, hogy hol végződjék az egyes joga és hol kezdődjék a sokaság érdeke – ha e kettő szemben áll: még senki meg nem tudta vonni. Tudom, hogy ultima ratio a kisajátítás darázs-fészkebe nyúlni. A fészek alján látom elrejtve a legvégzetesebb társadalmi felfordulás bombáit. Nem feledek el a kérdés vészes szillogizmusát. Ha ki lehet sajátítani az egyiket alapos okok miatt: akkor kifogják sajátítani a másikat csinált ürügyek miatt. Nehéz aggodalmak között iram le tehát az alternatívát: vagy – vagy.

Azonban leírtam. Mindenki tudja, hogy a birtokmegosztás hazánkban egészségtelen. Igen sok az olyan törpe birtok a melyen – a túlságos elaprózás miatt okszerű földművelés nem folytatható. Ezzel szemben nagyon sok millió holdat foglalnak le a szabad és kötött latifundiumok. Ezekből az óriás területekből idegen kézen is van, több, mint a mennyi megengedhető. Az ilyen helyzetet képtelenség merőben a vaksorsra bízni. Nem lehet tűrni, hogy ilyen nagy terület ne az embert szolgálja, hanem a vadállományt.

A földbirtok a haza testének egyrésze,

mely nem vonhatja ki mi igát a nemzeti közös vérkeringés életrendszeréből. Mihelyt idegen célokat szolgál egy latifundium: annyi, mintha megcsonkíttatnék a haza testi épsége. A birtok egyesek tulajdona; de az egész terület a haza tulajdona. Épen ezért az ország szuverén jogkörébe tartozik úgy szabályozni a földnek, mint a megélhetés ős kútfejének nagy kérdéseit, hogy az ne legyen elvonható természetes rendeltetésétől.

Miben áll ez a természetes rendeltetés? Abban, hogy kenyeret adjon a rajta levő népességnek. Ez a kenyér nemcsak a búzában jut kifejezésre, hanem a föld minden termékében. Nem lehet tehát megengedni, hogy nagy területek, minden gazdasági cél nélkül, meddően heverjenek. Mi lenne, ha minden nagyúr, minden püspök, minden káptalan egyszerre parlagon hagyná a földjét és megszüntetne minden gazdasági üzemet?

Itt értem el a probléma csúcsához. Az egyik kérdés ez: ha egyik tulajdonos kisajátíttatik, miért ne a többi is? A másik ez: ha egyiknek szabad a birtokát haszon nélkül hevertetni, miért ne valamennyinek? Amaz a jog kérdése. Ez a közérdek kérdése. A

végső következtetést egyik sem állja ki. De erre nincs is szükség. Mert mundus se expediet. Az élet olyan talányokat is megold, a mire az elmélet képtelen. Gondoskodva van, hogy a fa ne nőjön az égig. Nem kell tartani sem valamennyinek a kisajátításától, sem valamennyinek a meddőségétől. Amazt meggátolja az állami jogrend; emezt meggátolja a tulajdonosok érdeke.

De a konkrét esetben: vagy-vagy. Vagy más gazdasági rendszer a Schönborn hitbizományban, vagy állami beavatkozás. Mert egy népet sem a végpusztulásnak kitenni nem lehet, sem arra kényszeríteni, hogy egytől-egyig kivándoroljon.

Később látni fogjuk, hogy az uradalom nem olyan merev most, mint a milyennek látszott a hegyvidéki akció előtt. Érzéketlensége a nép iránt most már nem olyan szembeötlő. Tisztikara kezd meghonosodni. A Munkácson lakó alkalmazottak olvadoznak belé a magyar társaséletbe. Gyermekük magyar nevelésben részesülnek. Egészen véve előbb-utóbb a magyar intelligenciát fogják szaporítani.

A hitbizomány nem zárkózik el a kapa-

czitáció előtt. Összeköttetést tart fenn a kormány kirendeltségével. Meghallgatja a panaszokat s olykor orvoslást is nyújt. Ultima ratoria tehát nincs szükség. Es ebben szörnyű vád rejlik a multakra nézve. Látható, hogy az uradalom kezelhető lett volna.

A sorvasztó betegség évtizedek óta tart. E nép pusztulása a birtokrendezéssel kezdődött és a kazár uralommal fejeztetett be. Nem titkos betegség volt ez, mely elrejtözve emésztette e szervezetet. Egész mivolta látható volt mindjárt az első évben. Hiszen *Egan* meglátta egy pár hét alatt.

Hol volt hát az állami és vármegyei alkalmazottak szeme, hogy ők is azonnal meg nem látták? Hol volt a lelkiismeretük, hogy föl nem jajdultak? Hol volt a becsületük, hogy nem cselekedtek? A birtokrendezés és az erdő üzem hiánya mindjárt a kezdet kezdetén megpecsételte a nép sorsát. Tudni való volt, hogy a következés általános pauperizmus lesz. De ki gondolt a néppel? Ki érezte meg szenvedéseit?

Volt-e csak egyetlen egy is, a ki Schönborn grófot felvilágosította volna a helyzetről? Volt-e, a ki népmentő gondolatokkal fog-

lalkozott? Volt-e, a ki fölterjesztést tett volna a kormánynak a biztosan megjósolható nyomorról?

Senki sem volt.

Hát mit csináltak? Feladatukról ugyan mit hittek? Életmódnak nézték a hivatalt és semmi másnak? Vállunak, mint az ökör?

Igenis, az uradalmat súlyos felelősség terheli. De mit mondjak arról a magyar tisztikarról, mely lomhán és esztelenül nézte, tűrte a nép rohamosan fokozódó pusztulását? Sokan közülök immár nyugdíjba mentek, sokan a sírba szállottak”. De akár a föld felett, akár a föld alatt, érdemelnek-e nyugalmat ezek a mihasznák?

En, a ki láttam azt a nyomort, mely tétlenségük miatt bekövetkezett: íme megháborítom nyugalmukat és sárt dobok emlékezetükre!

A KAZÁROK.

Zsidó mindig volt és mindig lesz; mindenütt volt és mindenütt lesz. Ég alatt és földszínen: nem jártam olyan vidéken, olyan országban, a hol zsidó ne lett volna. Havasok ormán, tengerek partján, bányák mélyében – a hol munka van és munka nincs, oltalmazott helyen és veszélyes ponton, békében és háborúban, szántóföldön és gyárban, üzletekben és zsákhordásnál a kikötőkben mindenütt van zsidó.

De kazár nincs mindenütt. Kazár név alatt lengyelzsidót értek. Ezen általános nevet azért nem használom, mert a szerencsétlen lengyel nemzetet kímélni akarom, hogy neve ilyen összeköttetésben szerepeljen. És nem használom azért sem, mert a zsidó szó valásfelekezeti fogalom. Már pedig óvakodni

akarok annak a vádnak még a színétől is, mintha vallásfelekezeti szempontok vezetnének.

Nem, mintha joga nem volna az írónak a hitvallás befolyása és nevelő hatása alapján ítélni meg valamely népet. Tették ezt máig igen sokan és teszik is, a nélkül, hogy szükségképpen elveszítenék a tárgyi igazság mérlegét. A kritika jogköre kiterjed minden hitágazatra. Egy nép lelki állapotát, művelődési folyamát, jellemét alaposan megérteni nem is lehet, ha szemügyre nem vétetik azon befolyás, melyet rá a hitélet gyakorol.

Az egyházi szervezet idegszárait a történelmi fejlődés mindenütt beleszötte az állami szervezetbe. Ez alól nem képeznek kivételt sem a hinduk, sem a keresztyének, sem a zsidók, sem a mohamedánok. A gondolat és a kutatás szabadságához tartozik tehát annak a vizsgálata, hogy az egyházi szervezet idegszárai miként működnek a családban, az iskolában, a jog életben, a politikai felfogásban és a közerkölsben.

De én mégis szigorúan tartózkodom a vallási szempontoktól. Mert azt tudnám indokolni, hogy a keresztyény eszme pedagógiai hatása alatt az emberiség megjavult. De azt,

hogy az erkölcsi és fizikai tisztátalanságnak az a mélységes foka, melybe a kazárok sülyedtek, a Mózes tanából eredne, vagy azzal bármi gyöngé fonalon összeköthető volna, valójában nem tudnám indokolni.

Ellenkezőleg azt látom, hogy a jótékony-sági érzület egyetlen egyház kebelén sem melegebb, mint a Mózes egyházában; a miből méltán következtethető, hogy a felebaráti szeretet elmélete a zsidó egyházban is élő törvény.

Azt sem merném állítani, hogy a zsidóságnál észlelhető kozmopolitikus vonások vallási motívumokra volnának visszavezethetők; mert hiszen a Mózes tanaiban sokkal több a nemzeti elem, mint a keresztyény tanokban.

A mi pedig a családi élet bensőségét illeti, ez a zsidóknál mintaszerű. Ez azt jelenti, hogy az emberi közösségnek legelső, legönzетlenebb és legerkölcösebb formációja iránt a zsidó hitélet épen olyan fogékony, mint a keresztyény. A hűség kötelékére vonatkozó botlások individuális és faji természetűek s egyáltalában nem jelentik az egyházi törvények lazaságát.

Ezek után nem tűröm, hogy bárki is

holmi vallási türelmetlenséget lásjon soraimban. Épen ezért nem is használom a zsidó szót azon nép megnevezésénél, a melyről írok. Még a látszatát is kerülni óhajtom annak, mintha általánosítani akarnék. Megkülömböztetem a kazárt, a ki idegen, a zsidótól, a ki magyar és nem a zsidókról írok, hanem a kazárokról. Teszem pedig ezt nem a szépítgetés, hanem az igazság okából. A szépítgetés úgy se tartozik se jó, se rossz szokásaim közé.

Ezzel szemben a zsidó vallású magyaroktól megkívánom, hogy ők se általánosítsanak. A kazárok dolgából ne csináljanak zsidó-kérdést. Ne védjék a bűnt, ha azt valásfelekezetük valamelyik tagja követte el. Kancsal szemekkel ne nézzék azt az akciót, mely bennszülötteket akar kiragadni az idegen kazárok karmaiból.

Felvidékünkre 1868-ban kezdtek a kazárok beözönlenni. Azelőtt is szállingóztak, jöttek, mentek, meg is telepedtek. Egy öreg kazár, a kit elvagyonosodása következtében „báró”-nak keresztelt el Zúgó község vidéke, így szólott hozzám:

„Mi is bennszülöttek vagyunk; Magyar-

ország polgárai. Az állami védelmet mi is megérdemeljük.”

– Mikor telepedett meg itt? – kérdezem.

„Én? En itt születtem; apám is itt született, nagyapám is.”

– Van-e erről anyakönyvi bizonyíték?

„Az nincs. De jöjjön ki velem az úr a temetőbe; ott megmutatom a sírköveket. Érnek azok annyit, mint az írás.”

Ez a bizonyíték csakugyan erős. A ki a sírokat szólítja tanúságtételre, az már – gondolám – össze van nőve ezzel a földdel, e földnek nagy és nemes érdekeivel. A föl-
ébredt rokonszenv nem palástolható érzésével kérdeztem:

– Hány holdja van a haza földjéből?

– Kevés. Csak éppen annyi, a mennyit kénytelen voltam átvenni bukott adósaimtól.”

– Liczitáció?

„Igen.”

Nem ingerelte semmi arra, hogy földet vásároljon, szabad kézből?

„Mi ingerelt volna? A föld rossz üzlet. Nagy helyen kell dolgozni kis haszonért. Aztán megköti az embert egy helyhez. Pénzemmél, kocsmámmal, boltommal odamehetek a hová

akarok. A földet sem kocsira nem rakhatom, sem a hátamra nem vehetem.”

– Hány ökörfogatot tart?

„Csak lovat tartok; azzal fuvarozom a szeszt és egyéb árut.”

– Azzal is szánt?

„Nem szántok, nem gazdásodom. Földjeimet haszonbérbe és részibe adom a parasztnak. Nem érdemes itt a földdel kínlódn.”

A fölébredt rokonszenv elpárolgott. Beszélgetésünk németül folyt. Én törtem a nyelvet, ő rontotta. Végre magyarul szólottam hozzá.

„Nem tudok magyarul.”

– Volt-e katona?

„Abban az időben nem vették azt olyan szigorúan. Csak a vigyázatlanokat sorozták be.”

– Hány éves?

„Hetvennégy.”

– Ötvenkét év előtt éppen huszonkettő volt. Akkor csak szolgált a honvédségnél?

„Nem szolgáltam. Katona csak úgy lesz az ember, ha muszáj. Mi akkor itt, a vereczkei szorosban mindnyájan szállítással foglalkoztunk.”

– A muszkák részére?

„Igen.”

Jól fizették?

„Meghiszem azt! Olyan briliáns üzleteket soha sem csináltunk.”

Nem folytattam tovább. A mit kerestem: a hazafias érzésnek legkisebb nyomát sem fődözhettem fol. Ennek mindegy. Orosz invázió, osztrák uralom, magyar alkotmányosság – mindegy. Lelki világába nincs belekapcsolódva a Haza fogalma. Három ismeretlenű egyenletről éppen úgy beszélhettem volna vele, mint hazaszeretetről.

Hetvennégy évet töltött el, a nélkül, hogy szíve egyetlenegyszer is megdobbant volna azért a hazáért, a melyben született, a hol élt, vagyont gyűjtött, oltalmat nyert.

Szakálla megnőtt, meg is őszült, teste elhízott, zsebe megtelt. Gyermekeit kiházásította, unokáit fölnevelte, vidékét kizsarolta. Fináncznak, zsandárnak, bíróságnak nem vétett. Hatósággal pörbe nem szállott. Űzte a szesz-csempészetet, az áruuzsorát, a pénzuzsorát, a gabona uzsorát és a feles marha uzsorát. Így élt.

A többi is így él. Nem tanul, nem művelődik, nem mosdik. Csinálja az üzletet és a gyermeket. Esküszik hamisan, Sokszor gyűj-

toogat. Megcsonkítja ellensége barmát. Vádaszkodik alaptalanul. Veszteget, a hol lehet. Korumpál mindenütt. Pénteken este gyertyát gyújt és megfürdik a rituális lében. Hangosan imádkozik és némán csal. A földről lenyúzza a termőréteget, a népről a bőrt.

Szapora, mint a bogár. Élelmes, mint a veréb. Pusztít, mint a patkány.

Az uradalom által elgyöngített hegyvidéki népet úgy támadta meg a kazár, mint a sötét, félelmes és undorító légytömeg a megsebzett és elhagyatott állatot.

A BEVÁNDORLÁS.

Már írtam, hogy a kazárok tömeges bevándorlása 1868-ban kezdődött.

A birtokrendezés és tagosítás akkor már bevolt fejezve. Az uradalom már akkor levette volt lábáról a népet. A légyraj, ha nem is kadaverre, de erősen megsebzett organizmusra szállhatott.

Az orosz kormányzat már akkor féktelenül nyomta a maga kazárjait. A galicziai kormányzat is fölébredt arra a tudatra, hogy a kazárt nem vallási szektának kell tekinteni, hanem anti-gazdasági elemnek. És ezen az alapon kezdte kezelni.

Ellenőrzés alá vette, a kocsmát, a boltot, a hitelt, az üzérkedést. Szervezkedett társadalmilag. Védte a parasztot az élősdiektől. A hol csak lehetett, bojkottálta a kazárt.

Közvállalatban nem részesítette. Üzérkedésének a körmére nézett. Intézményeket alkotott a benszülöttek ellenállási képességének fokozására.

Oroszország tehát üldözte őket, Galiczia pedig húzogatta ki a gyékényt lábaik alól. Amott maradásuk nem volt, itt pedig az életfeltételeket vonták meg tőlük.

Mit volt mit tenni: jobb hazát kerestek. Kik? A kik a muszka rostából mint szemét kerültek Galicziába. Itt újra megrostáltattak. A java ott maradt. A hulladék vándorútra kelt.

Alkalmas talajnak Románia mutatkozott és hazánk. De Románia elzárta kapuit előlük. Kivált, mióta felszabadult a török uralom alól, oly makacsságot tudott ez irányban kifejtetni, hogy elhatározásán még a berlini kongresszus akarata is hajótörést szenvedett.

Maradt bevándorlási talajnak Magyarország. Kiváló terep mindazok számára, kik a szabadsággal vissza akarnak élni. Mert nálunk minden meg van engedve, mihelyt a vétek magára öltheti a szabadság palástját. Más népeknél a szabadság a nemzeti izmok kifejtésére szolgál. Tehát erőforrás. Nálunk a szabadság: gyöngeség. Mások okosan ragasz-

kodnak a szabadsághoz; mi majom-szeretettel viseltetünk iránta.

Magunkat nem féltjük semmitől. A szabadságot féltjük mindentől. Korlátot ki mert volna emelni a bevándorlásnak? Hiszen gyér népességünk szaporodik csak, ha bejönnek. Az uzsorát sem korlátozta akkor semmi. Vezéreink a szabadság elméletének védpaizsa alá helyezték az uzsorát. Liberalizmusunk irtózott attól a gondolattól, hogy a forgalom szabadságát bármily enyhe uzsora-törvénnyel meggátolja.

Összefügg ezzel a felfogással, hogy a csalás és hamisítás mai napig is csak magánvádra üldöztetik. Összefügg a földbirtoknak közönséges áruvá minősítése és ekként való szertelen mozgósítása. Összefügg a végrehajtásoknak és az árverezéseknek az az istentelensége, melylyel a legnagyobb érték is potom áron csavarható ki a tulajdonos kezéből. Ehhez tartozik az a megfoghatatlan hanyagság is, hogy a birtok-minimum meghatározása, az otthon biztosítása és a váltóképesség megszorítása érdekében egyetlen komoly lépés sem történik.

Az ilyen, liberálisnak nevezett, de volta-

képen ostoba, mert a védekezés lehetőségét nélkülöző irányzat apróra megművelt talaj a kazár gazdasági rendszer számára. Hová mentek volna hát, ha nem Magyarországra? Hiszen itt meg volt szántva, be volt vetve, el volt boronálva számukra a termő föld. Itt csak az aratás várt rájuk. Neki mehettek bátran az *életnek*, kaszával, sarlóval, akár arató géppel is. Munkájukban nem akadályozta sem a törvény, sem az ember. Élvezhették a szabadságot és letarolhatták a mezőt minden akadály nélkül.

Még honossági törvényünk sem volt. A zsidó-emanczipációt egyhangú lelkesedéssel mondta ki a törvényhozás. Az Andrássy gróf híres szálló igéje: „az a bajunk, hogy nincs elég zsidónk” mindenüvé elröpült. Szánakozva néztük azokat a középkorban sínlődő helyeket, a hol nincs zsidó. Zsidó és vasút kellett mindenkinek, hogy pezsgésbe jöjjön a forgalom.

Mivel pedig a kazár is zsidóhitű volt, ennél fogva nem törődött senki a kazár-bevándorlással. Ha pedig valamelyik „Pesti Hírnök” vagy „Magyar Állam” féle lap aggodalmaszkodni merészelt volna: ugyancsak lett volna hadd-el-hadd. A liberális közvélemény kemé-

nyen a fejéhez csapkodta volna a humanizmust, a jogegyenlőséget, a vallás-türelmet és a civilizációnak minden értékes szavát.

Tehát jöttek. Senki sem kérdezte, honnan, miért? Mit hoztak, miből akarnak megélni, mi a szándékuk, mi a foglalkozásuk? De nem is használt volna az efféle kérdés semmit. Mert így felelnek vala: jöttünk, mivel uzsoráskodni akarunk. A hatóság nem felelhette volna, hogy az nem szabad.

És jöttek. A hátukon batyuval, a kezükben hamis mérleggel, a hordójukban mérgezett pálinkával. Jöttek azzal a keresztyény-gyűlölettel, melyet lelkükben az orosz üldözés megérlelt. Azzal az üzleti élelmességgel, melyet bennük a századok kifejtettek. Azzal a felfogással, hogy másokat rászedni szabad. Másokat károsítani nem czudarság; másokat tönkre tenni nem szégyen.

Jöttek tizenként, jöttek százával, jöttek ezerével.

Ezt a bevándorlást a később hozott honossági törvény sem meg nem akadályozta, sem nem korlátozta. Ez a törvényünk is szaporította a magyar Corpus Jurisban az írott malasztot. Nem léptették életbe.

De mégis. Kossuth Lajossal szemben alkalmazták a törvényt. Ő hontalanná lett, mivel tíz évi távollét után nem jelentkezett. Mert az országgyűlés nem azért hozott külön törvényt, hogy a Kossuth *érdemeit elismerje*, hanem azért, hogy *kirekessze őt a hazából*.

A kazároknak pedig megnyitották azt a kaput, a mit Kossuth Lajos elöl elzártak. Az effélét nálunk liberális politikának hívják. Hontalanná tenni Kossuthot, a ki Nemzetet adott a Honnak: hogyne volna szabadelvűség. Még pedig a bécsi udvarnál patentírozott szabadelvűség.

Nehogy azonban az egyensúly felbomoljon, túlfelől elárasztják hazánkat kazárokkal. Kossuthtól féltették a hazát; a kazároktól nem féltették. Ennek így kellett lenni, mert máskülönben korszakunk nem volna következetes önmagához. Kossuth egyik nagy alkotása ugyanis abban rejlett, hogy a népet a saját lábára állította. Ez az alkotás legkönnyebben paralizálható a nép elszegényítésével és demoralizációjával.

Hadd jöjjön hát a kazár!

De legyünk igazságosak. A kazárt sem nem hozták, sem nem édesgették ide. Magától

jött. Meggátolni ezt a bevándorlást nem próbálták. Ebből áll a bűn. Meggátolni nem is tudták volna a rendelkezésre álló eszközökkel. Ebben van az enyhítő körülmény. A kormányok nem népgondozást vártak a vármegyétől, hanem kép viselőliferálást.

Alkalmas szerve a vármegyének a bevándorlás megadására nem is igen volt. Községi elöljáróságaink, kivált a hegyvidéki apró községekben, bizony nem képesek ilyen fontos és kényes kérdéssel megbirkózni. A falusbíró tudatlan és gyámoltalan is. A jegyző»?

Mit mondjak a jegyzőről:

Mondom a legjobbat; azt, hogy túl van terhelve adóügygyel, katonauügygyel, nyilvántartással, kézbesítéssel, statistikával, rubrikával és a fészkes fülemile tudná megmondani, hogy mi mindennel. A községjegyző mindenkinek jegyzője, csak a községnek nem; végzi a dolgát mindenkinek, csak éppen a községét nem. Ez is magyar specziálilis. Egy szervezni a hivatalt, hogy ne a hivatásával foglalkozzék. A jegyzőség a mi kormányzási rendszerünk zsákutczája. Végeredményében minden oda foly és ott akad meg.

Pár év óta szigorúbban veszik a települést.

A szigorúság mértéke megítélhető abból, hogy 1896. márcziusban a belügyminiszter körrendeletet adott ki a lengyelzsídók bevándorlása ügyében. Ez a körrendelet el is jutott a vármegyékhez 1897. márcziusban. A körrendelet tehát kerek egy évig utazott Budapestről Ungig, vagy Beregig, vagy Mármarosig. Körülhajózta-e a földet, nem tudom. Azóta pihen az akta, mert az elrendelt véleményes jelentést azóta nem sürgette meg a központ.

A honossági törvényben ilyen műszavak fordulnak elő: „település, települési engedély, községi kötelék település által, községi kötelék négy évi lakás és teherviselés által, honosok, külföldiek, külföldiek nyilvántartása, hatósági eltávolítás, bejelentési kötelezettség, laki m tási engedély.” Ezek a műszavak a hegyvidéki községek előjáróságaira nézve arabusul voltak. Nem ismerték a törvénynek sem a ezélját, sem az értelmét. Éppen ezért még csak meg sem kísértették annak végrehajtását.

A kazár jött, a kazár ment. Úgy jön, mint a ki egy nagyobb sétára indul a beszki emlékhöz, hogy ott megozsonáljon. Holmija a hátán lóg egy piszkos abrosz félében. Egyedül jön. Családja túl marad a hegyalja-

ban. Valamelyik korcsmárosnak Esetleg egy üres pajtában. Vagy az erdőszélen egy vadalmafa alatt.

Megérkezik az első kocsmához.

A mi a rómaiakra nézve a castrum volt, az a kazárra nézve a kocsmá. Biztos otthon. Védvár. Leshely. Talaj a rekognoszcióra. Menedék, ha a meghódítandó nép erősebb. Őrszem a vidék viszonyainak kipuhulására. Sztratégiai központ, honnan a hadművelet kiindul.

A besétált kazár mindenek előtt azon arányszámról tudakozódik, a melyben az ott levő kazárok a bennszülöttekkel állanak. A törvényes szám 1 pro 14. Ez azt jelenti, hogy a megtámadott népből 14 essék 1 kazárra. A megélhetésnek ez az első feltétele. Ha a kazárok száma meghaladja ezt az arányt, akkor az új vendég iparkodik más faluba.

Ennek a számításnak az az alapja, hogy 14 ekziszcencia után meg lehet élni, mert egyre-másra mindeniknek a keresményéből 20-20% elharácsolható. Nemcsak megélni, de gyarapodni is lehet. Kerek számokban beszélve, ha a bennszülött 100 firtot keres egy év alatt: ebből a kazár ki tud szedni

magának 20 frtot. Marad a keresőnek 80 frtja. Ha ez a művelet 14 benszülöttön esik meg: valamennyinek marad 80-80 frtja; de a kazárnak 280 frtja lesz. A kazár jövedelme tehát 200 frttal haladja meg az egyes benszülött jövedelmét.

Ezzel aztán a harc sorsa el van dölve. Gazdasági harc lévén, a legfontosabb erőtevéző a pénz. De íme a kazárnak 280 frtja van, a benszülöttnek pedig csak 80. A csatába tehát sokkal több katonát visz a kazár, mint az ellenfele – taktikai előnyeiről nem is beszélve.

A castrumban egyebet is megtud a sétáló. Nevezetesen, hogy milyen ember a főbíró, a szolgabíró, a jegyző, a járásbíró. Főként, hogy milyen a csendőr. Van-e sok? De légióként, hogy milyen lábon áll a korcsmáros a pénzügyőrséggel? Szemes-e, életre való-e a fináncz, vagy kötelelességtudó?

Kielégítő válaszok után visszasétál a pajtához, vagy a vadalma fához, a hol családja tartózkodik. A kellő információra megindul a karaván, de nem együtt. A tizenkét éves gyermek már önállólag végzi a honfoglalást. Négy-öt kilométer távolságban követik egy-

mást a családtagok. A határszéli forgalom élénk. Egyik kazár olyan, mint a másik. Rongyos, piszkos, kaftános, fülhajas valamennyi. A séta tehát nem tűnik föl.

A rekognoszczírozott területen elhelyezkednek. Egyik ide, másik oda. Cselédre, darabontra, kiségitőre, mindig szüksége van a boltosnak és a korcsmárosnak. A legtöbb kazár, vagy boltos, vagy kocsmáros. Ezek között széled el a besétált család cselednek, darabontnak, kiségitőnek.

Ki venné ezt észre? S ha igen: ki lászon abban veszélyt és törvényteleniséget, hogy a söntésben egy új leányka méri az italt? „Most fogadtam föl” felelné a gazda. Vagy „árva gyermek, egy galicziai rokonom, halt meg.” Vagy „háztűz nézőbe jött” mondja a ficzkóról.

Ezt el kell nézni, mert a rituális házasság ott igen gyakran fordul elé. A galicziai fiú szolgának szegődik a beregmegyei leányos házhoz. Üzleti szellemét kipróbálják a szülők. Ha beválik: hozzáadják a leányt s az ifjú pár szegődményes cseléd lesz az öregeknél mindaddig, míg saját lábukra tudnak állani. Anyakönyvvezetőhöz ritkán mennek.

Az ilyen szállingózó bevándorlást vajmi nehéz megakadályozni. Ha tömegekben jönének, egészen más; de egyenként jönnek. A záporosó ellen lehet védekezni; a köd ellen nem lehet.

Azonban sok vád terheli mégis a Közigazgatást. A községi elöljáróság tehetetlenségéhez járul a felsőbb fokok hanyagsága. A települő köteles magát bejelenteni. Ezen kötelezettség elmulasztása kihágást képez. Ezen kihágások száma föltűnő nagy. Daczára ennek p. o. Munkácson egyetlen egy eljárás sem indított a bejelentési kötelezettség elmulasztása miatt. Értesüléseim szerint ezen város polgármesterének a községi törvény 815. szakaszaiban foglalt megkülönböztetésekről halvány fogalma sincs. Ez a vád, alispáni jelentésekkel is igazolható.

A hatósági közbelépés értékét eléggé föltűnteti a következő eset.

Dombostelkén beköltözött egy kazárhoz Mayer Herschler 1899. szeptemberben. Foglalkozása nem volt. Települési engedélyt nem kért. Vagyona sem volt. Megélhetési módját igazolni nem tudta.

Ennek következtében a községi elöljáró-

ság 1899. novemberben kiutasította Herschlert élő szóval.

Herschler nem mozdult.

1900. januárban írásbeli végzéssel utasította ki őt a községi előljáróság. Ezt a végzést Herschler megföllebbezte.

Az alispán helyben hagyta a község végzését júliusban kelt határozatával. Az alispán határozata felolvastatott és megmagyaráztatott Herschlernek s egyszersmint utasították őt, hogy hagyja el a községet. Ekkor már zugkorcsmája volt Herschlernek és adósai voltak, a kik őt pártfogolták.

Herschler nem mozdult.

A község följelentést tett, hogy nem bír Herschlerrel s kérte a hivatalos kitelepítést, ugyancsak júliusban.

Szeptember végén, mikor ott jártam, Herschler még nem volt kitelepítve.

A dombostelki község előljáróság ezen esetben nélküli felülről a szükséges támogatást. Ez azonban a legritkább eset, mert egyebütt maguk az előljárók mulasztják el kötelességeiket. Nem tudnak a dologhoz nyúlni, de nem is igen mernek. A kazár erősebb, mint ők. Ügyesebb is. Nagy az összeköttetése.

Husztról kiutasítottak a múlt nyáron egy kazárt. A kazár nem távozott. Azt állította, hogy neki valamelyik faluban községi illetősége van. A rendőrség letartóztatta, mint engedtlent és elhatározta a kitolonczozást.

A hatóságnak nem volt igaza. A személyre nézve tévedett. A letartóztatott kazár csakugyan bírt illetőséggel.

Mi történt?

Hát az történt, hogy a letartóztatás után négy óra elteltével a szolgabírói hivatal távirati rendeletet kapott a minisztériumból, hogy azt a kazárt azonnal bocsássák szabadon.

Minden becsületes ember örül, hogy az ártatlan nem szenvedett. De fölmerül az a kérdés, honnan tudta a kormány, hogy ártatlant tartóztattak le? Hiszen a szolgabírótság tévedése nem volt kiderítve. Vizsgálat megindítására és befejezésére teljesen hiányzott az idő.

Száz meg száz panasz érkezik távirati úton a kormányhoz. Egyet sem intéznek el vizsgálat nélkül. Igenis történik szabadon bocsátás gyakran, ismert és befolyásos jótállásra. De ezt a kazárt a saját illetékes hatósága sem ismerte. A szomszéd községben képtelen volt magát igazolni. Es ime Budapesten van valaki,

a ki őt igazolja, a ki érette kezességet vállal; a kinek hitele, befolyása van a kormánynál; a ki felkocsizik a várba s föllépése olyan gyorsasággal érvényesül, hogy minden irodai formalitást félretéve, sürgönyileg intézkednek első szavára.

Mindebben nem látom a visszaélésnek legkisebb nyomát sem, sőt örülök, hogy így történt, mert ártatlan embert szabadított ki a gyors eljárás. De eszembe jutnak mások, a kik szintén hatósági tévedések következtében szenvednek. Honnan vegyék ezek azt a befolyásos összeköttetést, a melylyel a kazár bír? Eszembe jut, hogy 1884-ben Kolozsvárt egy választási menetet megdobáltak. Emlékezetem szerint, tizenhét, vagyonnal bíró választó polgárt csuktak a börtönbe. Ártatlanok voltak azok is. Nem is jött-mentek voltak, mint a kazár. A gyanú nem volt igazolva semmivel. Mégis hat álló hétig szenvedtek csirkefogók és kapczabetyárok közt.

A huszti eset, mely különben munkácsi is lehet, mert azt a jegyzetemet, a melyben névszerint volt a kazár is, a szolgabíró is és informálom is megjelölve, nem találok sehol – de bárhol történt, egy ilyen eset nem marad pszichológiai következmények nélkül.

Rendes viszonyok között azt a biztos jogérzetet eredményezné, melyet a sans-souc-i molnárról jegyzett föl a történelmi hagyomány. Mindenki tudja, hogy Nagy Frigyesnek alkalmatlan volt az a malom s ráparancsolt a molnárra, hogy onnan megfelelő árért malmostól távozzék. A molnár nem engedett. „Ki foglak innen erőszakkal telepíttetni” fenyegetődött a király. Nem lehet, felelt a molnár, mert azt nem engedi meg a bíró.

A mi esetünk azonban nem a jogérzetet erősíti, hanem azt az általánosan tapasztalható félelmet, melyet hatósági közegeink a kazárok irányában táplálnak. Azt a közhiedelmet erősíti, hogy a Kazárnak Krisztus a barátja. A kazár kivételes nép. Annak több szabad, mint másnak. Ügy ét-baját gyorsabban igazítják. Pőrét könnyen megnyeri. Visszaéléseit eltudja palástolni. A hol igaza van, ott hatalmas védelemben részesül. A hol nincs igaza, ott a védelem még hatalmasabb. Kazárnak lenni annyi, mint modern kiváltságokban részesülni. Ezt a közhiedelmet erősítette meg a renden kívül való gyors eljárás.

A GEORGINA.

A tudomány alaposan megfigyelte, hogy a nyűből miként lesz légy. Nem ilyen pontos a megfigyelés arra nézve, hogy a semmiből miként lesz valami. Sőt bölcséleti tétel, hogy ex nihilo fit nihil.

A gyakorlat ráczáfol a bölcselőkre.

Mikor a kazár átsétál a hegyen, akkor az ő vagyona – semmi. Pár év múlva már valami. Később sok lesz a valamiből. Nem mindeniknél. Akárhány kazár szintén nyomorult. Nem olyan nyomorult miként a benszülött, de nyomorult. Éhezik, fázik, kínlódik ez is. Majdnem olyan szájalmas, mint az áldozatja.

Azonban a zöm élhető állapotban van. De kevés gazdagszik meg. Hol is kapná meggazdagodásához az életnedveket? Hiszen az az organizmus, a melybe gyökérkarmaival

fogódzott, már ki van élve. Silány mezőn silány a takarmány. Üres kamarából nem lehet dus asztalt teríteni.

Százados tölgy alatt ki látott viruló tenyészetet? Gyéren, soványan, sáppadtan nő alatta fű és virág. A cserje elvéznul és időnap előtt kipusztul. íme, az *uradalom* hatalmas lombsátora elfogta a kis egzisztenciaktól a napsugarat, az, esőcseppet, a harmatot. A tenyészet bizony vézna, sápadt, erőtlen az örökös árnyékban.

A kazár erre az erőtlen tenyészetre vetette magát.

Úgy kell a helyzetet képzelni, mint azt a vaczkorfát, melyet fagyöngy parazita támadott meg. A fagyöngy magvát évtizedek óta hullatja rá a szürke rigó, a seregély és a húros madár. De míg ép, erőteljes és egészséges a fa, addig a mag nem hajt gyökeret. A fa ellent áll. De mihelyt taplósodni kezd a fakéreg és odvasodni a törzs: megszűnik a fa ellenállási képessége s a fagyöngy magva megfogamzik.

Így fogant meg a hegyvidéken a kazár.

A vaczkorfa kérge el vala taplósodva. A fagyöngy magva megfogant. A törzs pusztul.

Tavaszhajtása gyönges, idétlen; lombja sovány ritka; virága kevés, gyümölcse silány.

Minél inkább sorvad a megtámadott fa életerejé: a fagyöngy vaskos és merev és érzéketlen levélzete annál jobban díszlik. Azonban megmarad fagyöngynek. Arra már nem nyújt elég tápot a sínylődő vaczkorfa, hogy a fagyöngy önálló fává fejlődhesse.

Mikor ott jártam, a korai dér már befejezte művét a vaczkorfák lombján. A halvány pirosra kínzott levél már váltogatta a halál sárga színét s a legkisebb fuvallatra tömegesen szállingózott át az enyészet világába. Épen ezért a fagyöngy bokrok annál jobban feltűntek. Mert ezek nem veszítik színüket a dér hatása alatt. Kiállják a legzordabb időjárást is. Télen is zöldek, merevek, érzéketlenek. A merre csak néztem, mindenütt láttam őket, a mint baljóslatú energiával belekapaszkodnak a megtámadott fa redvesedő ágaiba.

Sokan vannak.

Munkácson a lakosság 60%-a kazár, Szolyván 25, Vereczkén 42, Valócson 25 százalék. Ezek központi helyek, a hol több alkalom nyílik a közvetítésre. Azonban a legfélreesebb zugokban is van *kazár*.

Az utas jóformán csak őket látja. Nemcsak azért, mivel állandó mozgósításban élnek, hanem azért is, mivel a községek út mellett fekvő házait foglalták le maguknak. A benszülöttet hátrább tolták, a patak árokba az oldalakra, a hegyekre. Elfoglalták azt a terrenéumot, a honnan könnyebb az operáció; a hol meglátható minden járókelő, minden terhes kocsi, minden vizsgáló biztos.

Ha látsz a kis ablakban rozmaringot, levendulát, majoránnát: biztosra veheted, hogy ott bennszülött lakik. De ha georgina terpeszkedik az ablak alatt s nehézkes fejét átnyújtja a sövényen: akkor a legtöbb esetben kazár költözködött a házba. A georgina-disz többségben van az út mellett fekvő lakások között.

A sok georgina nyugtalanított.

Megtévedtem volna? Hát az is *fészek*, a mit én *barlangnak* hittem? Ott is volna poézis? Ezek is szeretik a virágot?

Mert ha napraforgó volna, a mit értékesíteni lehet, mint olajgyümölcsöt; vagy zsálya, a mit megvesz a gyógyszerész; vagy bármi néven nevezhető haszonplánta. Ez esetben megkapnám az összefüggést a növény és a természet között. De a léleknek melyik

lánezszeme fűzi a georginához a kazár családot?

A családot.

Ezzel a szóval talán meg is találtam a kérdés nyitját. Íme, egy rokonszenves vonás; úgy bűvös erő, egy magasztos gyöngesség. Egy finom és nemes és meleg verőfény a kazár kedély világ hideg és fekete éjszakájában!

Ne mondjátok, hogy a család és a faj-ösztön azonos fogalom. A szülők viszonya a kazároknál is tovább tart az utódok fölnevelésénél. Itt tehát egy megragadható fonalszál mutatkozik, melylyel a kazár is bevezethető a nemzeti művelődés körébe.

Ez a feladat kizárólag a kazárok hitronaira hárul. Csak ezek ragadhatják ki őket, babonás és kegyetlen orthodoxyájuk éjszakájából. Nekünk nincs rájuk hatásunk. Sem hatáságainknak, sem intézményeinknek sem iskoláinknak. A mi tőlünk jön, azt ellensúlyozzák vagy a megrögzött szokások, vagy a csodabiblik. Nekünk nem hisznek. De a zsidó vallású magyarok sokat, hitem szerint mindent tehetnének. A nemzet és a haza hálával fogadná jó fiaitól ezt a cselekedetet.

Szervezzenek egy kultúrligát a kazárok

erkölcsi és nemzeti átalakítására. Lássák el őket felvilágosodott papokkal. Építsenek ott zsinagógákat és iskolákat. Vigyenek oda jó tanítókat. Helyezzenek különös súlyt a leánygyermek nevelésére. Vegyék a nyomorultakat gondozás alá. Tanítsák meg azt a népet magyarul; ébresszenek benne hazafias érzelmeket; oltsák beléjük a hazához és a nemzethez való hő ragaszkodást. Szoktassák őket produktív munkára. Egyszóval, tegyék őket hajlandóvá az európai kultúrnézetek és erkölcsi törvények befogadására.

Tudom, hogy a zsidó felekezetű magyarok körében sem vékával mérik most az aranyat. Azt is tudom, hogy ez a kultúrliga igen nagy pénzáldozatokkal járna. Azonban csak az imént láttuk, hogy az üldözött romániai hitsorsosok segítségére pár nap alatt több százezer koronát tudtak összegyűjteni. Tehát ha nincs is sok pénz, de a legszükségesebbre van elég. Nekem nagyon imponált a romániai zsidók megsegítése. Pedig az az áldozat a nemzetre nézve kárbaveszett. Csak annyival volt rokonszenvesebb a péterfillérnél, mert szegény emberek kapták. De a mire én kérem őket, az bezzeg nemzeti szempontból sem veszne kárba.

A kultúrliga gondolatát a georgina juttatta eszembe. Maradjunk is meg a georginánál. Szívesen időzöm itt, mert vigasztalásomra szolgált az a benyomás, melyet ettől a virágtól nyertem.

A ki virágot ültet, virágot ápol: az nem sajnálja a termő-talajt és a fáradtságot tőle. Mitől? Attól, a mit *szépnek* talál. A virágültetés altruisztikus vonás. Tehát fogékonyság a jóra. Az a georgina arról győzött meg, hogy a kazárt nem elpusztítani kell, hanem átalakítani.

Való igaz, hogy az a szépérvék borzadalmasan vaskos módon nyilatkozik meg. Mert a georgina rút, ízléstelen, kirívó. És szerfölött bűdös. Nehéz, merev, visszataszító. Ha leszakítják: nem megszárad, hanem elrothad.

Emlékre nem alkalmas. Imakönyvbe rejtve, ki látott valaha georginát? Koszorút ki tud kötni belőle? Hajfürtjei közt a nő, kabátján az ifjú viselt-e valaha georginát?

Ez egy kiteszített virág. Polgárjoga nem is volt soha. Ha egy georgina bokkrétával lepned meg a bálba lépő leányt, csúfságnak venné és kisseretne belőled. Ha terített asztalán dísznek használná a háziasszony: egy hétig be-

szélne róla a társaság, mint rosszul sikerült kuriózumról.

Mindent összevéve: a georginától hallgatólag megegyezéssel tartózkodik a jó társaság. A georgina a virágok kazárja.

Azonban a kazár asszony ezt szereti. Rossz ízlés, de ízlés. Csúf dolgot szeret, de szeret. Eletében van egy pont, melyben eltér a hasznosság elvétől. Jól vigyázzunk, mert ez egy archimedesi pont. A kazárvilágot ezen a ponton lehet sarkaiból kiemelni és áttenni a majoránnák, rozmaringok, levendulák és rózsák, liliomok, nefelejtsek és ibolyák világába.

KÉT NAPSZÁMOS ÉS KÉT KAZÁR.

A kazár vagyontalanul vándorol be házáinkba. Mit csináljon? Mert élni csak kell. A cigány úgy oldotta meg ezt a problémát, hogy lopott. Rajta vesztvén, azt kérdezte a bíró, hogy miért nyúl a máséhoz? „Mit csináljak tekintetes uram felelt a cigány mikor *minden a másé?*”

A kazár nem lopással oldja meg a problémát. Ámbár, hiszen lopogat is. De ez nem természete. Az orgazdaságot többször gyakorolja. Ez már egy neme az üzletnek. De mint állandó iparágat ezt sem űzi.

Legáltalánosabb mestersége a közvetítés. Ezen a téren hihetetlen rekordot ér el. Valóságos belső szenvedélylyel űzi ezt az ipart. Nincs az üzletnek olyan képzelhető neme, a melyhez oda nem állana közepső tagnak. A

halász és a hal között ő a háló. A hideg és a szoba között ő a kályha.

Bennszülött bennszülöttel semminemű vásárt nem köthet, hogy közbül ne álljon a kazár. Tyúkot, malacot, borjút Munkácson, Huszton, Szigeten nem tud eladni a bennszülött a közvetlen vevőnek. Tehenét, ha elakarja cserélni sertéssel, szántóját kaszálóval, ökrét lakóházzal: a kazár ott van, alkuszik, közbe lép és megakaszt minden vásárt, minden cserét, ha közvetítése el nem fogadtatik.

Nem kell feledni, hogy a kazár egy minden tekintetben elhanyagolt népet tart megszállva. Ez a nép a kazárt kikerülhetetlen végzetnek tekinti. Közszerencsétlenségnek, mely nem elhárítható. Isten csapásnak, mit megadással fogad a jámbor hívő.

Később látni fogjuk, hogy a lelkészek minő jó barátai a népnek. De a kazárok végzetszerűségéről táplált hit megtörte a lelkészek ellenhatását. És minél nagyobb lett a kazárok száma, annál jobban elmerültek a lelkészek a csüggedésbe. Próbálgatták a nép önbizalmát fölébreszteni, de elveszítvén a csatát: elvesztették hitüket is aziránt, hogy népüket megmenthessék.

A közvetítéseknel az üzlet tejfölét szedi le a kazár. Valósággal megvámolja a közforgalmat. A nép egy modern tizedet fizet a kazárnak.

Frigyesfalvánál két rutént láttam dolgozni a vasúti töltésen. Megrongált talpfákat cseréltek ki. A két napszámos mögött két kazár állott hallgatagon.

Kocsink elhaladott mellettük s én elmélázva néztem azt a színes játékot, melyet a havasok egyik csúcsán az őszi napsugár véghez vitt. Azonban vissza-vissza tekintettem a munkásokra. Nem tudom miért; hiszen nem érdekeltek. Igaz, hogy mezítláb dolgoztak ásóval, a mi annyit jelent, hogy a kemény szerszám feltöri a talpukat; az is igaz, hogy a faluban délre harangoztak s nem láttam körülöttük ételhordó fehérnépet, a mi annyit jelent, hogy étlen dolgoznak. De mindez nem feltűnő az ínségnek ezen a vidéken.

Egyszóval, nem tudok számot adni, hogy miért tekintettem vissza mindaddig, míg egy kanyarulat el nem fődte őket. Csak néztem. A miként elnézi az ember a kóválygó madarat, ha a nagy magasságban kering. És az alaktalan bogánckórót a hősivatagban, mindaddig, míg a szem belefárad.

Rá sem gondolunk, mégis nézzük. Nincs semmi célunk vele, mégis nézzük.

Mikor aztán nem látjuk; mikor már lobog a láng a szolyvai kandallóban s utolsó csep-pig ürítettük a theás csészét és lepihenünk és végig böngésszük a friss hírlapokat s egy krajczáros újságban azt is elolvastuk, hogy *Egán* csak parádézik, négyes fogaton jár, ingyen eszi az állam kenyerét, czézárnak képzele magát és csodálkozunk azon, hogy milyen gyilokká válhatik a penna elvetemült emberek kezében s hogy a hazugságoknak minő hegylánczai nehezednek még olyan emberre is, a ki tudását, szorgalmát, jelenét és jövődjét annak a magasztos célnak szentelte, hogy egy szerencsétlen népet megmentsen a nemzet számára: mikor mindezen túlestünk s kioltottuk lámpánkat, akkor megint csak élőkbe kerül a két napszámos, hívatlanul, szinte tolakodva és látjuk kékes szürke lábszáraikat, sovány karjukat, foldozott ingüket és lemondás-teljes arcukat. És látjuk a két kazárt is a hátuk mögött, mereven, hidegen, érzéketlenül; sötéten, mint a fátum; kérlelhetetlenül, mint a balsors.

Szobánk megtelik fantasztikus képekkel.

A nép szenvedése lerajzolódik a fekete levegőre; az őrtüzek mellől megérint a vészkiáltások egy-egy foszlánya. És úgy tetszik, mintha nem talpfán dolgoznék többé az a két napszámos, hanem mintha kivonult volna valamennyi rutén, mindenik ásóval, mindenik mezítláb, mindenik rongyosan és mintha mindenik az önsírját ásná, hogy belefeküdjék, megválni attól az élettől, a melynek ránézve semmi becse sincs.

Víziókat még borzadályosabbá teszi, hogy a sírásók mögött ott látjuk a merev, érzéketlen sötét kazárokat is és leolvassuk róluk, mint valami fekete fej fákról, a sírásó nép szomorú drámáját.

Másnap reggel, Zsdenyova felé menve, az országút és vasút kereszteződésénél megint láttam a két napszámot. Talpfák kicserélésével vesződtek most is. Ásóval, emelőruddal most is. Rongyosan, mezítláb most is. És ott állott mellettük a két kazár is.

Tegnap csak néztem ezt a csoportot; most már vizsgáltam. Tegnap tűnődtem a kazár-örizet fölött, most már kérdezősködni kezdettem. A váltóőr alaposan felvilágosított.

Megtudtam, hogy egy munka-vállalat hegy-

vidéki procedúrája megy előttem végbe. A szakaszmérnök elrendelte néhány talpfának a kicserélését. Ez a két kazár jelentkezett napszámosnak nyolczvan krajczár napi bérért. A vasút megbízottja a legközelebbi állomásfőnök megbízta a jelentkező két kazárt a munkával. Az egész munka három napot vesz igénybe. Jut egy kazárra 2 forint 40 krajczár.

Azonban mindkettőnek van a faluban adósa. Az egyik liszt árával tartozik; a másik készpénzzel. Nem épen sokkal. Malaczra kapta a pénzt az egyik. Jegyzetem szerint három forintot. De már régen, május elején. A kötés szerint minden hónapban, minden forint után egy napszámmal tartozik az adós kamat fejében. A három forint után három napszámmal. Idáig négy hónap telt el; tehát dolgozott az adós tizenkét napot. Mindaddig dolgozni fog, míg a tőkét vissza nem fizeti. A lisztadósság ügyét nem tudtam meg ilyen körülményesen. De ha *rendes* kamatot fizet, akkor hetenkint egy hatost fizet egy forint után. Ez tehát olcsóbb, mint a malaczpénz adósság, mert ez csak ötszázhúz perczent.

A folyamat tehát ez: A kazár lefoglalja magának a munkát és azt ledolgoztatja a

ruténnel. Ha adós a rutén, akkor kamatban dolgozik és nem kap semmit. Ha nem adós, akkor készpénzért dolgozik s kapja felét a munkabérnek, vagy is, negyven krajczárt. A kazárnak, mint vállalkozónak, a semmittevésért szintén megjut a negyven krajczár.

Önként merül föl a kérdés, hogy miért nem kapja a rutén egyenes kézből a munkát? Hiszen ez így zsarolás. Az állam kifizet 80 krajczárt egy bizonyos munkamennyiségért s a ki végzi a munkát, csak fele árát kapja meg munkájának. A kazár oda áll az állam és polgára közé rabszolgatartónak. A rutén izzad, a kazár zsebel.

Ha a végzett munka csakugyan 80 krajczárt ért, miért nem kapja meg a munkás a munkabért levonás nélkül? Ha pedig csak 40 krajczárt ér, miért fizet az állam nyolczvanat?

Miért?

Ebben a kérdésben rejlik a népnomor kútfeje. Miért? Miért, hogy a kazár tudja meg és nem a rutén, hogy talpfákat kell kicserélni? Hogy megrongált töltést kell helyreállítani; hogy teherárut kell tovább szállítani, hogy trafikot lehet nyitani; hogy leesett a tengeri ára; hogy drágul a kasza, Miért értesül a kazár dolgokról

melyekről a ruténnek sejtelve sincs, holott írni olvasni egyik sem tud? Miért van a kazárnak összeköttetése a világgal, holott teljesen elzárja magát a civilizáció behatásától?

Miért?

Azért, mert a kazár egy sok százados kereskedelmi organizmus beltagja. Nem csinálta azt a szervezetet senki. Nincsen annak írott törvénye. Tisztikara sincsen. Könyvvezetése sincs. Se czége, se működési területe, se alaptökéje. Csak szelleme van és hagyománya. És eredménye.

Nem vezeti senki; mégis egységesen működik. Nem kap parancsokat, mégis engedelmeskedik. Kinek? Az életösztönnek. Erkölcse nincs, csak szokása. Jelleme sincs, csak tulajdonsága. Barátja sincs, csak czinkosa.

Tagjai működnek a sivatagban, a bérezek között, a falukon és a városokon. Hazája a világ Palesztinától Munkácsig, Ökörmezőtől Kairóig. Az egész organizmus arra van berendezve, hogy észrevegye az üzleti kilátást.

Más ember szagol, tapint, lát, hall, érez. Ez voltaképen *egy* dolog. Semmi; egyéb, mint a külső hatások közlése az aggyêjovel. Mikor tapintunk; akkor az ujunkkal látunk, mikor

nézünk: akkor a szemünkkel tapintunk; mikor hallunk: akkor fülünkkel tapogatjuk ki a hanghullámok minőségét és terjedelmét. Mikor szagolunk: az orrunk nyákhártyája tapogatózik az iránt, hogy minő íze van az illó olaj elszálló parányainak. Mi tehát csupán a *tapintás* különböző alakzataival érintkezünk a világgal.

De az életösztön hajthatatlan szüksége az évezredes bujdosásban a kazárnál egy *másik érzéket* is kifejlesztett. Egy hatodikat. Az üzleti szervet. A miként kifejtette a vándormadárnál a földrajzi ösztönt. Azt az érzéket, hogy delejtű nélkül, éjjel-nappal eltudjon a légűrben, földrészek és tengerek fölött igazodni. Úgy a kazárban az a tulajdonság fejlődött ki, hogy másnak a munkáját a maga hasznára tudja fordítani.

Másé a verejték; övé a siker. Másé a fáradtság, övé a nyereség. Másnak a munkája: erőfogyasztás; a kazár munkája: erőgyűjtés. A talpfa cserélésnél vérét és izomzatát emésztí a rutén. A kazár pihenve nézi a munkát s szedi róla a gyümölcsöt.

Ismétlem, hogy itt egy hatodik érzék jelentkezik. A kazár-ösztön lát bizonyos tüneteket, a mihez nekünk nincs szemünk. Mintha

több szerve volna, mint másnak. Ránézve a világ egy óriási szerencsekerék. Élete a lutri-számok állandó kombinációjából áll. Egész lénye belemélyed a nagy szerencsekerék vizsgálatába. Különleges szervével ő látja a számok kavargását s titokzatos hipnotizálással rátudja kényszeríteni a számjait, hogy kijöjjenek.

A PÁLINKA.

A jóllakás érzése a rutén népnél egy alig ismert állapot. Rendes tápszere a puliszka, a zabkenyér, a krumpli, a szilvaíz, az aszalt alma. Tej nagyon ritkán; tojás még ritkábban. Rozskenyér csak ünnepnapon és csak a jobb modúaknál. Bükkfakéreggel és polyvával gyakran keverik, vagyis szaporítják a zablisztet. Zsiradék csak elvétve kerül a krumplihoz, vagy paszulyhoz.

Veteményes kertet igen gyéren láttam. A káposztát, hagymát, répát pénzen veszi, ha veszi. A tojást eladja sóért, eczetért, pálinkáért. A baromfit is eladja. Sertést csak a gazdagabb hizlal.

Megnéztem néhány háztájat. Filyó Fedornál, a ki nem tartozik az elesettek közé, íme, mit találtam: A lakás áll egy szűk pitvarból

és egyetlen szobából. Együtt laknak itt: ő, a felesége egy öreg golyvás asszony két leánya, két veje és hét unoka. Tehát tizenhármán. A leányok, a mint látható, „fiú-leányok” voltak s odaszállott mind a két vőlegény. A leányok 19 éves korukban mentek férjhez.

A család birtokában van egy tehén, egy „feles” üsző, két ökör-tinó, öt darab kacsa, két tyúk, egy kakócza. Ló, sertés, juh nincs. Belső telkén van hat szilvafa, két almafa, egy diófa és egy eperfa. Múlt évi termése hetven kéve kender, egy zsák paszuly, öt véka rozs és egy boglya széna, körülbelül harmincz m.-mázsányi. A tengerit még nem szedték volt le; de az öreg gazda reméli harmincz vékát. A zab rosszul sikerült; azt lekaszálták és föl-etették a tejelő tehénnel. Tüzelőfát a közhelyről kap. Összes birtoka tizenhárom kat. hold, melyből kilencz szántó, négy kaszáló.

A pizok, rendetlenség és ínség, a mit ott találtam, a Zola tollára való. Annyi bizonyos, hogy egy 13 holdas székelynek nem így néz ki a tűzhelye. Annak van mit aprítani a tálba. Hiszen ez Háromszéken 26 köböl férjű föld! Kicsi hijján kilencz köböl vetés esik egy határra. Ennyi föld mellett a székely

ökröt tart, asztagot rak, két sertést hizlal, kenyeret eszik, vasárnaponként tyúkhúsos laskát; gyermekét papnak, tanárnak, hivatalnoknak nevelteti; jó ruhában jár, pádimentumos házban lakik, galambbúgos kapu mögött.

Tizenhárom hold föld mellett nincs indokolva az ínség. A pizok éppen fölösleges. A rendetlenség pedig visszataszító. De hát így van. Így volt a másik, a harmadik, a negyedik háznál is. Nem mondom, hogy valamenynyinél így van. De állítom, hogy földjével nem jól bánik a rutén. Rónaságra való gazdálkodási rendszert folytat. Erőlteti a gabna-termelést, a mi itt nem sikerülhet. Holott az itt-ott látható lóherés szalagok mutatják, hogy az állattenyésztéssel szép eredmények volnának elérhetőek.

Leírhatnám a Tyalor János háztüzét is. Ez takarosabb, mint a Filyóé. De a gazdasági rendszer itt is olyan hibás. A táplálkozás itt is olyan silány. A gyermek-produkció itt is olyan nagy. E tekintetben a rutén túl tesz még a kazáron is.

A rossz és erőtelen és kevés táplálkozás, továbbá a zord éghajlat, a tűzifa-hiány, a nappali munka és éjszakai ébrenlét az örtüzek

mellett s végre a fogyatékos ruházkodás valószínűsége életszükséggé teszi a *pálinkát*.

Ez a szörnyű találmány itt még jobban pusztít, mint a székelyek és oláhok között. Bátran elmondható, hogy a rutén keresményének kilencztizede pálinkává változik át. A szerencsétlen iszik, mert éhes; iszik, mert hideg van; iszik, mert nem bírja a munkát. Végre is iszik rossz szokásból, iszik búfelejtőnek és iszik, mert a kazár könnyen adja.

Kocsma-regula ott nincs. A papíron van; a valóságban nincs. A kazár hitelez. A rutén megrészegszik. A kazár tovább hitelez.

Újabb időben a kocsmá létszám a népességi számarány szerint van megszabva. A meghatározott létszámon felül nem ad a pénzügyigazgatóság kocsmajogot. No hiszen! Megesnék belé, ha a kazárnak az efféle rendszabály imponálna. A kinek nincs engedélye: nyit zugkocsmát.

A czirkáló fináncz, ha jól kinyitja a szemét, rábukkan az ilyen zugokra. De nem mindig nyitja ki a szemét. Nem is tanácsos a túlszigorúság; mert a kazár nem ismer tréfát, ha az érdeke sértve van. Aztán nem is éppen a legválogatottabb legényekből áll a pénzügy-

őrség. Egyik-másik meg is közelíthető vagy szép szóval, vagy egyébbel. *Jobszty* alispán úgy vélekedik, hogy a zugkocsmák ellen csakis a megszaportított csendőrség léphetne föl kellő erélylyel és kellő eredmény nyel.

A meglépesedett kazár, ha nincs kocsmarendélye, nem zugkocsmát tart, hanem *czukrászdát* nyit. Biz az nem úgy néz ki, mint a Kugler terme, de a cégfelirat bizonyítja, hogy czukrászat. Tudtommal ez egy iparág. Ipart üzni csak iparhatósági engedélylyel szabad. Ezeket az engedélyeket nem tudom, kérik-e; nem tudom, kapják-e? Csak annyit tudok, hogy azok a nyomorult faluk el vannak árasztva czukrászdákkal.

Megszűnik-e a pénzügyigazgatóság hatalma a czukrászokkal szemben? nem tudom. Hogy a rutén nem fagyaltért, nem jégbehűtött chokoládéért és nem is párisi bonboniérekért jár oda, azt fölösleges magyarázni.

Vörös ital, zöld ital, sárga ital ez mind masina-pálinka. Nem is drágább, mint a színtelen. Olykor mérgesebb, néhány csöpp lúg, vagy kénsav, vagy mit tudom én mi de csak annyi, hogy mérgezési tünetek ne mutatkozzanak, azonban hogy csípje a nyelv-

vet és rágja a gyomrot: még népszerűvé is teszi a kazárt. Jó italt mér. Erő van benne. Marja a torkot és a bárzsingot, mint ha tűzlángot nyelt volna az ember. Ez bezzeg nem sajnálja a szegény embertől a spirituszt.

Rajta csípni a kazárt a kocsmai kihágáson nem igen lehet. A rutén nem panaszol, sőt nem is igen tanúskodik ellene. Hiába: több nap, mint kolbász. „Mind szép ez uram és igaz,” mondta nekem egy beszédem után a választó; de az úr elmegy, a szolgabíró pedig itt marad.” Le voltam czáfolva. Ha pártos és semmirekellő az a szolgabíró, akkor agyon üldözheti a választót. Nos, a kazár is ott marad.

Nem az egyes kazár marad ott; mert hiszen az egyest, ha hibázik, el is csukhatják. Hanem maga a kazár marad ott, mint antigazdasági fogalom. A kazár, a ki hitelez, mint kocsmáros, mint boltos, mint tőkepénzes; a kazár, a ki munkát ad, mint vállalkozó, mint szállító, mint ügynök; a kazár, a ki legelő bérletet ad, mint főbérlő. Ez marad ott!

Ezzel pedig kikötni nem tanácsos. Mert a szegény embert mégis csak ő *segíti* meg. Nagy uzsorára ugyan, de megsegíti. Oda vesz

ugyan a keresmény, a barom, a termés, a föld, a telek. De ez nem látható előre. A semmi hitelnél mégis csak jobb az uzsora is.

Orvosság nélkül meghalt volna a beteg. A kazár adott orvosságra valót. Nagy kamatot vett; de íme, a beteg meggyógyult. A kamatba belepusztul a család egész vagyona. De hátha – nem? Hátha jobb termés lesz? Hátha megsegít az isten?

Szántani megy a család *kapával*. Nehéz, lassú, kétségbeejtő munka ez. Kivált, ha nagy volt a hó, nem fagyhatott a föld és összeta- padt a hóteher súlya alatt. Ha csak megpiszkálja a feltalajt: nyúlsaláta öli el a tengerit, mielőtt kikelt volna. Jó mélyen kell tehát a kapát a szivályos földbe vágni. A levált rögöt föl kell fordítani. Aztán, tovább vágni. Egész erővel, teljes feszültséggel; reggeltől délig, déltől estig.

A nap hosszú; a munka fárasztó. Aszalt alma-levet ettek reggelire puliszkával. Délire kicsirázott burgonyát főzött az asszony. Ilyen munkához silány táplálék. Az erő fogy, az izmok lankadnak s a nap még jó magasan jár.

Ha álmodozni tudna az a kapás, akkor arról a hízó ökörről álmodnék, a melyet vegyi-

leg és élettanilag kiszámított tabellák szerint táplálnak. Nyolcz kiló széna, huszonöt kiló burgundi répa, félkiló dara, két kiló törek répaszeletek között füllesztve: ez a napi élelem egy normális ökörnél másfélkiló hússzaporulatot jelent. Ha nem húsrá dolgozunk: akkor ezzel a táplálékkal tizennégy órai teljes munkaképességre fokoztuk az ökör erejét.

De a rutén kapás ereje pillanatonként fogy. Az ő tápmennyisége nincs tabellákba szedve fehérnye és zsírtartalom szerint. Izma és vére használdik el minden kapavágásnál. Testének ezen nagy értékeit átadja a földnek, hogy ezt termőképessé tegye. E közben el-lankad. Ereje fogy, miként a póknak, mikor hálót sző. A kapát már nem emeli olyan magasra és nem vágja elég mélyen a földbe. Érzi magán a kimerülés összes tüneteit.

Egyetlen mentőszer a pálinka. Ez mintha vérré válnék és izomzattá. A leszakadt tűz újra éled a kazánban. A gép munkaképessége néhány órára helyreáll.

Am a pálinka a kazárnál van. Sárkány őrzi a drága kincset. Hordó-számra áll nála az a bűvös életnedv, mely erőt fokoz, éhséget csillapít, nyomort feledtet. Micsoda gaz-

dagság, mekkora hatalom, minő boldogság birni, kezelni, szagolni azt a sok pálinkát! Akkor inni belőle és annyit, a mikor és a mennyi tetszik! A rutén csodálattal telik el a kazár iránt. Elismeri magánál felsőbb lénynek. Hogyne, mikor annyi pálinkája van.

Tétovázva közeledik a kaszálóból az aszszony a kocsmához. Csak egy litert! De már is tartozunk. Hátha nem ad? Pedig az eltar-tana holnap estig s akkorra befejeződnek a kapálás is. Talán csak mégis megszán. Milyen jó volna, ha csakugyan megszánna.

Ez a vágy rögeszmévé lesz. Mikor a küszöbhez ér, akkor már úgy érzi, hogy az élet kockája azon a liter pálinkán fordul meg. Hogy a nélkül biztos a megsemmisülés; hogy azzal biztos a boldogulás.

És a míg töpreng, sóhajtoz, kétkedik, bizik, aggodalmaskodik és remél: azalatt mind nő a kazár az ő szemében, mert hiszen tőle függ most már maga az élet. Mérleggé változik át neki az ismert világ. Egyfelől áll a pap, a főbíró, a csendőr, a végrehajtó. Másfelől áll a kazár.

Lankadatlan teszi kezét a kilincsre. Vajjon ad-e? Oh, ha adna! De hátha nem ad?!

És a mint nyíllik az ajtó: azok ott a *másik* serpenyőben mind jobban süllyednek lefelé a küszöbig, a pinczéig, a mélységekig; *ebben* a serpenyőben pedig a végzet kérlelhetetlenségével emelkedik a kazár a gerendáig, a háztetőig, a bérezek fölé, a felhők fölé.

Mert a papnak van ostyája, a főbírónak van hajdúja, a csendőrnek van fegyvere, a végrehajtónak van dobja. Ez mind nagy és hatalmas dolog. De valamennyinél nagyobb és hatalmasabb a kazár, mert ennek pálinkája van. Ez a szer csak azért nem szent, mert nem a templomban adják. A síró gyermek elalszik tőle, a nyugtalan gyomor lecsillapul, a fájdalom megenyhül, a hideglelés szűnik, az erő megjön.

A pálinka: életnedv.

Világos, hogy itt egy önsuggestió megy végbe. Lelke át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy ereje, munkaképessége, tehát jövődjé és egész létele attól a pálinkától függ, melyet a kazár megtagadhat. Ha tehát megkapja a pálinkát: azt hiszi *mindent* megkapott. Ennélfogva hajlandó minden további fontolgtatás nélkül *mindenét* adni azért a *mindenért*.

Úgy kell felfogni, hogy abban a pillanatban az ő legforróbb és legmindenhatóbb vágya teljesül. A kazár megszabadította kízó kétélyektől, kétségbeesett csüggedéstől és legszebb, legnagyobb reményét váltotta be. Hogy ne fogadná *tanuk előtt*, hogy tartozása most már éppen annyi, a mennyit a kazár mond. És ígéri is, hogy a szolvai vásár után megfizeti. Kamatot is ígér minden hatos után hetenként egy krajczárt.

Helyes! mondja a kazár.

Áldja meg az isten! – mondja az áldozat.

A KAZÁR MŰKÖDIK.

Műves napokon a pálinkauzsora iparága csak alvó rügyeket fakaszt. Az elcsigázott test keres enyhülést a kazárnál. Azonban itt csupán életszükségről van szó. Ez sem alárendelt alkalom ugyan, mert az életszükség elől nem térhet ki a rutén. Kiaknázható ér itt is kínálkozik tehát. De itt legalább józan kölcsönkérővel van dolga a kazárnak. Itt tehát mégis csak határa van az üzletnek.

Hanem a lombfakadás és virágzás vasárnapokon megy végbe. A rutén berúg; a kazár józan marad. Most már nem az élet szüksége aknáztatik ki, hanem az élet bolondsága. A megmunkálendő materia itt már nem a kimerült ember, hanem az ittas ember. Aki nem az erejét veszítette el, hanem az eszét.

Ezekben a korcsmákban a számító üzér-

kedés keríti hatalmába az iszákos szenvedélyt. A buta állat az élelmes ember markába dül.

A kocsmá: kelepce. Az ajtó csak befelé nyílik. Bemenni könnyű; kijönni nehéz. A kazár küldi szóval; marasztja tettel. Mikor küldi, akkor tanúk vannak készletben. Mert a kihágási pörnél ezekre szükség lesz. Mikor marasztja a kezébe csúsztatott itallal, akkor hiányoznak a *rendes* tanúk.

Kéri, szidja, hogy menjen már. Így is nagy a kontó. Négy hét óta egy fillért sem fizetett. Ennyi forint, ennyi krajczár. Igaz? Igaz mondja bután az áldozat. Ezt hallják a tanúk. De maga részeg! Nem vagyok részeg, tiltakozik az áldozat. Úgy-e részeg? Nem részeg, felelik a tanúk. Hát beismeri tartozását? Beismerem. Csak még egy pohárkával!

Mindezt kiszámítva, megfontolva, hidegen, óvatosan, lelkiismeretlenül végzi a kazár. A kelepce olyan biztos, olyan mély és olyan kikerülhetetlen, mint a sírűreg. Önérzet, vagyon, függetlenség, becsület mind oda temetődik.

A kocsmauzsorával szemben a hatóság tehetetlen. Egy jegyző komolyan vette a zárórát és a hitel-tilalmat és följelentést tett a

kazár ellen. De tanúk gyanánt a kazár mellett a kifosztott áldozatok jelentek meg s valamennyien azt vallották, hogy a kocsmáros többször felszólította őket a távozásra, de ők nem mentek; iparkodott őket kiteszokolni, de ellenállottak; nem adott nekik italt, de ők erőszakkal töltöttek maguknak. A szolgabíró legjobb tudomása ellenére kénytelen volt a kazárt fölmenteni s az állítólagos rendetlenkedőket két-két forintig büntetni. A büntetés pénzt a kazár megadta nekik. Így beszélte nekem a pap, a jegyző, a tanító.

A pénzuzsorának még kevésbé lehet hatóságilag nyakát szegni. Az adós nem panaszol. Örül, hogy pénzt kapott. Drága pénz ugyan, de a szükség igen nagy volt. Talán belepusztult volna, ha akkor nem kapott volna lisztre, paszulyra, sóra, eczetre-valót.

Mikor panaszra kerül a dolog: akkor már ütik a dobot. Akkor már úgy felgyűlt a tőkésített kamat, a perköltség, a hirdetési díj, a bélyegilleték, hogy az árverésen minden elúszik. A föld, a telek, a ház minden. A gazda zsellére lesz a kazárnak. Hogy ősei kunyhójában lakhassék, hetenként három nap-számot tesz ott, hol a kazár kívánja.

Egy nyugdíjazott járásbíróról beszélnek, hogy rendszeresen megidézte a rutént és tudatta vele, hogy Gottesmann, vagy Jánkel, vagy Berkó, vagy Májztig (a név közömbös) bepörölte őt huszonegy forint tartozásért. A rutén beismerte, hogy adós, de csak két forinttal. A járásbíró nem kutatta tovább, hanem haza küldötte az alperest, hogy gondolja meg jobban a dolgot. A rutén haza gyalogolt. Az egyik húsz kilométernyire; a másik harminczötre, már a milyen messzire laktak a járásbírósi székhelytől.

Napok múlva megint idézetet kapott a rutén. Ez megint megjelent és ismétlődött az előbbeni eset. És ugyanígy megismétlődött ötször hatszor. Mindaddig ismétlődött, míg végre vagy beleunt az alpörös a zaklatásba, vagy beteg volt, vagy dologra ment valahova és nem jelent meg. Ekkor aztán meghozatott a kontumáczi ítélet. Az alperes elmarasztaltatott huszonegy forint tőkének és járuléknak, valamint a fölmerült és fölmerülendő perköltségeknek nyolcz nap alatt, különbeni végrehajtás terhe mellett való megfizetésére. Mindent összevéve, a nyomorultnak két ökre veszett belé a két forint tartozásba.

Ez nem önálló és kivételes eset. Annál a járásbírónál ez rendszer volt. Azok, kik ezt beszéltek, becsületszavukat kötötték le arra, hogy ilyen volt a rendszer.

Egy derék lelkész, ki a népnek valódi gondviselője, bemutatta nekem Riáskó Vaszil bukóczi lakost. A szép, világos kék szemű hetvenkét éves, teljesen megtört alak hálálkodva közeledett felém, mert az hitte, hogy én is a hegyvidéki akció vezeterei közé tartozom.

Ez a mártír tizenöt év alatt *öt* forint kölcsön összeg után Jäger Hersch tőkepenzesnek *hatszáz* forintot fizetett, a miként az perrendszerűleg megállapított és a kölcsön összeggel mai napig is tartozik. Mindene oda veszett. Tehene, juha, háza, kenderföldje és szántója volt, mikor a Hersch karmai közé került. Most semmije sincs és kegyelem kenyéren éldegél a vejénél.

A Hersch áldozatairól mesés dolgokat beszélnek. A közelebbi időben *ötvenegy* uzsora pert indítottak ellene. Ebből negyvennégyet beszüntettek. A bizonyítás lehetetlen. A hivatalos eskü: nem eskü. A kivel csak beszéltem, mindenki meg van győződve, hogy a feltűnő sok hamis esküvésnek véget vetne,

ha kötelezővé tennék a rituális esküt. Mert ez a polgári fogadalom egy cseppet sem feszélyezi a kazárt. Bánja is ő. Úgy sem törik bele a bicskája. Hiszen senki sem tudja rábizonyítani, hogy hazudott. De a szertartásos eskü egészen más. A vakbuzgó kazár mindenkit és mindenidőben hajlandó megcsalni. Attól azonban óvatosan őrizkedik, hogy Jehovát szemtől-szembe megcsalja.

Laturka vidékén, közvetlenül a határszélien néhány község sertéskereskedéssel foglalkozik. Vásárolják a sertést Galicziában és hajtják a munkácsi vásárra. Ezek nem elesett emberek, de üzérkedésükhöz gyakran kell hitelüket igénybe venniök. A hitel egyetlen forrása a kazár. A forrás megnyílik a paraszt előtt. Meríthet belőle. Merít is, mert különben életmódja szűnik meg.

Ezen hitelezésnél fizet a rutén tíz forint után *hetenként két forintot*. Ez már hagyományos fix tétel. Majdnem törvény. Nem változik. Állandó, mint a kifli ára.

A forgalom lebonyolítása elég gyors. A sertést vagy haszonnal adja el a rutén, vagy kárral. Ha haszna van, kifizeti tartozását s egy-két heti kamatot. Az összeg az idő rövid-

sége miatt nem válik megdöbbenővé. Harmincz forint után egy hét alatt fizet hat forintot. Ha a vásáron nyert tizenkettőt: megtalálta a rutén is a maga számadását. Égbe kiáltó uzsora ugyan, de nincs áldozata.

De ha kárral jár az üzlet; ha nyakán marad a sertés s azt tartania kell uzsora pénzen vett gabonával; vagy ha betegség éri a jószágot; vagy ha árán alul veszik meg: no akkor meghúzták a harangot a rutén összes vagyonszáma fölé. Tíz forint után egy évre 104 forint. Ez, ha jól számítok *ezernegyven* százalék.

Ilyen képek ismétlődnek völgyről völgyre, faluról falura. A pénz is a kazár kezében van, az áru is, a közvetítés is. Tehát a forgalom minden ága, minden eszköze, minden tényezője. Es a kazár uzsoráskodik a pénzzel is, az áruval is, a közvetítéssel is. A rutén életnek valamennyi fonalszálát a kazár tartja kezében. E kíméletlen és szívtelen faj egész élelmeségét arra koncentrálni, hogy hurkot fonjon a népelet gyöngé szálaiból s azt a paraszt nyakába vesse.

Békességes álma legyen a *Magyar Büntető Törvényköny* nagyészű szerzőjének a kerepesi-temető sírjában! Ha tudná, hogy mi

foly a Kazár-földön, nem volna álma zavar-
talan. Ha éles szemeivel megfigyelte volna ezt
az állapotot, nem kötötte volna gúzsba az
uzsora pereknél a bíróság kezét. Nem mondta
volna ki, hogy az uzsora csak magán vádra
üldözhető. Nem vétségnek minősítette volna
az uzsorát, hanem czégéres bűnnek.

Tudom én, hogy czifra és kecses vesz-
szőparipák készülnek az Elmélet jogászokodó
gyáraiban. De köszönöm én azt a jogelvet,
a melyik tönkretenni segít egy népet. Mit
bánom én, ha az elv, száz szillogizmus szű-
rőkészülékén állotta is ki a próbát. Törvényt
nem a princípiumok igazolására kell hozni,
hanem az élet nagy és állandó szükségletei-
nek kielégítésére.

Nemzetünk Szent Istvánnal belépett a
keresztyény civilizáció körébe. Jézus Krisz-
tus tana üldözi az uzsorát. A magyar bűn-
tető törvénykönyv ide vágó része nem ke-
resztyény világnézetből fakadt, mert enyhén
bánik az uzsorával.

A kinek szíve-lelke van és fogékonysága a
tömegek nyomora iránt: utazza be a kazárok
földjét s akkor majd megkérdezem, hogy vét-
ség-e az uzsora, vagy népirtó szörnyű bűn?

JUH ÉS ÖKÖR.

Kutyát a rutén portákon nem láttam. Ez itt már fényűzés. A kutya eledelét elfogyasztja az ember. Pedig volna őrizni valója. Jóféle *mezősegi* kuvaszok hamarább elűznék a vadat a vetésről, mint az őrtüzek.

Juhot sem láttam. Máramarosban még van juh. Még. Vajjon meddig tart? De Beregben már nincs. A rónasági részen lehet; bizonyára van is. Talán nemes birka is van. De a hegyvidéken már raczka sincs.

Egyik-másik eresz alatt osztováta maradványokat vettem észre. Hányódó vetéllőt, csörlőládát, guzsaj-pálczát, orsó-karikát. Roncsok a vagyoni hajótörésből. Mikor kérdeztem, hogy hol a többi darab, az öreg asszony zokogásban tört ki. Így nézhet a szülő meghalt gyermeke könyvének széttépett lapjaira.

Nincs juh. A Kárpát-lakónál ez a legborzasztóbb valóság. A hol juh van, ott tej, túró, sajt, orda, savó van. És gyapjú. Tehát élelem és ruházat. Aztán bárány. Tehát adóra való. Aztán trágya. Tehát termékenyítő erő.

Hegyvidékeinken a juh egy egész minőség. Szerény igényű és nagy hasznú állat. Kibírja a legzordabb időjárást. Pajtára nincs szüksége. Minden fűszálat értékesít. Jámbor, ragaszkodó, erkölcsös. Sokszor azt hiszem, hogy talán még vallása is van. Hiszen nincs olyan jó barátja a szegény embernek, mint a juh. Mindenét neki adja s vajmi keveset kér tőle.

A hol nincs juh: ott már nem a vég kezdetéről, hanem a vég legvégéről beszélhetünk. Ha nincs juh, akkor semmi” sincs. Mert a hegyvidéki ember, akár oláh, akár székely, akár tót, legutoljára a juhától válik meg. A címeres ökröt föl váltja a buta, (székely elnevezése a kurta szarvú, apró sötét-szürke kaukázusi szarvasmarhának) a butát a tehen, a tehenet a ló, a lovat a sertés. Itt egy darab időre megáll az állati értékek lefokozásában mutatkozó vagyoni sülyedés. Sor kerül a holt leltárra, aztán a kenderföldre, később a parafemumra. De a juhot még mindig tartják. Helyes gazdasági

érzéklet mutat a hegyi nép, mikor legszívóssabban a juhoz ragaszkodik.

Tíz darab juh megél nyáron két hold legelőn és télen tizenkét mázsa takarmányon. Ez a táplálék a hegyvidéken tizenhat forint kiadásnak felel meg. Ezzel szemben tíz juhnak a hozama piaczi árak szerint a gyapjú után nyolcz, a bárány után tizennyolcz, a túró után harminczhat, az orda után négy forint. Csakhogy a család nem viszi ám piacra ezeket a termékeket, hanem maga fogyasztja el. Pénzt csak a bárányból csinál. Ez annyit jelent, hogy túró van a háznál egész éven át. Orda és savó egész nyáron. A család tehát állandóan el van látva egy fontos és egészséges tápszerrel.

Nagyobb súlyt fektetnek a gyapjúra. A mosással, fésüléssel, fonással, szövással eltelnék az őszi esték és a téli napok. A fehérnép nem ül dologtalanul. A szövetből kikerül a guba, a szokmány, a zeke, a nadrág, a szoknya, a kötény, a bocskor-szíjj, az ágytakaró, a pokrócz, a tarisznya. Csíkban, Gyergyóban még gyepelőt is fonnak a gyapjúból. A Kárpátokban télen át térdig érő gyapjúharisnyát visel bocskorában az asszonynép.

A gyapjú házi feldolgozása általános szokás. Fonni, szőni, varrni kivétel nélkül minden székely és minden oláh asszony tud. Ez a házi ipar mérhetetlen gazdasági és erkölcsi kincset rejt magában. Ezzel az asszony is családfentartóvá válik. Kilép negatív szerepköréből az alkotás terére. Nemcsak kotyvaszt, hanem termel. Nemcsak gyermeket produkál, hanem gazdasági értékeket is. Nemcsak gondviselője, de szaporítója a vagyonnak. Az asszony szociális becse ezzel megkétszereződik. A székely nemcsak ösztönből házasodik, hanem azért is, hogy munkaképességét emelje s életterheit megkönnyítse.

Ruházati czikkekért, a külföldre vándorló milliókat, milliókkal tetéznék hazánk, ha a gyapjúnak ez a házi feldolgozása nem volna. A hol juh nincs, ott egy nagyfontosságú közgazdasági tényező hiányzik.

A beregi ruténnek immár nincs juha. Az az állításom, hogy a hegyvidéki nép legkésőbb válik meg a juhától, itt nem nyer igazolást. Mert a rutén az ökréhez inkább ragaszkodik. De merem mondani, hogy ez a körülmény a rutén gazdasági ösztön fogyatékoságát bizonyítja.

A rutén az ökrét szereti. Juhán már túl-
adott. Tehén és sertésállományának is meg-
vérezte a torkát Beer, Hersch, Löw, Kahán,
Májzlik, Szender, Gottesmann, Jankel. De az
ökröt körömszakadásig tartja. Az ökör az ő
ambíciója. Bármilyen elcsigázott, bármilyen
csenevész, bármilyen torz: de ha ökör, akkor
az mégis Csákó, Bimbó, Daru, Kajla, Vidám.
Neve van, holott juhnak, kecskének, sertés-
nek nincsen neve. A lónak is csak megjelöl-
lése van: szürke, sárga, fakó, puczi. Ez nem
név; ez csak jelző. A ki leírja, kis betűvel
írja. De Pajkos, Rendes, Csöndes: ez már név
a talpán.

Évekig lehet róla beszélni, akár ha el-
károsodott, akár ha elliczitálták. A természe-
téről, hogy ilyen volt, olyan volt; az erejéről,
hogy ennyi deszkát vitt Munkácsra, annyi
pálinkát Vereczkére; jó erkölcséről, betegsé-
géről, mikor hideg volt a füle és nem kérőd-
zött; aztán felgyógyulásáról, mikor először
harapott belé a sósvízzel meglocsolt sarjába.
Oh, ezek nagy és szép emlékek. Boldog per-
czeink csak akkor vannak, mikor a múltak-
ban élünk.

Ámbár kellő tiszteletben tartom ezen em-

lékeket, mégis kimondom, hogy szegény ember háztartásában az ökör nem produktív állat. Nem tejel, nem borjúzik. Értéke a használatban fogy. Több tőkét köt le, mint a tehén. Munkája a jól gondozott tehénnel is elvégezhető. De a tehén e mellett táplálékot is nyújt. A hol tehén van, ott nincs éhínség. Átvinni a hegyvidéki népet az ökör gazdaságból a tehéngazdaságba: ez az átalakulásnak kiszámíthatatlan előnyét jelentené. Kútforrása lenne a nép izomfejlődésének és a vagyon megsza porodásának. Egán erre törekszik.

A rutén az ökörhöz ragaszkodik. Ökörkultuszt üz. Ha pogány volna, ökröt faragna bálványuk Felsőbb lénynek nézné és leborulna előtte. Ha ökrét vesztette a rutén, akkor életének becsét vesztette el.

Ez a jámbor, szelíd, alázatos nép egyszerre eltelik hiúsággal, ha ökrére gondol.

Dölyföt, gögöt, felfuvalkodást, mint a székelly ökör-arisztokráciánál, nem vettem a ruténél észre. Persze nincs is olyan marhája, mint a székelly ökör-mágnásnak. Azokról a nagy és hófehér és egyenletes csavarodásban nőtt szarvakról, a hatalmas lapoczkákról, a fekete karikákkal övezett „vakisa”

szemekről, a homlokhaj göndör fürtéiről, a fark hullámos boltjáról a szerény ruténnek még csak fogalma sincs. Az ökör-mágnás jószága be sem férne a rutén pajtába.

Ennélfogva dölyf, gög, nagyralátás távolról sem jut eszébe a ruténnek. Egy kis hiúság, talán némi büszkeség is meghúzódik a lelke fenekén s olykor fel-fel csillámlik szemében; – de ennél többet nem engedhet meg magának a miatt a kis és vézna és kurta szarvú ökörke miatt. Talán a vásáron, ha látja, hogy másnak sincs külömb s ha az áldomás egy kissé a fejébe ment, ilyenkor, kivételesen a kevélységnek egy sugara is dereng az ábrázatán. De ez ritka tünetemény és szót sem érdemel.

Ezt az ökörszerelmet a „feles marha” rendszerrel aknázza ki a kazár a maga érdekében.

A FELES MARHA.

A rózsának, valamint a körte-, szilva-, és alma-csemetének frissen hajtott leveleit gyakran ellepi a hamuféreg. Ez a támadás olyan tömegekben történik, hogy a levélzet összezsugorodása és elsorvadása kikerülhetetlen.

De a hamuféreg számár. Mikor a megrohant levél életnedveit kiszívta: esztét, erélyet, életrealóságát elveszti. Ott marad a haldokló levélen tétlenül. Azt hiszi, hogy azon a levélen kívül nincsen számára hely s neki együtt kell meghalni a pusztuló levéllel.

Csakhogy a hangya nem számár.

Tudni kell, hogy a levélnedv a hamuféreg szervezetében édes mézgává változik át, melyet a féreg önmagából kiizzad. Ezt az izzadmányt a hangya bolondulásig szereti. Nagy utakat tesz meg érte. Kész a csemete

tövében, egy másik hangya nemzetséggel miatta élethalálra csatázni. Neki megy a legsimább fakéregnek is. Sőt, ha kréta-gyűrűkkel még simábbá teszi az ember a kérget, akkor is neki megy, visszahull sokszor, de újra kezdi a mászást. Szédületes bukfenczekben esik le, de az ő nyaka nem törik ki. Összeszedi az ismert hangya-energiát és addig kapaszkodik, míg apró, finom, hegyes körmöcskéivel lépcsőt váj a sima felületen. Ezen a mikroszkopikus lépcsőn, miként egy Jákob-lajtorján, hatol fel a hangya-karaván a mézgás meny országba.

A szívós és harcziás hangyasereg megérkezése a hammuféreg tömegében egyáltalában nem okoz sem félelmet, sem megdöbbenést. A hangya nyalogatni kezdi a féreg hátát, potrohát. A féreg túri vidáman, mert olyasmit érez, mint a cserepes malacz, mikor vakarják.

Mikor fogy a mézga, akkor az okos hangya belátja, hogy voltaképen a levél életnedve fogyott el. Ott tehát nincs többé mit keresni, mert elkövetkezett a talaj-kimerülés állapota. Ez az a döntő pillanat, mikor a hangya élelmessége egész mértékben érvényesül.

Ölébe veszi a férget. Jobban mondva fogai közé. De miután nincsenek fogai, tehát a közé

a kis harapófogó közé, melylyel oly sokszor megcsípett már mindnyájunkat. A gyöngédség, mit a hangya ebben a döntő pillanatban kifejt igazán mesteri. Mert a hammuféreg teste hihetetlenül puha és lágy. Felbőre nem is hártya, hanem csak valami leheletszerű anyag. A harmat nem kényesebb ennél az állatkánál. Legkisebb érintésünkre szétmállik, mint a meleg földre hulló hópehely.

De a hangya úgy tud bánni éles és hegyes csipeszével, hogy az becsületére válnék a legkönnyebb kezű operateurnek is. Csodálatos óvatossággal csipesze közé veszi a hammuférget, fejét magasra emeli, úgy hogy csak a négy hátulsó lábán jár és elszállítja egy másik ágra, a hol dús legelő kínálkozik.

A hammuféreg boldog, mert táplálékhoz jutott; a hangya is boldog, mert a fokozott mézga termeléssel kielégíti nyalánk természetét.

Látható ebből, hogy a hammuféreg a hangya haszonállatja; kevés híjján tejelő tehene. A hangya gondoskodik a féreg táplálékáról s a féreg mézgat izzad a hangya számára. Egészben véve itt egy üzleti viszony megy végbe, melyben a hangya nyer, a hammuféreg pedig nem károsodik.

Mikor nekem a feles-marha rendszert magyarázni kezdték, azt hittem, hogy itt az élelmes kazár az élelmes hangya szerepét viszi. Nyer az üzleten, de a rutén-féreg sem jár rosszul.

Úgy hittem ugyanis, hogy a kazár átadja marháját a ruténnek. Ha ökor tinó: akkor a rutén igázza; ha tehén: akkor feji és borjúztatja. E közben gondját viseli, élelmezi. Ha aztán nyereséggel adják el, a mi biztos, mert a tinóban nő a pénz a test gyarapodásával; a tehénnek pedig szaporulatja van: akkor a nyereség fele a marha-tartó ruténé, a másik fele a marha-tulajdonos kazaré.

Ha így volna: becsületes üzlet volna. Ez esetben a rutén pajtája egy takarékpénztár volna a kazár tőkére nézve. A kazár kamathoz jutna az eladáskor és tőkéjét is vissza kapná. A rutén gondját és élelmezését pedig fődözné a barom munkája vagy tejhozama, s fáradozását megfizetné az elért nyereség felerésze.

De, ha mélyebben tekintünk a feles-marha rendszer főkönyvébe, akkor ezt találjuk:

A kazár földet kínál a ruténnek feleművelésbe. A rutén vállalná, de nincs marhája.

A kazár igavonó barmot is kínál, de csak úgy, ha a rutén a termés kétharmadát adja át neki. Ilyenformán a rutén nem feles lesz, hanem harmados. A rutén ezt is vállalja, mert valami így is csak marad s mert munkáját csak így értékesítheti.

Ekkor a kazár megvásárol két ökörfinót 80 frton. A barom-czédulába beírat 120 frtot s ezen az alapon átadja a tinókat a parasztnak 120 frtba. A paraszt betanítja a tinókat; jármazza, gondozza, élelmezi. A tinó nő, gyarapszik, értékesedik. Két évi tartás után elhatározza a kazár az ökrökké fejlődött tinók eladását. Előre megegyezik egy másik bellérel 160 frtban; a ki aztán a rutén jelenlétében 140 frtot fizet az ökrökért.

Így aztán a paraszt kapja a 120 frt fiktív vételár és 140 frt fiktív eladási ár között való különbség felerészét, vagyis 10 frtot. A kazár pedig kapja a 80 frt effektív vételár és a 160 frt effektív eladási ár között való különbséget a parasztnak jutott 10 frt híjjával. Vagyis a kazár kap ezen *feles* üzletből 70 frtot, a rutén 10 frtot. A kazár befektetett 80 frtot. Két év múlva visszakapta a tőkét és még 70 frt kamatot.

Azonban az üzletnek még sok ága-boga van. A paraszt arra is kötelezi magát, hogy a feles marhával hetenkint egy iganapszámot tesz a kazárnak. Két év alatt 104 fuvarnap. Tehát 104 forint. A befektetett 80 forint tőke után ez már 174 frt kamat.

Még itt se álljunk meg.

A dolgok megítélésénél soha se feledjük hogy a rutén nép a saját termését márcziusig fölemészti. Ezen időtől szeptemberig, tehát féléven át, mindig és mindenki a boltból él. A boltos pedig a kazár, a ki feles marhát adott a ruténnek.

A feles marha üzleti fonál. A ki feles marhát tart, annak bizonyos mértékig nyílt számlája van a kazárnál. Ez a kontó a leendő felenyereség terhére íratik. Mikor aztán osztozkodásra kerül a dolog: kisül, hogy a parasztnak járandó nyereség csak április végéig futja a számlaterhet s hogy a nem fődözött négy hónapi számla legalább is 20 forint. A helyett tehát, hogy tíz forint készpénzhez jutna a paraszt, a helyett még 20 frt tartozása van.

Bátran feltehető, hogy a számlában forgó áruczikkeket 50 százalékkal forgatja a kazár.

Tehát az a. 30 frtos számla ránézve legalább is 15 frt hasznot jelent. Ilyenformán ezt is a 174 frthoz kell csatolni s így a nyereség 189 frtra rúg.

Egyéb iránt számszerű adatokkal nem is fejezhető ki ez az üzlet. Mert a vásár előtt négy héttel a kazár megtiltja a feles-marha igazását és megköveteli a legjobb gondozást és etetést. Ha nincs a parasztnak jóminőségű takarmánya, rákényszeríti, hogy tőle vásároljon szénát, vagy lóherét s gyakran még darát is. A paraszt nem tiltakozik, mert hiszen terrorizálva van s különben is bizakodik, hogy a kövér marha után nagyobb lesz az ő nyeresége is. A kazár pedig uzsora árban ad túl a takarmányán. Ha ezt is számításba akarjuk venni: akkor a kazár nyeresége logaritmusok segítségével nélkül ki sem mutatható.

A ki feles marhát tart, annak a sorsa meg van pecsételve. A feles marha szüli a hitelt, a hitel szüli a kontót, a kontó szüli a váltóadósságot, a váltóadósság a port, a pör a végrehajtást, a végrehajtás a legsötétebb rabszolga-nyomort. Ha balsorsot akarsz meg-elevenülve látni, menj a rutének közé. Ott látni fogod, hogy a Rákóczy hú kuruczai s a Kossuth

jó honvédéi miként lesznek földönfutó kol-dusokká.

A termőtalaj java része már kazár ké-zen van.

A marhalétszám pedig így oszlik meg a kazár és a bennszülött között: Voloczon van a kazárnak 226 darab, a ruténnek 122; Rosz-tokán a kazárnak 74, a ruténnek 10; Laturkán a kazárnak 150, a ruténnek 61; Rákóczi-szál-láson a kazárnak 150, a ruténnek 46; Kotil-niczán a kazárnak 70, a ruténnek 16; Veklimán a kazárnak 65, a ruténnek 16; Hanykoviczán a kazárnak 229, a ruténnek 33 drb. Holott hatszor annyi rutén van, mint kazár.

Itt egy végzetes kisajátítási művelet van folyamatban. Ez a nép csak azért szabadult fel a Rákóczy-féle uradalomnak jobbágyi kö-telékéből, hogy a kazárok igájába kerüljön. Életfonala egy kétségbeejtő hurok a kazárok kezében.

Minden mozdulatánál kazárba ütközik ez a nép. Ha fuvarozni akar: kazár a szállító; ha legelőt akar bérelni: kazár a bérlő; ha útmunkát keres: kazár a vállalkozó; ha kö-fejtésnél dolgozik: kazár a munkaközvetítő; ha pénzre van szüksége: kazár a hitelező;

ha lisztet, dohányt, sőt, bocskort, kaszát akar venni: kazár a boltos; ha panasza van: kazár a falusbíró tanácsadója.

Alsó-Vereczkén, de egyebütt is, az uradalom és az állami és törvényhatósági közegek nyáron a parasztnak 70 krajczár napszámot fizetnek és még pálinkát is adnak kétszer. Ugyanakkor a kazár 30 krajczárt fizet. A téli napszámot alig is merem leírni. Ilyenkor a kazár egy kubik öl tűzifa felvágásáért ad a parasztnak egy 3 krajczáros pakli dohányt. Sem többet, sem kevesebbet. El sem hinném, ha nem komoly emberek mondták volna, igen komolyan és igen szomorúan.

BOLT- ÉS LEGELŐ-UZSORA.

Már szólottam a korcsma-uzsoráról, a pénz-uzsoráról és a felesmarha-uzsoráról. Ves-sünk egy pillantást az áru- és a legelő uzso-rára is.

Hegyvidéken a földrajzi és terepviszonyok szükségessé teszik a falusi boltot. Élelmi cik-keit és házi szereit, valamint ruházati cikkeit a rutén otthon, a falujában szokta bevásárolni. A város távol van. A városi boltos nem is hitelezne, mert nem ismeri a vásárlót.

Azonban a falusi kazár apróra ismeri a község lakóit. Tudja, kinek mennyi a földje, mennyi az adóssága, ki milyen életrevaló, ki a tunya, ki a pontos, ki a pörlekedő, ki a jámbor. Nem vaktában hitelez tehát, hanem reális számítás alapján. Az osztrák-magyar bank váltó-cenzorai nem ismerik jobban a hitelkereső körülményeit, mint a kazár a rutént.

Mikor a kazár elkészíti adóssának vagyommérlegét, akkor nemcsak összeadási és kivonási műveletet végez, hanem erkölcsi és pszichológiai bírálatot is. Észleli emberét, mikor az józan és észleli részeg állapotában is. Kikapasztalja lelkületét és indulatait akkor is, ha a gyóntató széktől távozik, akkor is, ha a feleségével pöröl. Ilyenformán a kazár feltétlen ura a helyzetnek. Akkor fojtja meg a kézre került parasztot, a mikor éppen akarja.

A rutén nem kerülheti ki a kazár boltját. Kapható ott eczet, petróleum, liszt, gabona, só, bocskor, fejkendő, tű, czérna, szekérenőcs, ostor, láncz, kapa, kasza, villa, fejsze, ásó, kötél, bögre, cseber, korsó, vászon, fejtő, kalap, fűrő, fűrész, dohány, gyufa, pipa, mész, szappan, gyertya, seprű, lapát, ablaküveg, ajtózár, lakat, szentkép, drótszeg, fésű, gomb, szilvaíz, tükör ... oh, mert a tükör éppen olyan szükséges, mint a liszt!

Végig dongtam Huszton egy heti vásárt. Azt a sátort, hol a kazár toilette-szert és pipe-rét árult, úgy körül rajzolta a bocskoros aszszonynép, hogy alig tudtam áruczikkeit szemügyre venni. Legnagyobb kelendősége a tükörnek volt. Aztán a gyöngynek üvegből, a

gyűrűnek rézből és az éktelenül czifra faolajos kendőnek. Az asszony mindenütt asszony. Parisban is, Volóczon is. A piperénél a tápszer sem kelendőbb áruczikk.

A rutén mindennapos a kazár boltjában. Ma erre van szüksége, holnap arra. A boltban ezt is megkapja, azt is. Tehát oda megy. Oda viszi keresményét. Ha nincs keresménye, oda viszi bőrét. Keresményét elszedik tőle, bőrét pedig lenyúzzák.

Bolt sok van a falu nagyságához képest. De egyik a másiknak versenyt nem csinál. Úgy árul mindenik, mintha kartellben volnának. A mérték is mindenikben egyformán hamis.

A bolti hitel persze váltó-hitellé alakul át egy bizonyos összegben túl. A váltó pedig a rutén-vagyon halálos ítélete, mely ellen nincs föllebbezés.

Úgy kell képzelni ezeket a boltokat, mint valami szivattyú telepet, melynek csatornái és SZÍVÓ ágai benyúlnak a rutén tűzhelyébe, pajtájába, gyümölcsös kertjébe és földjébe. A mi ezeken a helyeken fogyasztatik, az mind a bolti csatornán folydogál oda és a mi termeltetik, azt mind a bolt csövei szívják föl.

Ekép a rutén mindig a kazárnak keres.

Ha eszik, ha iszik, ha vásárol, ha elad, ha dolgozik, ha marhát nevel: mindig a kazárnak keres. A procedura a boltban is ugyanaz, mint a kocsmában, vagy mint a feles marhánál. Kezdődik szép szóval, végződik dobbal, így lett a Rutének földje a Kazárok földjévé.

A legelő-uzsora egy húron pendül a többi uzsorával. A birtok rendezéssel elkövették azt a bűnt, hogy a nép által századok óta használt legelőket belemérték az uradalomba. A rutén közbirtokosságnak jutott legelő, vagy hozzáférhetetlen helyen van, vagy igen kevés. Saját legelőjükön még azt a silány állattenyésztést sem űzhetik, a mely ott látható.

Hegyvidéki népnél a legelő életszükség. A mostoha talajon kevés gabna terem. Ez a hiány csak marhatenyésztéssel pótolható. Már pedig legelő nélkül nem képzelhető marhatenyésztés.

Az uradalomnak sok jó legelője van, részint az erdők között, részint az erdőségek fölött, részint az alpesi zónában. De az uradalom idegen tisztjei nem folytatnak állattenyésztést. A legelő tehát bérbe adatik.

Azonban nem a parasztnak adják a beámterek bérbe, hanem a kazárnak? Miért? Úgy

hiszem, kényelmi szempontokból. Könnyebb, gyorsabb, egyszerűbb az üzlet *egy* kazárral, mint *harmincz* ruténnel; vagy *húsz* kazárral, mint *hatszáz* ruténnel.

Az uradalom legelő-területe mintegy harmincz ezer hold. Ha ezt a parasztság, mint olcsó bérletet megkaphatná: a néppusztulás egyik kútfeje be volna dugva. De a paraszt nem kap bérletet az uradalomtól. A tiszt urak unják a sok vesződséget. Annyi emberrel alkudozni, egyezsége lépni, tenger fáradtság. Ellenőrzésnél, pénz beszédésnél megnehezítetnék a könyvvezetés, a pénztár kezelés, az elszámolás. Sokkal egyszerűbb a kazárnak adni bérletet, a ki száz holdakra reflektál, mint a parasztnak, a ki csak 23 holdat venne ki.

Lehetne ugyan figyelmeztetni a népet, hogy álljon össze falunként, vállaljanak egyetemleges felelősséget s a terhet osszák föl maguk között. De minek? Miért fájjon nekik a nép feje? A kapacitáció szintén bajjal jár. Ez egy lépés volna arra, hogy valamit törődjenek a nép sorsával. Minek az? Itt a kazár. Váltót is ad, jótállókat is hoz, előleget is tud fizetni.

A legelő tehát a kazár főbérelő kezén van. Ez aztán nem sajnálja a fáradtságot, hogy a

nép között, egyéenként reparticipálja a területet. Nem is képzei az uradalom tisztikara, hogy ez a művelet milyen egyszerű. A kazár kihirdeti a faluban, hogy ennek, vagy annak a dülőnek ő a bérlője. Pár óra alatt összegyűl a nép, körülsergeli a bérlőt, bemondja marha létszámát, megállapodnak az árban, nevük aláírása mellett megnyomják a keresztet s punktum. Ezért a munkáért kap a kazár kerekszámban száz perczentet. Kibérli a területet ezer forintért s albérletbe adja a parasztnak kétezerért.

Ha nem fizet a rutén, annál jobb. Mert ez esetben az adósság váltóvá alakul. Veszteség sehogy sem éri a kazárt, mert a bérszerződés szerint a rutén legelő-marhája kézi zálogul szolgál.

A mint látható, a kazár kezében a legelő is áru. Forgalmi czikk. Miként a pálinka, miként a bocskortalp, miként a liszt. Átveszi a nagyüzletből és átadja a fogyasztónak. Legelőt bérel a nélkül hogy marhája volna. Miként, hogy pálinkát vásárol, a nélkül, hogy meginná. A haszon az övé; a kár a paraszté,

Földművelésügyi kormányunkénak ez a fonák bérleti viszony tűnt föl legelőszőr. Az

akció első lépése tehát abból állott, hogy már 1897-ben az államkincstár bérbe vett az uradalomtól 12622 holdat, azzal a szándékkal, hogy albérletbe adj a a népnek és azzal a tervvel, hogy ha ez az első kísérlet sikerrel jár, az összes bérbeadható területet átvegye.

Ezen szándék foganatosításához adatokra volt szüksége. Meg kellett tudnia, hogy mennyit vehet be az albérletekből s mennyire fizetőképesek az albérlők? így bízott meg egy esperes is az adatok gyűjtésével.

Az esperes egy igen tiszteletre méltó ember, a ki elvállalt feladatának lelkiismeretesen szokott megfelelni. Községről községre járt, összeírta a lakosság szükségletét s gyűjtötte az adatokat a bérbevett terület értékesítése szempontjából.

Alig tért haza körútjából, megjelent nála a kazárok két megbízottja s arra intette a lelkészt, hogy ne folytassa tovább megkezdett működését, mert ez a hitsorsosok érdekeit sérti, a kik között vannak jó emberek is, de vannak *rosszak* is. Ha a parochia fel talál gyűlni: a földművelési kormány nem építteti újra.

Ezen fenyegetés következtében az esperes visszalépett a további közreműködéstől.

Van-e erről akta a földművelési kormánynál, nem tudom; de nekem szavahihető ember beszélte a helyszínén s az állattenyésztési osztály vezetője, a kit levélben értesített az esperes, meg fog egem a magam igazában tartani.

Senki se csodálkozzék azon, hogy a fenyegetésnek sikere volt. Azon a vidéken jól tudják, hogy a verebesi lelkész egy alkalommal liczitálni merészelt a Beszkid havasok legelőjének egy részletére. A kazárok nagyot néztek a „jövevény”-re, a ki az ők gabonájába vágja sarlóját. Ez megsértése egy régen élvezett monopóliumnak. Az árlejtés után, három év alatt, két ízben gyűjtötták fel a parochiát ismeretlen tettesek.

Az alsó-vereczeki esperes szintén liczitált egy kaszálóra, melyet azelőtt a kazárok béreltek. Tűzkár ellen biztosítva volt. Nem is gyűjtotta fel senki. Hanem volt egy pár Orloff féle ügető lova. Gazdaságának szemefénye, tenyésztésének büszkesége. Nem ok nélkül remélt szép summa pénzt utánuk. Ezeknek a drága lovaknak éjszaka idején kivágták a nyelvét ismeretlen tettesek.

Az alsó-bisztrai lelkész, a galicziai mintákra hitel és fogyasztási szövetkezetek létre-

hozásán kezdett fáradozni. Ennél is megjelent két kazár a többiek nevében és kérte, hogy né kezdjen olyan mozgalomba, a mely őket megkárosítaná a verseny által. A lelkész elutasította őket, biztosítván, hogy ha ő vissza is lépne, a mit különben nem tesz, akad rajta kívül akárhány, ki a mozgalom élére áll. Rövid idő múlva négy helyen gyűjtötták föl a parochiát, úgy hogy a család életveszélyek között menekült meg. Itt is ismeretlen tettesek működtek.

Egy laturkai paraszt éjjeli szállást szokott adni a volóczi fűrésztelephez fát fuvarozó galicziai parasztnak s el szokta látni őket szénával, zabbal, istállóval. A kazár kocsmáros tiltakozott ezen „visszaélés” ellen, mely őt megkárosítja. A parasztnak, miután nem hederített a tiltakozásra, felgyűjtötták házát, pajtáját, széna kazlait ismeretlen tettesek.

NEMZETI SZEMPONT.

Idáig vázlatokat írtam a helyzetről. Szürke képeket rajzolgattam szürke alapon. Festésre, színezésre nem volt időm. A mennyit elszakíthatok rendes foglalkozásomból, csak annyi időt szentelhettem ezeknek a rajzoknak.

Ide-oda kanyargó vonalaimban van-e élet? Gerincz, agyvelő, vér van-e ezekben a képekben? Tudnak-e beszélni, fognak-e hatni, van-e bennük meggyőző erő?

Csöndes visszavonulásban, mentve a napi élet zaklató követeléseitől, talán nyújthattam volna erről a tárgyról rendszeres, kidolgozott művet. Valami egészet. Olyas valamit, a mit könyvnek lehet nevezni. Így azonban csupán futó árnyképeket vetitek az olvasó elé s érző szívére és képzeletére bízom, hogy azoknak életet és színt adjon.

Vázlataim, úgynevezett alaposságra nem tartanak igényt. De azt sem hiszem, hogy felületesek volnának. Az elfogultságtól pedig szigorúan tartózkodom. Szívemet oda vittem az ínséges nép közé, de gyűlöletet nem vittem a kazárok közé. Az igazságot kerestem, mindig a valóság szemüvegével.

Törekvésem ez volt idáig, hogy hű képét adjam a viszonyoknak. Ha a képből fölismerhetők a népnomor okai: akkor nem írtam hiában.

* *
*

Egy élő, működő, hasznos organizmus pusztulása mindig fájdalmat kelt. Az eperfától, mely alatt valamikor játszottunk s melynek árnyékában egykor nagyanyánk töltögette vendégei számára a tejes-kávét, nehezen válunk meg. Még egy kutyától is nehezen válunk meg, ha életéhez emlékek fűződnek. Rosszul esik tudni, hogy az élő test holt tárgygyá változott át.

Ismerjük a nagy törvényt. Tudjuk, hogy nem tűr kivételt. Vigasztaljuk is magunkat, hogy a halál is életfolyam. Átváltozás egyik működési körből a másikba. Ma mint csont,

holnap mint mész és foszfor; ma mint vér, holnap mint vas, víz, só teljesíti feladatát a Mindenség laboratóriumában. Ezt mind tudjuk.

De érezzük, hogy a dolog nem egészen mindegy. Minden űrt betölt a természet. De nem mindegy: a régi eperfa áll-e még a kis udvaron, vagy szerbtövis nő a helyén? Nem mindegy, hogy a rutén nép teljesíti-e a hegyvidéken polgári kötelességeket, vagy a kazár éli ki a földet, hogy onnan aztán tovább hatoljon?

Ha arról volna szó, hogy a kipusztuló haszonfa helyén más haszonfa nő: tétlenül is nézhetnők a változást. De a rutén organizmust egy év-ezred kapcsolta be a magyar nemzet testébe. Életközösséget fejtett ki közöttünk a hosszú idő. Azonos lett a vérkeringésünk. Eltanultuk egymás szokásait. Harcoltunk, véreztünk egymás mellett. Szenvedtünk a közös csapások alatt.

A kazár pedig idegen. Más a szokása, mint nekünk. Más az erkölcse is. Más az életmódja, a célja, a vágya. Nem a néppel él, hanem a népen. Nem azt az ételt eszi, nem azt a munkát végzi, nem azt a ruhát viseli. Hazafias ösztöne nincs. Még állami sincs. Csupán utilitárius ösztönei vannak.

Mindegy-e, ha a libanyáj helyett a görény marad meg, mely a nyáját elpusztította? Avagy mindegy-e, ha a felfalt juhsereg helyett egy farkas-csorda marad birtokunkban?

Bármely szempontot vegyünk ügyelembe, akár közgazdaságit, akár biológiait, akár etikait, akár nemzetit: a hegyvidéki akziót mindenáron meg kellett indítani. Hangsúlyozom, hogy mindenáron és hangsúlyozom, hogy *nemzeti* szempontból is.

Hazánkban négyszázezer rutén lakik. Galicziában két és fél millió. Bukovinában egy fél millió.

A Beszarábiában, Ukrániában és Podoliában lakó 16 millió rutént maholnap feldolgozza az orosz. Iskolájuk immár nincs. Hatóságaikkal nem érintkezhetnek anyanyelvükön. A közérintkezés terén is rohamosan terjed az orosz nyelv. Az orosz kormány vaskeze megragadta azt az időt, mikor még fejletlen volt a rutén öntudat s az eloroszosodás ott már csak rövid idő kérdése.

De a galicziai rutén képviselőket küld a bécsi birodalmi gyűlésbe. A rutén iskolák száma meghaladja a lengyel iskolák számát. A négy rutén nyelvű gimnáziumban rutén

középosztály fejlesztetik. A külön iskola, külön vallásfelekezet és külön nyelv megtermi a külön felfogást, külön vágyat, külön politikai szervezkedést is. Az osztrák politikai élet logikájához tartozik, hogy maholnap külön rutén autonomikus mozgalmakról olvasunk. Ez a mozgalom nagyon is közel kapná a mi ruténjeinket.

E pillanatban ugyan egy jel sem mutat arra, hogy a mi ruténjeinkben fogékonyság volna a galicziai irányhoz való csatlakozásra. Ellenkezőleg. A partikularizmusnak egyetlen vonását sem voltam képes köztük fölfedezni. Én ott csak ruténül beszélő magyarokat találtam. Intelligenciájukat papok és tanítók alkotják. Ezek pedig valamennyien tős-gyökeres magyarok. Társasági és családi nyelvük egyaránt magyar. Irodalmunk emlőin nőttek fel. Magyar iskolákban tanultak. Magyar úri, művelt nőket vesznek feleségül.

Egyszóval, tetőtől-talpig magyarok. Nem politikából, nem számításból, nem opportunistusból magyarok, hanem igaz, jó magyarok, miként a székely, miként a kun, miként az örmény, miként a művelt zsidó születésük-nél, véralkatuknál, jellemüknél és egész mivol-

tuknál fogva. Magyarok, annál a mindenható ambícióznál fogva, mely miatt szerencsétlenné éreznék magukat, ha nem magyarok volnának. Magyarok, a természeti törvények azon ellenállhatatlan erejével, mely a fajjellegét hozzáforrasztja az élethez és annak minden nagy értékéhez.

Ennek az intelligenciának tulajdonítható, hogy a rutén nép magyarul érez. Szívből örül az államiskolának; felekezeti iskoláiban is magyar a tannyelv néhány év óta; büszke, ha gyermeke magyarul tud s ha a honvédségnél megtanult néhány magyar szót, azt örömmel ismételteti, hogy el ne feledje.

Kell-e több magyarázat ahhoz, hogy az akciózt *nemzeti* szempontból is mindenáron meg kellett indítani? Szabad volt-e halogatni az ügyet? Szabad-e krajczároskodni? Szabad volt-e azt a népet tovább is magára hagyni, hogy vagy kivándoroljon, vagy végső kétségbeesésében pánszláv izgatások martalékául dobja oda magát?

Fölismermi ezt a helyzetet és még sem tenni semmit: ez annyit jelentene, mint korunk felelősségét az eljövendő századok átoksúlyával megterhelni.

A nemzetiségi eszme, íme, arra készül, hogy fölmarczangolja hazánk testét. A túlzók rávetették magukat Szent István ezer éves palástjára, hogy azt széttépjék.

Elbolondított *tótjaink* Szvatopluk birodalmát emlegetik s annak tartalmát Morvából, Sziléziából, Csehországból, Galicziából és Felső-Magyarországból akarnak adni. Ábránd, melynek valósulása lehetetlen. De minket még az ábránd is gyöngíti.

Elbolondított *oláhaink* pedig Dákóromániát emlegetik, melynek tartalmat adna Oláhország, Bukovina és Magyarország keleti része a Tiszáig. Ez is ábránd. Ennek a megvalósulása is képtelenség. De erkölcs-politikai egységünket ez is gyöngíti.

A *délszlávok* Nagyszerbiáról álmodoznak. Horvátország, Szerbia, Bosznia, Montenegro, Dalmácia igen egy nyelvet beszél. Ez az álom kiszakít a papíron hazánkból egy nagy és értékes földdarabot.

Körös-körül vagyunk tehát véve ködképekkel. Láthatárunk csupán a székely bérezek fölött tiszta. Határaink egyéb részein ellenséges indulatú fajoknak van kiszolgáltatva hazánk őrizete. Fajoknak, a kiknek hazafiságára nem

számíthatunk, de a kik szomszédos állami organizációkban találnak támaszt ábrándjaik élesztésére.

Vegyük ehhez az osztrák népekben mutatkozó faj-energiák bomlasztó hatását. Ne feledjük, hogy egy tévelygő közjogi rend szorosán összekapcsolt minket Ausztria politikai és gazdasági életével. Ez a kapcsolat az érintkezés ezer szálát állandósította meg. Ezek a szálakon, miként a villamos erő a sodronyon, vámentesen tódul reánk nemcsak az osztrák gyártmány, hanem az osztrák gondolatvilág is.

Az eszmének meg van a maga ragályja; a népnek meg van a maga fogékonysága. A germán eszme átragad a szászokra és a bánáti svábokra; a szláv eszme a tótokra és a szerbekre. A tartományok föderatív törekvésében nemzetiségeink partikulárizmusa igazolást talál s a német nemzeti párt „los von Östereich!” jelszava úgy hat a dákoromán eszmére, mint a szélfuvallat a hamvadó üszögre.

Ilyen körülmények között a magyar politika legfontosabb feladata: megerősíteni számban, vagyonban, intellektualitásban azt a fajt, a melynek érdeke és érzelme összenőtt a haza

történelmi fennállásának életszükségével. Ennek a feladatnak mindent alá kell rendelnünk. Egész jövődönk a politikai és kulturális egység megőrzéséhez van fűződve.

Már most ott áll fajpolitikánk rendelkezésére egy négyszázezer lelket számláló hátszéli nép, mely rutén nyelven beszél, de magyarul érez. Ezt a népet rohamosan pusztítja egy bevándorolt, idegen elem, mely hazafias és erkölcsi szempontból megbízhatatlan.

Van-e a pillanatnak fontosabb feladata, mint azt a magyarul érző népet egyfelől kiragadni a pusztító elem karmai közül s másfelől nyelvére nézve is beolvasztani a magyar faj testébe?

Jól jegyezzük meg: a rutén *akar* magyar lenni. Gyermekeit örömmel taníttatja a magyar nyelvű állami és felekezeti iskolában. A ki e nép közül kiválik tanulása által és pap, vagy tanító, vagy tisztviselő lesz: minden izületében magyarnak vallja magát. A szeparatiztikus törekvésnek egyetlen paránya sem mutatkozik a rutének között. A liturgia nyelve is magyar lehetne ott minden fennakadás nélkül, ha kormányunk nem félne a saját árnyékától s azzal a nemzeti energiával kezelné ezt a kérdést,

melylyel az államférfiak nevüknek díszet s emléküknök hálát szoktak biztosítani.

Azonban, hogy magyarrá legyen a rutén: ahoz egy minden tekintetben jól átgondolt, pontosan körülírt, helyesen és szeretettel vezetett állami akcióra van szükség. Meg kell győzni ezt a népet arról, hogy a magyar haza neki gondviselő édes anyja. Úgy kell cselekedni, hogy odaadó, határtalan hálát érezzen a magyar haza iránt.

Ez az akció már három év előtt megkezdődött és már is igen szép eredményeket tud felmutatni. Később rátérek s olvasóim meggyőződnek, hogy ez az akció felkarolta mindazt a gazdasági és erkölcsi tényezőt, a mely alkalmas egy népet egyfelől megmenteni, másfelől a magyar fajba beolvasztani.

Ennek az akciónak, ha nem is célját, de eszközeit és irányát sokan félreismerik. Sokan készakarva félremagyarázzák s ezzel megfosztják a sikernek attól a bázisától, mely a közhangulat egyöntetű erejéből áll.

A félreértésen nem csudálkozom, mert az akció nem került soha a nyilvánosság elé a maga teljes mivoltában. A Munkácson tartott tavalyi közgyűlésről közöltek ugyan a hírla-

pok értesítést, de ez a közlés nemcsak *hézag*os volt, hanem sok tekintetben *irányzatos* és némely részében hemzsegő *a ferdítésektől*.

De ha nem ütközöm meg ilyenformán a félreértéseken: annál inkább elítélem és kárhoytatom a félremagyarázást, mert egy olyan fontos nemzeti ügyben osztani meg a közvéleményt, a hol csak mindnyájunk egyöntetű és lelkes támogatása biztosít teljes sikert: ez a könnyelműségnek és rosszakaratnak, még nálunk megszokott példáit is felülmúlja.

Ha tehát leírtam főbb vonásokban a helyzetet: le fogom írni az akcióát is egész mi-voltában, ezzel remélvén a félreértéseket eloszlatni és a ferdítéseket megczáfolni. Ezzel a leírással talán megtudom győzni az olvasót arról, hogy az akciónál *Egán* nélkülözhetetlen. Mikor tehát a német-zsidó és a magyar-zsidó lapok *Egánt* alaptalanul támadják, kissebítik, becsmérlik: akkor voltaképen magán az akción ejtenek vérző sebeket.

És itt kikérem magamnak a farizeuskodást. Ne mondják nekem, hogy barátai az akciónak és hogy csupán az *Egán* eljárását hibáztatják. Nem igaz. A valóság az, hogy nem tetszik nekik az akció; de mivel azt

kimondani nem merhetik, mert szemközt talál-
nák magukkal az egyetemes magyarságot:
ennélfogva belebojtorjándoknak *Egánpa*, a
miként belebojtorjándoknának, ha nem volna
ott, *bárkibe*, a kinek működéséről föltehető a
siker. Igenis, hallgatnának, sőt talán dicsére-
tekkal is elhalmoznának egy olyan férfit, a
ki sine curának tekintené megbízatását s tes-
sék-lássék módon teljesítené hivatását. De
zsidó Indexre kerülne bárki, ha komolyan mun-
kához lát, hogy ezt a szerencsétlen népet a
kazár rabiga alól felszabadítsa.

Apellálok a zsidó vallású magyarok igaz-
ságérzetére és hazafiságára és kérem őket,
ne üljenek föl az érintett lapok célzatos köz-
leményeinek. Később látni fogják, hogy az
akcióban nyoma sincs zsidó üldözésnek. Addig
pedig vegyék fontolóra, hogy milyen nagy
méretű magyar érdek fűződik ehez az akcióhoz.

Négyszázezer lelket tehetünk azon a vi-
déken rövid idő alatt magyarrá! Igen nagy
szó ez. Horderejéről nem is lehet számot adni.
A magyar faj nagy túlsúlyát jelentené ez szám-
szerűleg is. A nemzetiségi izgatás egyik méreg-
fogát azonnal elveszítené. Sokkal többen vol-
nánk, mint ők együttvéve valamennyien.

De nemcsak a rutének dőlnek karjainkba ily akcióval. Egy turócszentmártoni lap már ily című cikket közölt: Kérünk egy Egánt! Az akció kiterjeszhető az egész felvidékre és átvihető az erdélyi Kárpátokba. Milliók fogják észrevenni, hogy a magyar haza gondjait viseli. Milliók szívében ébred hála a magyar uralom iránt. És ha megjelenik a tót és oláh izgató, hogy tele hazudja lelküket: milliók fogják elutasítani, mert vagyonukat, jólétüket boldogságukat, kultúrájukat egy magyar akciónak köszönhetik.

Sokat elmélkedtem a nemzetiségi kérdésről. Ifjúságom éveiben azt hittem, hogy a *szabadságban* rejlő nagy erők önként megoldják a kérdést. Később a magyar *társadalom* nagyszabású organizációjába vettem reményemet s érezhető hatásokat vártam a magyar kultúregyletektől. De a tapasztalat arra tanított, hogy nemzetiségeink a szabadságot visszaélésekre használják föl; társadmunknak pedig még ellenőrző képessége sincs, annál kevésbé beolvasztó, vagy legalább szelidítő ereje.

Azonban mindig éreztem, hogy valamit tenni kell történelmi fennállásunk biztosítására s azt is láttam mindig, hogy *eredménynyel*

lehet tenni, mert a néptömeg rétegében a faji öntudat még nincs felébredve. A kérdés tehát abban kulminál, hogy mimódon lehet *ama néptömeg lelkéhez igazán hozzáférni?*

Az *iskola* elégtelen, mert igaza volt Kosuth Lajosnak, hogy mikor az iskola szemközt áll a tűzhelylyel, akkor a tűzhely a győztes. A *közigazgatás* is elégtelen, mert arra a feladatra, hogy szívet hódítson és hagyományokat alakítson át ha még olyan jó volna is, a milyen rossz merevségénél és hivatalos formáinál fogva nem képes.

Nos hát, ezt a nehéz kérdést megoldotta *Darányi Ignác* földművelési miniszter.

Gazdasági téren a nép leginkább megközelíthető.

A jótéteményt itt érti. meg leghamarább és legbiztosabban. A szegény parasztnak nincsenek eszményei. Gondolatvilága a kenyér körül csoportosul. A ki megélhetést biztosít neki: az megnyerte őt. Ahoz bizalommal van; aziránt hálát érez; azt nem csalja meg. Annak tanácsát követi, kívánságát teljesíti. Ahoz ragaszkodik; azt megszereti; elismeri őt egy superiorius lénynek; nem tagít mellőle sem jó, sem rossz napjaiban.

Ismerem az oláh népet. Egész lelkemből meg vagyok győződve, hogy a *Darányi* akciója az oláhoknál éppen olyan eredményekkel járna, mint a ruténeknél. Ott is olyan népszerű lenne az „államszki” bank, „államszki” bolt, „államszki” iskola, „államszki” olvasóegylet, „államszki” tehén, mint a rutén vidéken. Ezzel együtt népszerű lenne az állam, annak tisztikara, törvény. Az állammal együtt a magyar faj, melyet a nép a dolgok élén lát s melynek saját gazdasági és intellektuális előmenetelét köszönheti.

Az ilyen akció legjobb hullámtörője az izgatásnak. Egy ilyen akciónál *tények* czáfolják meg a *szavakat*. Itt a *valóság* áll szemben az *ígérettel*; az *állapot* nyugalma a *ki-látás* izgalmaival.

Az eredmény nem kétes. Mikor száz ember boldogulását látja a másik száz: akkor már kétszáz van megnyerve az ügynek. Ez a kétszáz hozza a másik kétszázat. Ez egy termékenyítő görgeteg, mely megindul a Besz-kidek csúcsáról, körüljárja a Kárpátokat s valahol a Kazán szorosnál áll meg. Ha úgy foly, mint kezdődött, azzal a lelkiismerettel, buzgósággal és tudatossággal: ötven év

múlva magyar dal zeng bérceink között mindenfelé.

Szabad-e hát azt a buzgóságot gyűlöletes kritikával lohasztani? Szabad-e a nemzetiségi kérdés ezen *egyetlen* célra vezető megoldásának lehetőségét már csírájában megfojtani?

Gondját viselni hitsorsosainknak: nemes kötelesség. Ez a kötelesség a kazárok irányában nem nyilvánul. Irtózatossá lelki sötétségben élnek s fáklyát nem gyújtott nekik a P. Lloyd soha. Ellenben nyitott szemmel nézte végig azt a rombolást, mit a kazár véghez vitt. Túrta hitsorsosainak bűneit. Nem jajdult fel az égbekiáltó uzsora áldozatainak nyomora miatt.

De mikor közbelép az állam, hogy beavatkozásával enyhítse a helyzetet és intézményeket alkot abból a célból, hogy a népszarolás iparszerűleg űzött mestersége megtörjék az intézmények körfalán: akkor úgy-e *Darányiból* Her Doktor lesz, a ki nem méltó az állására és *Egan* ellen, mivelhogy ő az akció legjobb katonája, irtó háború indul?

Bocsánatot kérek, de *nem tiltakozni* a demoralizáló és elszegényítő hatások ellen; azonban *feljajdulni*, ha az ellensúlyozás cél-

jából védgátak emeltetnek: ez, ha öntudatos, akkor keveset különbözik a czinkosok bűnszövetségétől; ha pedig öntudatlan, akkor frivol akadálygördítés egy nehéz és becsületes munka elé.

Teljes tisztelettel hajlok meg a vallásos meggyőzések előtt. Azt is koncedálom ámbár nem keresztyény felfogás hogy melegebben érezzünk azok iránt, kiket a hitágazat szálai hozzánk fűznek. De néhány ezer bevándorolt ember kedvéért, a kik nem igaz polgárok, a kik csalásból, hamisításból, zsarolásból és uzsorából élnek: talán csak még sem engedhetjük elpusztíttatni a földnépének százezreit? Ahoz már csakugyan a végletekig fokozott felekezeti elfogultság kell, hogy néhány ezer olyan ember piszkos és bűnös üzérkedésének a nyugalmaért, a kiket Wahrmann is söpredéknek nevezett, félben maradjon az az akció, mely egyelőre négyszázezer szlávot van hivatva magyarrá tenni s ha kiterjesztik, a hegyvidéki tótokat és oláhokat is.

A zsidó vallású magyarok meg kell, hogy engem értsenek! Békés, csöndes, zajtalan utón ime a földművelési kormány vezetése alatt egy mozgalom indult, mely gazdasági és nemzeti

problémát old meg. A mozgalom nem érint *jogos* érdeket sehol. Nem árt semmi névvel nevezhető *tisztességes* keresetnek. Nem üldöz senkit. Ellenben a magyar faj megerősödésének mérhetetlen látkörét nyitja meg.

Szabad-e egy ilyen mozgalomnak útját állani? Nincs-e igazam, ha állítom, hogy korunknak nincs ennél fontosabb történelmi, gazdasági és faji érdeke? Nem jogosult-e kikiáltani, hogy *a ki ebben az akcióban nincs velünk, az a magyar nemzeti állameszme ellensége?*

Mihelyt mindenki fölismerte ennek az akciónak a mivoltát: nem alapos-e a remény, hogy harczba megy érette az egész magyar faj? Legyen zsidó, legyen keresztyény, legyen nagyúr, legyen szegény legény; de a ki nem a végből érinti meg ezen akció zászlóját, hogy azt megcsókolja, hanem a végből, hogy azt letépje: azzal szemben minden magyar ember köteles a zászlót megfordítani s éreztetni vele a rúdnak teljes súlyát.

A KÍGYÓ ELNYELI A BÉKÁT.

Kóborlásaim közben egy alkalommal, gyakorlatosan jártam meg *Bálványos várát*, melyben az Árpádok koronáját Apor vajda rejtegette egykoron, s mely vár innen-onnan ötszáz év óta fekszik romokban. A törmelék között rozmaring szálra akadtam. Azon a helyen lehetett valaha az Apor kisasszonyok virágos kertje. A várból átmentem a torjai *Büdöshöz*, onnan a *Holt-tóhoz* és a *Szentanna* tavához. Az ösbükkösben, a Holt-tó és a Szentanna tó között valami gyermeksírás féle vonta magára figyelmünket.

Megállottunk, körülnéztünk, hallgatóztunk. A visitas ismétlődött. Karatnai székely vezetőnk, amolyan erdőlő és pásztorkodó ember, azt mondta, hogy az nem gyermeknyávogás, hanem kígyó szívja be a kecskebékát s a béka sír olyan keservesen.

Ezt a dolgot mindenáron megakartam látni.

Társaim kinevettek. Alit látsz rajta?

Régen volt. Iskolás fiuk voltunk. Engem selyem-gyermeknek hívtak és kényeztettek a nagyobbak.

A ki leginkább kényeztetett, most ott porladozik az angyalosi temetőben. Hírlapíró lett volt belőle és képviselő. Aztán haza ment parasztnak. Megfogta az ekeszarvát, a kapanyelét, s vállára vette a köblös zsákot. Újság nem járt a házához. Napi munkája után, ha ellátta a marhákat, olvasott egy-két órát. De csak két könyvet. A bibliát és a Kossuth iratait. Szellemi életének ez volt a mindensége. Úgy hiszem nem is kell ennél több.

Ez a barátom pártomra kelt. Hagyjátok, hadd nézze meg azt a kígyót s azzal leheveredett egy bükk tövében. Vele a többi is. Én a székelylyel cserkészni indultam a hang után. A székely biztosra ment. Nagy erdőben a fák miatt igen zavaros a hanghullám. Nem onnan jön, a merről hallatszik. De a székely ismerte a hang tekervényes útját. Nyílegyenesen vezetett egy levágott fához.

Ott kell lenni, suttogta halkan. Nagyon szeret a kidöntött fán nyújtózkodni. Onnan

szokta meglesni a prédát. A béka csak a földön „netez” (vigyáz, figyel) s nem is alítja (sejti), hogy a veszedelem a fáról csap rá.

Nesztelenül lopóztunk a fához s csakugyan ott volt a kígyó a törzsön. A békának csak a feje és a két első lába volt kinnt. Testének többi része már el volt nyelve. A kígyó nyaka és törzsének eleje fel volt puffadva, mint valami daganat.

A ragadozó úgy el volt foglalva zsákmányával, hogy nem vett minket észre. így aztán színről színre láthattam azt a kínos és ocsmány tüneményt, a mint az áldozat kegyetlen végzetességgel tűnik el a martalócz torakában, a nélkül, hogy a panaszos síráson kívül, az élethez való jogát egyetlen mozdulattal is védelmezné.

Martalékát elevenen nyelte el a bestia.

Végig néztem a mint eltűnt az áldozat feje egy utolsó jajkiáltással, azután a térde, lábszára, körme.

Csend lett.

A kígyó gyűrűzete működött csupán. Szívta az áldozatot lejjebb és lejjebb, mint egy kérlelhetetlen gép. A kidagadt testen látható volt, hogy hol jár az áldozat.

Kis vártatva a székely oda lépett s fej-széjével, közvetlen a daganat előtt, ketté vágta a kígyót. Aztán lefejtette a kígyótokot az áldozatról. A béka még élt. El volt alélva, mozdulni sem tudott, de élt. Kis szíve dobogott a hóna alatt. „Kutyabaja sem lesz annak úrfi” – monda a székely „alítva,” hogy töprenkedem a sorsa fölött.

Ez a régi emlékem újult föl a Kazár-földön.

Az áldozat itt sem vergődik. Egyszerűen fölszívódik és elnyeletik végzetének kérlelhetetlenségével. Aztán csend lesz.

Az uzsora kígyó-teste rácsavarodik erre a népre. Ólálkodva csúszik oda a rém. Simán, nesztelenül fonja körül az áldozatot. Az éjszaka következetességével és zajtalanságával lepi meg. Izgalom és lárma nélkül és sötéten és biztosan: éppen miként az éjszaka, midőn ráborul a tájékra. Es hidegen és némán és észrevétlenül, miként a kígyó. Nem bátor, nyílt tusában; nem verekedés közben; nem bajvívó harczoknak vakmerő támadásával. Hanem meglopva azt az időt, mikor az áldozat már elalélt, életerőt és erényt vesztett; mikor az ellenállási képesség már elszállt. Mikor kialudt a tűz a keblekből és lesorvadt az izom

a ivarokról: akkor csavarodik a hulló ama vidék népére.

Van-e menekülés ?

Irtózatossá gyűrűzet fonódott e nép testére tetőtől-talpig. A gyűrűk neve: pénz, közvetítés, bolt, kocsmá, cukrászda, felesmarha, legelő. A gyűrűk mozgató izomzata: hitel, pör, hamis tanú, hamis eskü, váltó, végrehajtás, árlejtés. A gyűrűk munkaaeredménye : megfulladás.

Bűnjelek, nélkül megy végbe a bűn. Bot, kés, gyilok, golyó, nem szerepel. Az áldozat úgy tűnik el a szörnyeteg torkában, hogy testén az erőszaknak nyoma sem marad. A gyűrűzet, sebek és vérfoltok nélkül sajtolja ki belőle az életerőt. Volt; nincs. Elsorvadt. Átment egy gazdasági enyészetbe, miként a hulló levél átmegy a feloszlásba.

És csend lesz.

Az egész folyamatnak csak kezdete van és vége. Egy önműködő süllyesztő az egész, melynek egyensúlya megzavartatik a rálépés által s mely aztán ereszkedik és szál mind lejjebb és lejjebb, jóformán zökkenés és fennakadás nélkül, a nehézségek másíthatatlan kényszerével. Az áldozat lassan, következetesen, mintegy megdermedve, ellenállás nél-

kül merül a mélységbe, miként az a nyomorult béka a kígyó torkába. Nem hánykolódik, nem küzd, nem vergődik. Csak nyöszörög fájdalmasan. Ennek a haláltusának borzalmi nem is volnának, ha olykor egy-egy jajkiáltás nem volna halható, a mint elszéled a hang az erdők között, a végtelenség árnyában.

Ezt a jajkiáltást hallotta meg *Darányi* Ignác földművelési miniszter.

Első gondja volt a hitbizományi uradalomtól állami bérletbe venni 12,622 kat. hold földet, ugyanolyan árban, a mint azt a kazárok bírták. Ebből legelő és rét 9500 hold; legelővé és kaszálóvá alakítható szántó 3000 hold. A többi belsőség. A bérbe vett terület kissebbik része több község határában fekszik. A nagyobb rész, 8022 kat. hold tiszta alpesi legelő a havasok ormózatán.

Az állami bérlet kiosztatott a földművelő nép között: A kiosztást már *Egán* végezte, mint a miniszteri kirendeltség főnöke. Szabály volt a kiosztásnál, hogy csak földművelők kapjanak albérletet és mindenik csak annyit, a mennyit a tulajdonában levő marhalétszámmal kihasználni képes. Ezen szabály az üzérkedés lehetőségét kizárta.

Ez volt az akció kezdete.

Ezzel az első lépéssel, egy nagy kiterjedésű vidéken egyszerre nyakát szegték a legelő-uzsorának. A föld visszanyerte a maga hivatását. Megszűnt hitelforgalmi cikk lenni. A megélhetés kútforrásává lett, holott azelőtt a népszarolás kútforrása volt.

A felállított szabály keretében minden arravaló egyén bérléhez jutott. A kazárt is megkínálták, ha *földművelő* volt, marhalétszámának arányában. El is fogadta, meg is köszönte igen sok. Több, mint harmincznak a neve van beírva jegyzeteimbe. Éppen olyan feltételek mellett kapta a kazár az albérletet, mint a rutén.

Itt nem hallgathatok el egy jellemző tényt.

A miniszteri kirendeltség az akció kezdetén a rutén papságot használta közvetítő szervnek a néppel való érintkezésnél. Tehát az albérletek kiosztásánál is. A kazár vezető elemek, bogot keresve a kákán, lármát ütöttek és tiltakoztak a miatt, hogy *idegen* papság jelölje az albérletre érdemes hitsorsosaikat.

Ennek következtében hivatalosan fölkéretett a vereczkei rabbi, hogy ő jelölné meg azokat, kiket alkalmasoknak tart az albérletre.

A rabbi elvállalta a megbízatást. Másnap aztán tudatta, hogy az ő hitsorsosai *nem kívánnak* részt venni az albérletben. Ez princípium dolga, a mi fölött nem vitatkozom. Egy neme a passiv ellenállásnak, mely a rabbi szempontjából nem vezetett sikerre, mert följegyzéseim szerint, havasi legelőben 80 kazár vett részt 308 barommal.

Jellemző az is, hogy az alsóvereczkei szántók bérletében részesült Beer Mózes, Pinkász Hajman, Hejman Hersch és még vagy nyolc kazár. Ennél több nem is jelentkezett, daczára, hogy jó előre közhírré volt téve a bérlet kiosztás napja. A többi szántót rutének kapták meg. A gazdagabb kazárok mégis lármát csaptak, hogy az állam nem mér egyenlő mértékkel.

Ezen lárma következtében, miután az uradalmi földek már ki voltak osztva, *Egán* kibérelt 95 kat. hold szántót igen *drágán* Fellman Dávidtól és Feller Eisigtől. Tudatta a rabbival, hogy ezt a drága bérletet a rabbi hitsorsosai között óhajtja kiosztani, éppen olyan *olcsón*, miként a rutének kapták az uradalmi bérletet.

A rabbi nem reflektált ezekre a szántókra, mert nagyon kívánnak élve; tehát nem érnek annyit, mint az uradalmi föld. Elvkor *Egán ingyen* ajánlotta föl a 95 holdat, azzal a ki-

kötéssel, hogy a gazdagabbak tegyenek annyi jót azokkal a szegényekkel, a kik között ezek a szántók kiosztatnak, hogy az uradalmi majorban régóta felgyült trágyával hordják meg a parcellákat. Egyszersmint *ingyen* vetőmagot is ígért valamennyinek. Továbbá megígérte, hogy állami költségen körül kertelteti ezeket a földeket, hogy a termés védve legyen vadkárak ellen.

Erre az ígéretre jelentkezett 37 szegény kazár s köztük a 95 hold krumpli föld tényleg ki is osztatott.

Másnap este mind a 37 kazár újból jelentkezett és valamenynyien *lemondattak* az *ingyen* bérföldről és *ingyen* vetőmagról.

Kell-e ehhez magyarázat? Nem világos-e, hogy itt a rabbi tervszerű kelezését készítette, hogy belebotolják a miniszteri kirendeltség s hogy aztán némely lapban dörgedelmes iránycikkeket írjanak az Egán felekezeti elfogultságáról, a ki az állami akció jótéteményeiben csak keresztyénieket részesít s éhomra minden reggel zsidót frustököl.

AZ ELSŐ LÉPÉS.

Megírtam, hogy az állam legelő területet vett bérbe a hitbizományi uradalomtól, s azt ugyanazon árban albérletbe adta a népnek.

Ez volt a népmentés kezdete. Mert ezzel menekült meg a nép a legelő-uzsorától. De ezzel nem fejeztetett be az első lépés. *Darányi* nem szereti a félmunkát. *Egán* sem szeret a felületen úszni és munkájában hézagot hagyni. A vezérlet nemes ambíciója az, hogy egy lábra állított népet adjon át a magyar nemzetnek. Nem elégszik meg tehát a beteg ápolásával. Még a fölgyógyulás sem elégíti ki. Olyan gazdasági kultúrára törekszik, mely e népet, hasonló betegségek ismétlődésétől megóvja. Fokozni kívánja a nép ellenállási képességét és a józan haladásnak erőtényezőit.

Éppen ezért az első lépés munkakörébe felöleltettek a legelőápolásnak nálunk eddig

nem ismert elemei. Megállapítottak fordák szerint a legeltetési módozatok. Területről, területre történik a legeltetés okszerű szigorral, nehogy a havasra felhajtott hatezer darab marha egyszerre lépjen el nagy területet, s azt keresztül kasul elgázolja és bepiszkolja.

A legelőszabály nem tűri, hogy egy csordában apró, fiatal, fejletlen barom együtt legyen a felnőttel; üsző a birka-borjúval, tehén az ökörrrel. Hanem kor- és ivar-szerint el kell különíteni az állományt, hogy a káros izgalmakat elkerülje az állat és hogy a gyengébb alkutúak megóvassanak az erősebbek üldözésétől.

Azt sem tűri a szabály, hogy egy nyájban túlsok barom halmoztassék össze, mert ez megnehezíti az őrzést, a felügyeletet, a gondozást; a legelő helyes kihasználását pedig lehetetlenné teszi.

Nem tűri továbbá, hogy deeltetés, éjszakaizás mindig egy és ugyanazon helyen történjék, hanem állandó kosarazást követel. A nyáját csak három napig fektetik meg egy helyen s aztán, a megállapított sorrendben tovább viszik s így egy rendszeres trágyázást hoznak létre, melylyel az aljban kaszálókat teremtenek s a felsőbb területeken a legelőt kövérítik.

A források gondoztatnak és itató vállalkal láttatnak el, hogy mindig tiszta, kényelmesen hozzáférhető ivóvíz álljon a nyájak rendelkezésére. A vakond-túrásokat és felhagyott hangyabolyokat, melyek a havason vastag mohabundával szoktak benőni s ezzel a legelő területnek helyenként igen nagy százalékat teszik hasznavehetetlenné, fölkapálják és a zónának megfelelő fűnemekkel behintetnek. Véd fákat ültetnek, hogy a nap perzselő heve ellen árnyékos oltalmat találjon az állat. Kultúr mérnököket foglalkoztatnak a vadvizek, talajvizek és mocsaras helyek lecsapolására.

E legelő reformok között legmeglepőbb a körülbelől 4000 holdas *Firczak* havason és az ugyanakkora *Névtelen* havason épített két nagy védistálló. Egy-egy ilyen pajtának kétezer darab szarvasmarhára való befogadási terjedelme van. Az építkezés hihetetlen olcsósággal ment végbe. Pedig az anyag felhordása az aljerdőkből ebbe az 1400 méter magasságba nem volt tréfa. De az Egán jó ruténjai megértették a „pán-főnagyságos úr” intenczióját. Százával toluáltak a munkához igen potom napszám mellett, mert mindenik részese kívánt lenni az áldásthözó munka-

nak. Úgy dolgoztak, buzgósággal, követelések nélkül, mondhatnám áhítattal, mintha templomokat építettek volna a zord havasok tetején.

Az időjárás ebben a magas zónában igen szeszélyes. Nagy hőséget hirtelen zivatar követ s harmincz fok melegről olykor két óra alatt 45 fokra süllyed a hőmérsék. A nappalok forrók; az éjszakák még júliusban is hidegek. Éppen ezért kényes fiatal állat nehezen bírta ki a havasi legeltetést. A legtöbb elcsenevészedett. Igen sok elhullott. De a zimankós időjárás megviselte a felnőtt barmot is. A napokig tartó esőzések alatt erőt, izmot, fagygyút veszített az állat. Táplálkozáshoz nem volt kedve. Zsugorgott, fázott, reszketett a delelők sarában és jobban elcsigázódott, mintha nehéz járomban lett volna.

A szegény ruténnek fogalma sem volt, hogy ezen a kínos állapoton segíteni is lehet. Mihelyt tehát megértette a „pán főnagyságos úr” tervét: örömmel nyúlt fejszéje, bárdja, fűrésze, fúrója, vésője után s néhány hét alatt fölépültek a nagy istállók a havasi kultúra díszére és hasznára.

Ezzel a két épülettel a legeltetés idejét másfél hónappal meghosszabbították. Koráb-

ban felhajtható most már az állat és tovább maradhat ott. Május derekán most már szól a kolomp a Névtelen havas bércein s a pásztor-tüzek csak szeptember közepén hamvadnak el.

Ez az istállóknak köszönhető, hol a barom az időjárás vadsága ellen menedéket talál.

Az oláhok és tótok által lakott havasom kon nyoma sincs az ilyen védistállónak. Ha jó idő jár, vidám a barom és gyarapszik. Ha tartós a rász idő, lesovánkodik, elcsügged, erőtlen lesz, mint a lucskos egér. Fejlődése hetekre megakad. Nyavalyákat kap a gyakori kihűléstől. Csontja vékony lesz és könnyű. Velője sorvad. Minden tápszert csak a végből dolgoz fel, hogy fejlessze testi melegét. Ez a melegfejlesztés: rohamos zsiradék-fogyasztás. Kérődzése nem nyugodt és nem is rendes. Az örökös esőben az ivóvíztől, mely a jó kondíciónál kiváló szerepet játszik, elmegy a kedve.

Ellenben az udvarhelymegyei székely pajtákat épít a havasokon, hogy nyáron át legyen hova menekülni a baromnak. Téltre a szénáját rakja e pajtákba s onnan fuvarozza le szánon a községbe. Ezt a székely nem tanulta sem Svájcztól, sem Tiroltól. Nem is Egán magya-

rázta meg neki a pajta szükségét. Rájött önmagától a saját intelligenciájánál fogva. Belátta, hogy a havasi legeltetés jó eredményének ez a legelső feltétele.

No de hát azért ő székely, hogy az ilyesmire a maga belső ösztöneinél fogva rájöjjön. Ha a székely rovarnak születik vala: bizonyára róla alkották volna meg Darwinék a mimikry-elméletet, melynél fogva némely állat tartózkodási helyéhez hasonló szint és alakot ölt, hogy ezzel is oltalmazva legyen üldözőitől. Nem meglepő tehát, ha a székely pajtákat épít havasain. Csordája jó állapotban is van, mikor lekerül a havasról.

De a rutén nyájak évek előtt siralmasan néztek ki. Soványak voltak, mint a hét szűk esztendő. Tehenére, ökrére borjára alig ismert rá a rutén. A növendék állat lábszárjai megnyúltak, nyaka elvékonyodott, szarva, feje nőtt, de teste vézna maradt, majdnem átlátszó, mint egy deszka állvány s csípőjére bátran rá lehetett akasztani a koldus-tarisznyát. Horpaczának üregében elfért volna egy kölykezett macska.

Ehez képest a változás, mióta a két istálló felépült, nagyon meglepő. Láttam külön-

böző községhatárookban fekvő állami bérterületeken egy pár nyáját. Körülbelül tíz nap előtt hajtottak le ezek a havasokról. Egytől-egyig mindenik állat jó karban volt. Gyönyörűséggel néztük ezeket a csordákat. Tülköztek, ugrándoztak, pajkoskodtak. Kövérek voltak, mint megannyi bazsarózsa. „Földig marha” ez, valamennyi mondám *Natolya* tiszteletesnek, a ki egyik jobb keze *Egánnak*. A tájkifejezést nem értette meg mindjárt és udvariasan hallgatott a fővárosi íróember különös megjegyzésén. Ekkor megmondtam, hogy a székelynek tömött, zömök testű és kurta lábú állat az ideálja s azt földig marhának hívja. A magasra felnőtt kis, vékony, könnyű testű baromról azt szokta mondani, hogy „sok a lába.”

Ezalatt Egán egyedről egyedre vette az állatokat. Nézte, tapogatta, vizsgálta őket, szakértelemmel és azzal az örömmel, mintha valamennyiben az ő zsebe domborodott volna gömbölyű zacskóvá.

„Alig ismertem rá erre a haszontalanra, úgy megnőtt.”

„Az a boglyas úgy-e Fedornak volt kiosztva?”

„Ez a kis kaczer, no lásd, már vemhes. Igen korán van. Jó a táplálék és véres az állat. Kérem följegyezni felügyelő úr, hogy ezzel az üszővel nem tartották meg az üzekedési szabályt. Ennek még a szűzgulyában lett volna a helye.”

„Nézd ezt a medenczét! Látod-e benne az eljövendő generációk ősfészkrét?”

„Hát még ez a gerincz! Lineázni lehetne vele.”

„És itt ez a tejtükör. Fogadok rá, hogy megadja az évi 3000 litert.”

„Nézd csak ezt a ficzkót, olyan gömbölyű, mint egy cseresznye mag. És ez az apró, sima, fényes szőr, mintha kefélnék mosdatnák, abrakolnák valamennyit. „

Mikor aztán ehhez hasonló megjegyzésekkel kigyönyörködte magát, akkor eszébe jutottak a baromvásár-idők s egy kissé elborult.

Milyen lassú ez a vármegye. Még mindig nem eszközölte ki a vásárnapok áttételét. Ezelőtt lekerült a marha a havasról augusztus közepén. Ehez voltak szabva a vidéken a vásárnapok is. De most ki kell ezeket a napokat tolni szeptember végére és október elejére,

mert a barom csak szeptember derekán jön le a havasról. Milyen jó árakat kaphatna most a rutén! Olyan kövér minden állat, mint a spárga. A mézárós is többet adna most, a tenyésztő is. Maholnap be kell kötni ezeket a barmokat és valamennyi megsínyli a száraz takarmányt és a pajtalevegőt. A ki akkor adja el, darabonként 2025 kilóval kevesebb húst ad el. Kérem felügyelő úr, jegyezze föl, hogy szorgalmazzuk meg a dolgot *Hagara* főispán urnái, a ki melegen érdeklődik az akció iránt.

„Járt már itt a rétmester? Eh, Volóczon nincs már neki dolga. Ott be kellett végződnie a munkának még tegnapelőtt. A marhák tulajdonosaival meg kell értetni, hogy ez nem luxus. Semmi áron nem tűröm, hogy tíz-tizenöt holdon savanyú perje és macskaszék teremjen. Meg kell velük értetni, hogy ez a munka az ők érdekében fekszik.”

„Egy nap alatt az a hetvenöt ember elvégzi az árkolást. Huszonöt igás fölszántja a területet szintén egy nap alatt. A tél megérleli a talajt. A felréteg különben is iszapföld, mert ez az egész völgy a Latorcza hordaléka. Ez tehát porhanyó lesz tavaszra.”

„Kérem, följegyezni, hogy nedves talajba

való keveréket kapjunk. Kiváltképen trifolium, hybridum, trifolium repens, poa pratensis, avena elatior, lolium perenne és festuca pratensis legyen benne. Itt a jövődő ősön már édes füveknek és pillangós növényeknek kell teremni.”

„Meg van a térkép? Jól vigyázzon a rétmester, hogy az árok ne szögletbe törjék meg, miként a térképen kitüntetve van, hanem szelíd hajlásban. Különben felduzzasztja a vizet. Ezt a lecsapolást már holnap munkába kell venni, hogy a fagyok beálta előtt száradjon ki a talaj.”

„Összevarták-e a zsdenyovai tinó sebét?”

„Miért nem hajtották ide a szolyvai üszöket is? Egyet sem látok azokból.”

„Elkészült-e már a vállú a felső kúthoz?”
Ilyenformán néz ki a népmentés első lépése.

A MÁSODIK LÉPÉS.

Az első lépéssel megoldást nyert a legelő kérdés a *szolyvai* járásban. Hangsúlyozom ezt a szót. És adom egyszersmindenkorra azt a felvilágosítást, hogy a hegyvidéki akció eddig még csak a szolyvai járásban hozott létre alkotásokat. A kormány óvakodott egyszerre sokat markolni. Elfogadta Egánnak azt az előterjesztését, hogy az akcióval egyelőre csak a szolyvai járásban télessék kísérlet. Ha majd a tapasztalás az akció sikere mellett fog bizonyítani: akkor folytatható az egész h egy vidéken. Örömmel jegyzem ide, hogy az intézkedések annyira beváltak két év alatt, hogy tudtommal már megvan az az elvi elhatározás, hogy munkába vétessék Bereg, Ugocsa, Ung és Máramaros minden hegyvidéke.

A legelő kérdés tehát megoldatott.

Jött a *legeltetés* kérdése. Ez volt a második lépés.

Mert hiában való a legelő, ha nincs mi lelelje. Nem az a cél, hogy a Beszkideken szép és egyenletes gyp-virány legyen a szem gyönyörködtetésére és a turisták esztétikai hangulatának emelésére, hanem hogy ez az elhanyagolt és kizsarolt nép komoly és tartós hasznot lásson a legelőkből.

Úgy de nincsen marha. Van de nincs. Van haszontalan korcsfajzat, mely sem tejelesre, sem húsrá, sem tenyésztésre nem alkalmas. És ilyen is fölötte kevés van. Az állami bérlet, a szántók átalakításával tizenkét ezer darab felnőtt állatot bír meg. A járás népének együttvéve alig akadt három-négy ezer darabja. Ez ugyan pótolható lett volna a feles marhával; de ezzel maga a cél lett volna kijátszva. Mert a feles marha csupán és kizárólag a *nem földművelő* kazárnak válik hasznára. Ha tehát feles marhákat fogadnak be az állami bérletbe: akkor egyszerűen csak hizlalják a feles marhával uzsoráskodó kazárt; a bennszülött népen pedig egyáltalában nem segítenek.

A második lépés problémája tehát az vala, hogy egy felől *csak azt a barmot fogadják*

legelésbe, a mely a földműveléssel foglalkozó egyének kizárólagos tulajdonát képezi, másfelől, hogy ez a legeltetési jótétemény egyszersmind kútforrásává legyen egy virágzó állattenyésztésnek.

Az első feladat megoldható volt szigorú ellenőrzéssel. Fölvétel és nyilvántartás foly minden községben, minden gazdánál. A szomszéd tudja, hogy melyik a feles marha, melyik a tulajdon. Óvatos körültekintéssel írták hát össze az állatokat. Jóformán főkönyvi lapot nyert minden gazda. Már írtam, hogy nem a kazárt zárták ki, hanem az üzérkedést. A ki földműveléssel foglalkozik és tulajdon barma van, az *mind* részesült a legelőben. De a ki az uzsora szempontjából tart a ruténnál feles marhát, az nem kapott legeltetési jogot semmi áron.

Ilyenformán nem volt elegendő marhalétszám a legelők kihasználására. így állott elé a második probléma, melyet már csak szabályokkal és ellenőrzéssel megoldani nem lehetett.

De már írtam, hogy Egánra nézve igen antipatikus szó a lehetetlenség. Ezt a szót nem is lett volna szabad kitalálni. Erőteljes és önmagában bízó nép nyelvéből ennek a szónak hiányozni kellene. Mikor ez a szó létrejött:

akkor az a néplélek, a mely megalkotta sorvasztó betegségben sínylődött. Így hiszi Egán.

Tervet dolgozott ki tehát arról, hogy ezen a hegyvidéken miként kell és miként lehet egy magas fokú állattenyésztési kultúrát teremteni. Meggyőzte kormányát, hogy a most levő korcsfajt át kell adni az enyészetnek s helyébe egy televér fajt kell meghonosítani. Tervében számításba vette a vidék időjárását, takarmány minőségét, a legelők táperejét, a nép szokásait és fejlettségi állapotát. Ezen tényezők alapján gondosan keresett egy a helyi viszonyoknak megfelelő fajtát. A megválasztásnál tekintetbe vette a faj tenyészképességét, munkabírását, tejhozamát, növekedési idejét, tápszer feldolgozó tehetségét, ellenálló erejét, igényeit egyszóval mindazt, mi a vidéket és a fajt alkalmassá teszi a sikeres tenyésztésre.

Alapos vizsgálódásának eredménye gyanánt az *oberinntáli* tájfajta meghonosítását hozta javaslatba. A földművelési kormány bízott az Egán szakértelmében, ki különben is, mint állattenyésztési főfelügyelő évekig szolgálta hazánkban ezt a nagyfontosságú ügyet és elfogadta a javaslatba hozott választást.

Szakemberek utaztak Tirolba s vásárol-

ták össze a fiatal marhákat. Jelenleg már *ezerkétszáz* darab van a rutének kezén. Üszöket osztottak ki köztük olyan föltétel mellett, hogy öt év alatt ugyanazon összeget fizessék a marháért, a mennyibe az államnak került.

Öt év alatt! Ez azt jelenti, hogy nem tekintve az elkárosodást, mely ellen kölcsönös biztosítási eljárás van folyamatban, a kapott üsző öt év múlva hét éves tehén lesz, az egyik leánya négy éves, a másik három éves; ezenkívül egy farka unokája. A marha állomány szaporodásából tehát a gazda könnyen visszafizeti a kölcsönt s még marad egypár darab fajmarhája.

Így oldatott meg a legeltetési kérdés. Az államnak jóformán semmibe sem kerül, mert úgy a bérösszeget, mint az üszőkre fordított bevásárlási kiadásait visszakapja a néptől. Nem kapja meg a befektetések időközi kamatját és a kirendeltség személyi és dologi járandóságát, a mely együttvéve is alig üti meg a Tisza Kálmán és Bánffy Dezső egy évi nyugdíját. A veszteség-számlára csekély százalék esik. Mikor ott jártam, még nem volt befejezve az év s a 21 ezer forintnyi bérösszegeből csupán 84 frt hátralék állott fönn.

Ez a megoldás nem éppen olyan Kolumbus-tojás, mint a minőnek látszik. Nincs legegőjük: hát szerezzünk nekik legegőt; nincs marhájuk: hát adjunk nekik marhát. Ez így könnyű lett volna. De *Darányi* az első pillanattól kezdve abból indult ki, hogy semmi ajándék, semmi ínség-adomány. A nyomor-nak nem pillanatnyi enyhítését, hanem állandó eltávolítását vette tervbe. Nem megalázni akarta a népét borraivalóval, hanem úgy szerezni meg számára a megélhetés feltételeit, hogy a vagyoni állapottal együtt izmosodjék az erkölcsi érzület is. Az a kizsarolt nép százezreket nyelt volna el az úgynevezett könyöradományokból, a nélkül, hogy életrendje és vagyoni helyzete megváltozott volna. A könyöradomány elvándorolt volna a kazár boltjába ruházati és élelmi czikkért és a kazár kocsmájába és czukrászdájába pálinkáért. A legrigorózusabb eljárással úgy lehetne kiosztani évenként csak a szolyvai járásban kerek egy milliót, hogy a nép hetenként egynapon jóllaknék s a többi hat napon koplalna.

Ha minden tervszerűség nélkül osztatott volna ki a szarvasmarha a nép között: fölületes munkát végzett volna a kirendeltség. De

a földművelési kormány tudja, hogy valódi termékenységre mély barázdákat kell szántani. Ők a barom-kiosztással nemcsak azt akarták, hogy akármilyen állathoz jusson a nép, hanem felhasználták ezt a kínálkozó alkalmat egy magasfoku állattenyésztési kultúra meghonosítására is.

Az inthali televér kiosztása által óriási jövőendő nyílt meg a hegyvidék előtt. Nem lehet kétség az iránt, hogy az állami akció ki fog terjesztetni a Kárpátok valamennyi vidékére. A most meghonosított tenyésztés melegágyát fogja képezni a további működésnek. Innen szerzik majd be a többi vidéken szükséges fajbarmot. Ez a vidék a fejlődő állattenyésztés kútforrásává lesz. A tejgazdaságok is ide fordulnak és nem mennek Tirolba tehenekért.

A kirendeltség nagy buzgalommal szabályozza a vértisztaság fennmaradását. A bikateleltetés szokásos módját megváltoztatta. Ez előtt magánosok teleltették a tenyészbikát igen silányul. A kirendeltség bikatelepet állított Szolyván, s a kiosztott tehenek csak állami bikákkal fedezhetők. Az is baj volt, hogy a nép nem gondolt a tehén fejlettségéi

állapotával, s túlkorán borjúztatott, a mi megrontotta a fiatal anyát. Ezt tehát szabályozták.

Legnagyobb baj volt a tavaszi elletés. Mikor már elfogyott a téli takarmány és még erőtelen volt a legelő. A vemhességi idő télszakra esett. A tejelési idő nyárszakára. Nem lévén nyári takarmány, a gazda havasi legelőre küldte kis borjús tehenét. Ezzel a tejhozam a családra nézve kárba ment; a borjú fejlődése pedig megakadt vagy az által, hogy korán választatott el s a nyári munkaidő elvonta a családot a borjú kellő gondozásától; vagy az által, hogy a borjú is kihajtatott a havasra s ott a zord időjárás elsanyargatta.

Ezen a hátrányon úgy iparkodik a kirendeltség segíteni, hogy az ellesi időt a késő őszi napokra helyezi át. Nem könnyen megy, mert nemcsak a nép megrögzött szokásával kell küzdenie, hanem az állatok fajzasi rendjével is. Azonban megy. A kirendeltség szívós. Meghátrálást nem ismer. Rábeszélésben bőkezű. Szelíd nyomást is alkalmaz. A tehen is megszokja, hogy fajfenntartó vágyait kényszerűségből elhalássza a megszabott időre.

Nagy eredmények várhatók ettől az intézkedéstől. A gazda novemberben jut borjúhoz.

Tehát, mikor legtöbb takarmány, rosta-alj, törek, polyva, széna, sarjú áll rendelkezésére. A borjút gondozhatja, ápolhatja kényeztetheti az egész család. A tejhozam utolsó cseppig kihasználható. A borjú erőteljes állattá fejlődik arra az időre, mikor a havasi legeltetés beáll s így könnyen megbirkózik a zord időjárással. Vemhességi állapotát a tehén nem egy szűk, hideg, rossz levegőjű pajtában tölti le, hiányos alom és hiányos táplálkozás mellett; hanem a havas érintetlen tisztaságú lég-áramlataiban; dús legelőn, szabad mozgás közben, kristály források közelében a méhmagzat erőteljes fejlődésének kimondhatatlan előnyére.

Miként látható az állami behatás igen sokoldalú. Nem költséges, de sokoldalú. A gyermeket a jó nevelő, a csemetét a jó kertész nem gondozhatja hűségesebben, mint ezt a népet a kirendeltség. A figyelem kiterjed az élet összes viszonyaira. Ha csak legelőt adtak volna a népnek: egyoldalú és ideiglenes lett volna a behatás. Segítség lett volna ez is, de nem mentés. Adtak tehát marhát is, hogy a legelő kihasználtsék. Ez már több a segélynél, de még nem lábra állítás.

Ám fajmarhát adtak, hogy televér-tenyész-

tés keletkezzék. Szabályozták a tenyésztést, hogy a tiszta vér el ne korcsosuljon. Meg lehetett-e itt állani? Szabad volt-e nem gondoskodni arról is, hogy a televér-állomány annak maradjon a birtokában, a ki megmenítésre szorult?

Igazi „hübelebalázs”-akcióvá nőtte volna ki magát ez a mozgalom, ha az örökös szükségben levő rutén gazda szabadon rendelkeznék az úgynevezett „államszki marhával”, mert ma már valamennyi inthali állat kazár kereskedők üzérédekésének volna a tárgya. Itt is szabályozólag kellett tehát a népéletbe nyúlni.

A szabály abból áll, hogy az első öt év tartama alatt, akár kifizette a gazda az állami marha árát, akár nem: a kiosztott üsző és annak növendéke az állam tulajdonát képezik. Azokat a kirendeltség tudta, híre és beleegyezése nélkül sem eladni, sem elcserélni nem szabad. A végrehajtás alól is kivannak véve. A gazda igazza, feji, borjúztatja, egyszóval használja az állatot, de tulajdonosa csak öt év múlva lesz.

Ezen idő alatt, az *Egani* számítása szerint annyira lábra áll a nép, hogy azontúl fölösleges lesz az e téren való további gyám-

ködés. De hogy lábra álljon; a mentési munkának még egész sorozata állapított meg. E sorozathoz tartoznak a hitelszövetkezetek, az áruraktárak, a minta-gazdaságok, a jutalmak, az iskolák, az olvasó egyletek.

HITELSZÖVETKEZET.

Vegyük szemügyre ezt a kerekfejű embert, a kinek nem annyira haja, szakálla, bajusza van, mint inkább szőre. Ez a szőrzet különös rút vegyülékét képezi a farkas keveréknek a rókával.

Alsó állkapcsa előre nyúlik, hogy túlfejlett fogsorának elég tágas legyen a fészke. Mikor beszél, önkénytelenül várjuk, hogy csatogtassa a száját. Szemfogai mindegyre megvillannak rövid felső ajaka alól, mint a mérges kuvaszé, ha orozva akar harapni. Úgy hiszem, hogy nem is szemfogak, hanem agyarok.

Szeme kicsiny, alattomos, nyughatatlan és csipás. Nem tükör, hanem fátyolos ablak, a melyen kifelé igen, de befelé látni nem lehet.

Széles karimájú selyemlombos kalapot visel, alatta kis kerek bársony sipkát, testén

hosszú kaftánt szürke lüszterből. Kezén a száraz ujjak az üllő karmaira emlékeztetnek. Ezek a karmok mindig csak félig nyílnak ki és görcsösen csukódnak azonnal össze, mintha jellemezni akarnák az embert, a ki mindig kész az áldozatot megragadni, de soha sem hajlandó azt kibocsájtani.

Nevezzük el ezt az alakot Jäger Herschnek. Tegyük hozzá, hogy bukóczi lakos és hogy Alsó-Vereczkén született ezelőtt 48 évvel. Már most, ha ezen személyleírás alapján a beregszászi kir. törvényszék bünyfenyítő iratai közül adatokat adnának ezen férfiú erkölcsi állapota felől: akkor megtudnók, hogy Jäger Hersch úr ellen 52 uzsora eset volt folyamatba téve. A vádak igen nagy része alól fölmentetett. Egy része a vádaknak függőben van. Mérték-e rá büntetést egyik-másik eset miatt? nem tudom.

Az esetek ilyen formák:

1870-ben Jäger Hersch tíz forintot adott kölcsön Popelics Vaszilinek 25 százalék kamatra. Ezenkívül hitelezett neki bolti cikkeket is. Négy év múlva, 1874-ben összeszámtoltak s a kamatokkal és áruhitellel felgyűlt tartozás kerek egyszáz forintban állapítottatott

meg közös egyetértéssel. (Az áruhitel, a legrosszabb esetben 15 frtra rúghatott. Tehát 25 frt valódi tartozás fejében vállalt magára Vaszili 100 frt terhet.) Ezen 100 frt névleges tartozás törlesztésére fizetett Vaszili 1882-ig nyolcz éven át *kétszáz* forintot. Jäger Hersch úr ezzel nem találta magát kielégítve s bepörölte Vaszilit 150 frt tartozásért. A dolog egyezkedésre került és megállapodtak 145 frtban. Ennek a 145 frtnak törlesztésére 1888-ig fizetett Vaszili *egyszázkilenczvenkét* frtot. Ilyenformán kapott Jäger Hersch úr 25 frt effektív kölcsöneért egyízben 200, egy másik ízben 192, összesen 392 forintot.

Ezek után csak természetes, ha ezidő szerint Jäger Hersch úr pöröli Vaszilit 105 forint tőketartozásért. Az sem lesz szokatlan, ha a kir. bíróság megítéli a követelést, mert a Jägerek és Herschek fel vannak szerelve hamis bizonyítékokkal, hamis tanúkkal és hamis esküvel. A bíróság tudja, hiszi, emberileg meg is van győződve, hogy tanú, eskü, bizonyíték hamis; de a bíróságot köti a szent eljárási szabály, a szent perrendtartás és a szent paragrafus.

1875-ben Rjaskó Vaszili 5 forintot vett

kölcsön Jäger Hersch úrtól s azt köteles lett volna kamatostól megfizetni még abban az évben. Azonban nem tudott fizetni. A drága pör és pusztító végrehajtás kikerülése céljából az áldozat úgy egyezett ki a ragadozóval, hogy 1876 végén fizetni fog 40 forintot. A fizetést meg is kezdte, de csak 8, 10, 14 forintos részletekben. A mikor csak lehetett, fizetett. Mikor pénzre tett szert, pénzt vitt; mikor pénze nem volt, gabnát vitt. Mikor jót csavarintott Hersch úr a hurkon, akkor lovat is vitt. Egy hatalmas csavarintás után elvitte az ökreit is. De mivel az ökör féltett ambíciója a ruténnek, mielőtt erre a kincsre került volna a sor: odavitte rendre öt darab tehénkéjét és tizenöt darab juhát. Egyszóval az 5 frt tartozás fejében eddigelé hatszáz forint értéket adott Rjaskó Hersch urnák.

A dolog pörre került. Hersch úr tagadja, hogy csak 5 frtot adott volna s azt is tagadja, hogy 600 frt értéket kapott volna. Azonban nem tudja, hogy mennyit adott Rjaskónak és mennyit kapott tőle.

1872-ben Jäger Hersch úr 10 frtot adott kölcsön Panykulics Gyuszinak. Azóta az adós fizetett 168 frtot, de mivel ezen összeg nem

törlesztette a 10 frt tartozást, hogy kikerüljék a pört, kiegyeztek 90 frtban. Ebből megfizetett Gyuszi 47 frtot. Jelenleg Hersch úr még 77 frtot követel. E szerint kapott Hersch úr 10 frtéért 168 meg 47 összesen 215 frtot s ha isten élte, még kapni fog 77 frtot.

Az ilyen esetek nem szórványosak; a Jäger Herschek pedig nem ritkák. Három-négy eset bármelyik faluban könnyen öszszegyűjthető.

Mi következik ebből? Az, hogy a legelőbérlet, a legelőkultúra, az állami marha, a televértenyészés mind-mind meddő munka, ha ez a nép az uzsorások körme közül teljesen ki nem ragadtatik. Legelő-uzsora, felesmarha-uzsora, pénz-uzsora, áru-uzsora és pálinka-uzsora kínozza ezt a népet. Az eddig leirt intézkedések elejét veszik a legelő- és a felesmarha-uzsorának. De ha a többi megmarad: hegyre hordtunk földet, tengerbe öntöttünk vizet. Azt a kis reményét a jólétnek, mit a legelővel és az állami marhával nyújtott az akció, merőben nullifikálja az uzsora többi neme.

Épen ezért gondoskodni kellett a többi uzsorák meggátlásáról.

A pénzuzsora ellen törvényes tilalom lé-

tezik. Ez a tilalom évtizedek óta áll fönn. A papíron. A rutén nép szörnyű pusztulása bizonyítja, hogy a valóságban nem tudtak a tilalomnak érvényt szerezni. Más eszközt kellett tehát megragadni. Valami olyat, a mi ki-zárja a pénzuzsora lehetőségét.

Ez az uzsora abból keletkezik, hogy a nép hitelre szorul. Ha tehát tisztességes hitel nyújtatik a népnek, akkor nem megy uzso-ráshoz. Ez tiszta sor. Kísérletet tettek tehát évek előtt a rutén vidékek központján levő takarékpénztárakkal. Ez a kísérlet balul ütött ki. A kazárok odafurakodtak a pénzintézet és a rutén közé a hitelt közvetíteni. így aztán sűrűn szedték a hitelműveletek tejfölét. Ők voltak a közbenjárók jó pénzért. Ők lettek a jótállók, szintén jó pénzért. A népre nézve a hitel éppen olyan drága lett, mint az előtt, azzal a súlyos különbséggel, hogy több pénz állván rendelkezésére, sokkal rohamosabb lett az eladósodás.

Ezen balsikerű kísérlet után *Darányi* miniszter vette a kezébe a ruténügyet s a miniszteri kirendeltség feladatává tette, hogy egyelőre a szolyvai járásban és ha itt beválik, egyebütt is, *hitelszövetkezetei* hozzon létre.

Egán neki dült a dolognak.

Az első hitelszövetkezet megalakult 1899 augusztusban. Én 1900 szeptemberében jártam meg azt a vidéket. Ekkor már, tehát kerek egy év leforgása múlva Dombostelkén, Volóezon, Szolyván, Alsó-Vereczkén, Kis-Bisztrán, Zsdenyován, Zugon, Kis-Szolyván, Felső-Vereczkén, Kereczkén, Vezérszálláson és Bukóczon találtam hitelszövetkezeteket. A tagok száma együttvéve 1867, a kik 2791 üzletrészt jegyezték.

Kölcsönhöz jutott egy év leforgása alatt 1639 egyén. A kölcsönzött összeg 146.286 korona. Van a ki 4, olyan is van, a ki 800 koronát kapott kölcsön.

Múlt szeptember óta mostanig (1901 június) megalakult még negyvenhét és alakulóban van harminczöt szövetkezet.

A szövetkezet tagja lehet minden feddhtlen életű honpolgár, a ki öt éven keresztül hetenként 20 fillér befizetésére kötelezi magát. Ez tehát egy összesen 52 koronára szóló kötelezettség, mely a befizetés napjától kezdve, bármikor 100 korona hitelre jogosítja föl az üzletrésztulajdonost, feltéve, ha két elfogadható kezet állít és ha a kölcsönösszeg

hova fordítását annak rendje és módja szerint megtudja indokolni.

Kölcsönsegélyben mindenk előtt azok részesülnek, a kik az uzorától akarnak megszabadulni. Azután azok, kiknek orvosságra és élelmi szerre van szükségük; később az adóhátralékosok. Ezek után azok, kik marhát, telket, földet vásárolnak, vagy építkeznek.

A kölcsönöket az igazgatóság szavazza meg felelősség mellett. Az igazgatóság elnöke mindenütt a helybeli g. k. lelkész, erre hárul a pénztárosi és könyvelői munka is. Az igazgatósági tagok kizárólag a jobbmódú földművelő parasztgazdák közül választatnak. Kereskedő, korcsmáros, cukrász, vállalkozó, pénzrel és áruval üzérkedő egyén az igazgatóságnak tagja nem lehet. Vagyis: rókát nem tesznek libapásztornak.

Részt vettem az egyik hitelszövetkezetnek szeptember 10-én tartott évi közgyűlésén. A szövetkezetek céljáról, hasznáról, működéséről és sikeréről tájékoztatott az elnök beszéde. Nem lesz érdektelen, ha közlöm ezt a beszédet, a mely így hangzik:

Igen tisztelt Igazgatóság és Felügyelő bizottság!

Első sorban is melegen üdvözlöm kedves vendégeinket

és forró köszönetünknek adok kifejezést kegyes megjelenésükért. Az eddigi elhagyatottságban és nemtörődöm-ségben nagyon jól esik szívünknek, látván azt, hogy szegény népünk iránti érdeklődés teljesen lerombolta azon falat, amely mögött oly sok nyomor és szenvedés tanyázott.

Most hála Istenünknek és forró köszönet jótevőink-nek, megismertek bennünket.

És midőn köztudomást nyertek hazánk és királyunk iránti hűségünkről és szeretetünkről, de köztudomást szereztek nyomorgó szegénységünkről is, ennek okozói-ról és okairól: érdeklődni kezdtek népünk életviszonyai iránt és ezen érdeklődés felkeltette az emberekben az igazi szeretetet, az őszinte sajnálkozást. Ezen igazi sze-retet és őszinte sajnálkozás azon boldogító elhatározásra ösztönözte a jó lelkű embereket, hogy rajtunk segítsen-ek, hogy mentsenek meg bennünket gonosz elnyomóink-tól, hogy kenyeret adjanak nekünk, hogy így kiszaba-dítván bennünket a kétségbeesés örvényéből, szabadokká és elnyomóinktól függetlenekké tegyenek bennünket.

És a jó lelkű embereknek ezen szent és boldogító óhaja megvalósult. Hazánknak, a Kárpátok által koszo-rúzott eme felvidéken lakó része már szabad és függet-len! Szabad, mivel már nem kell munkájával, vagyoná-val áldozni elnyomóinak csak azért, hogy életét nap-nap után tolhassa; független mivel munkájával, és vagyonával már szabadon kezd rendelkezni.

A jólelkű emberek, hogy segítsenek rajtunk, a se-gítségnek sokféle nemét vették alkalmazásba. így gróf Schönborn uradalmának gazdaságilag kezelt földjeit bérbe-vették és ezen földet albérletbe kiosztották a nép között;

ezzel a nép kenyérhez és szénához jutott. Hogy legyen jófajú és saját marhácskája, külföldről importáltak éghajlatunknak és a helyi körülményeinknek nagyon is megfelelő anyaállatokat és hogy ezeket megszerezhesse a legszegényebb gyermeke is népünknek, 45 évi törlesztéses kifizetésre szétosztották azt népünk között. Ezzel népünk saját marhájához jutott. Továbbá osztottak kedvezményes árban jó vetőmagot. Ezzel is nagyon segítettek népünkön, mivel népünk olyan maghoz jutott, amely megháromszorozta fáradozásunk jutalmát.

De mindezek segítségével mellett is népünk még nem lett szabad és független.

Köztudomása dolog, hogy népünk, községenkint 1-2 kivételével kisebb-nagyobb tömegekben adósa volt zsidójának. Bocsánat ezen elnevezésért, de másképp nem tudom nevezni ezen hitelezőt, mert itt csak ez a neve. Es a hány zsidó lakott a községben, az mind hitelező volt. Egyik adott pénzt, másik sót, 3-ik pálinkát, 4-ik bocskort, 5-ik szénát, 6-ik zabot, 7-ik földet, 8-ik tehenet, 9-ik ökröket, 10-ik eczetes savanyúvizet, 11-ik bekovászított ugorkát, s így tovább, de találkozott olyan is, a ki sertéseket vett és adott hitelbe, tartás és szaporítás céljából a szegény ruténnek. Szóval, ha egy községben 20 zsidó lakott, ennek a 20 zsidónak volt adósa a szegény rutén, de csak kisebb összeggel, a nagyobb összegeket pedig a 40-100 perczentre dolgozó titkos magánbankházaknak. Ilyen viszonyok közepette természetes, hogy csekély, vagy tán helyesebb ezen kitétel: semmi haszna sem lehetett a szegény ruténnek az előbb elmondott segítségből. Mert dolgozta volna az albérletbe kapott földet csak azért, hogy hitelezőjét fizesse; nevelte

volna az importált állatját csak azért, hogy a hitelező-jének duzzadt legyen az erszénye.

De itt újból segítségére jött népünknek az embcriszere-
retet, a jólelkűség és a fáradságot nemismerő áldozatkészség
és ezek megalkották a hitel és fogyasztási szövetkezeteket.

Őszintén beszélek, mert ezzel tartozom is nemcsak az igazságnak, hanem a hitelszövetkezetek jól felfogott érdekének is, népünk kezdetben idegenkedéssel, vagy rettegéssel fogadta a hitelszövetkezetek eszméjét. „Mi hetenkint 10-20 krajczárokat fizessünk” „minek?” „sohasem látjuk vissza azt a pénzt,” „az az uraknak kell sörre, szivarra,” így beszéltek az emberek. Kutatni kezdtem és azon meggyőződésre jutottam, hogy az egyes titkos magánbankházak tulajdonosai eszéből plántálódott át népünk elméjébe az, hogy a befizetett üzletrészek az uraknak kellene szivarra és sörre. Most pedig, midőn meggyőződtek, mily nagy áldás a „szövetkezet,” örömmel lépnek be abba és készséggel fizetik a 10-20 krajczárokat. Kérdezze népünket bárki is: kell-e és jó-e a hitelszövetkezet? Mindegyik azt fogja felelni: kell-e? „jobban, mint a mindennapi kenyér,” „mert ha ma kenyérem nincsen, ma böjtölök, ha holnap nincsen kenyérem, böjtölök holnap is, de ha pénzt kérnek, azt kiböjtölnöm nem lehet, hanem bezítálják csekélyke vagyonszá-
mát; a zsidó pedig már nem akar adni, mivel haragszik, miért hagytam el.”

Így beszél, így gondolkozik népünk ma és mindennapi áldást és boldogságot kér jó Istenüktől azok számára, akik azt létesítették.

Igen tisztelt Igazgatóság és Felügyelő-bizottság!

Tegnap múlt egy éve, hogy hitelszövetkezetünk

megkezdte áldásos működését. Egy év, mily rövid idő jelentőség nélküli az ember és más intézetek életében. Hitelszövetkezetünk életében ezen egy év is igen nagy jelentőségű. Ezen egy év alatt, tehát hitelszövetkezetünk megalakításától mai napig 247 hitelszövetkezeti tag, családapa, 15297 korona és 78 fillér kölcsönt kapott.

Ezen összeggel váltotta ki birtokát zsidójától; ezen összeg segítségével oldozhatta ki kezeit zsidója békóiból és ezen összeggel teremtette meg saját énje számára a szabadságot és függetlenséget. Nem vazallusa tovább hitelező zsidójának, hanem olyan független szabad polgára hazájának, mint az, a ki eddig ura és parancsolója volt!

Hogy egy évi működésünkről röviden beszámoljak, a következőket van szerencsém tudomásukra adni: ^v Hitelszövetkezetünk megalakulásakor 163 tag iratkozott be 268 üzletrészszel. Megalakulás óta mai napig 48 újtag 110 üzletrészszel lépett be hitelszövetkezetünkbe. Kilépett, elhalt, más községbe távozott 10 tag 18 üzletrészszel, s így ma 198 tagunk van 360 részvénynyel. Ezen év alatt 3 közgyűlést és 10 igazgatósági és felügyelőbizottsági ülést tartottunk. Ezen igazgatósági ülésen szavaztattak meg a kölcsönök. Kölcsönre jelentkezett 263 tag, ezekből kapott 247 tag, 16 tag kérelmévé 1 elutasított. A kikölcsönzött összeg: 15,297 korona 78 fillér. Az egyeseknek adott kölcsön minimuma 6 korona, maximuma 800 korona. A központi hitelszövetkezettől 9392 korona kölcsönt kaptunk.

Ezen év alatt befizetett üzletrészek 3833 korona és 80 fillért tesznek ki. Kamat czímen befizettetett 765 korona 10 fillér.

Kiadásaink ezek:

1. Könyvelőnek 1900 január 1-től, havi 10 korona tiszteletdíjjal fizetett 80 korona.

2. Pénztárnoknak 1900 január 1-től havi 4 korona tiszteletdíjjal fizetett 32 korona.

3. Hitelszövetkezeti iroda fűtésére kiadatott 28 kor.

4. Tinta, papír, gyertya, cégbejegyzési díj, nyomtatványok és postára kiadatott 46 korona 46 fillér.

5. Hitelszövetkezeti iroda részére: egy asztal, 4 szék, egy iratszekrényért fizetett 46 korona.

6. Áruraktárunk számára egy pénzszekrényért kiadtunk 84 korona 17 fillért.

Hitelszövetkezetünk számára egy pénzszekrény szállítása 25 korona 70 fül.

Összes kiadásunk tehát: 342 korona 33 fillér.

Ezzel beszámoltam egy évi működésünkről. Még azt bátorkodom megjegyezni, hogy a felüvizsgáló bizottság működésünket rendesen ellenőrzi, s könyveinket többször átvizsgálta. A jóakarát, könyveinket vezetni úgy, hogy ott semmiféle hiba ne legyen, megvolt bennünk ha azonban valahol hibáztunk ne rójj ák azt fel nekünk rosszakaratnak, avagy hanyagságnak, hanem tudatlanságnak. Az idő és a gyakorlat nagyon jó tanító és mi ezen tanítónak szorgalmas tanítványai voltunk, tehát jövőben rendesen fog menni minden.

Midőn ezen beszámolómat elmondtam, szigorú kötelességem köszönetet mondani az igen tisztelt igazgatósági és felügyelő bizottsági tag uraknak azon szíves közreműködésükért, amelyet hitelszövetkezetünk érdekében egy év alatt kifejtteni voltak kegyesek.

Kérem: jövőben is legyenek szívesek csak úgy

szeretni fiatal intézetünket, bennünket pedig csak úgy segíteni, mint tevék azt a múltban, mivel erre nagy szükségünk van. Ezt kívánja úgy a hitelszövetkezet, mint mindnyájunk érdeke is.

Végezetül úgy az igen tisztelt vendégjeinknek, mint a mi forrón szeretett vezetőknek a biztos urnák kegyes megjelenésükért ismételten forró köszönetet mondunk és alázattal kérjük: tartsanak meg bennünket továbbra is szeretetükben és jóindulatukban és ne ijedjenek meg e zord vidéktől, hanem látogassanak meg bennünket többször is, hogy meggyőződjenek haladásunkról és különösen arról, hogy a magas kormány, a mi igazi atyánk, a földművelésügyi miniszter úr ő nagyméltósága kegyet, szeretetét háládatlanokra nem pazarolja. A jó Isten áldja meg minden jóval és éltesse sokáig a mi kegyes jótévőinket!

ÁRURAKTÁRAK.

Hitelszövetkezetekre a pénz-uzsora ellensúlyozása okából volt szükség. Ezeket a szövetkezeteket az országos központi hitelszövetkezet látja el pénzzel. Mihelyt nyolczvan üzletrész jegyezve van: a kötelező aláírási iv felküldetik a központba, mely a szükséges biztosíték mérlegelése után, a jegyzett üzletrészek kétszeres értékét szavazza meg hitel képen. Tehát száz üzletrész után ötezerkét-száz korona hitelben részesül a szövetkezet.

De mivel áru-uzsora is sanyargatja azt a népet, mert minden községben van kazár-bolt: ennélfogva a kirendeltség a hitelszövetkezetek útján áru-raktárakat is létesített. A tagsági díj, illetve az üzletrész itt is anynyi, mint a hitelszövetkezeteknél. Ez a kötelezettség is öt évre szól. Minden tag, üzletrészei arányában résztulajdonosa a bolt jövedelmének.

Árukkal ezen boltokat a szolyvai központi áruraktár látja el. A boltkezelő fizetést húz. Köteles rendes pénztárnaplót vezetni s abba minden vásárlást bejegyezni. A felügyeletet és ellenőrzést a hitelszövetkezeti elnök naponként gyakorolja. Ezenkívül a kirendeltség is gyakran rovincsol és vizsgálja a leltárt és a naplót.

Van tehát most már a népnek „államszki bank”-ja és „államszki bolt”-ja. Amott olcsó hitelt élvez; itt olcsó és jó portékát vásárol a hamis mérleg alkalmazása nélkül.

Az áru sokféle, a nép szükségletéhez és fogyasztási szokásához képest. Szívós küzdelembe került, míg elérhették, hogy legalább zárt palaczkokban, szeszes italt is árulhassanak. Úgy hallottam, hogy ezen engedély ellen a leghatalmasabb bankkörök voltak mozgósítva. A pénzügyi kormány nagyobb fináncziális műveletek sikerét vélte veszélyeztetettnek, az italmérési jog ily módon való kiterjesztése által. Még annak is híre járt, hogy minisztertanács foglalkozott igen tüzetesen ezzel a kérdéssel.

Pedig napnál világosabb, hogy a mentési munkálat kereke holtvízbe kerül, ha a

pálinka a kazárok monopóliuma marad. A mit nyerni lehet a szövetkezeti és legelő réven, mind elúszik a pálinka vámján. Szuperioritást a kazárnak a pálinka adott. Mégis nehéz volt keresztül vinni, hogy az „államszki bolt” italt is árulhasson. Kazár felfogás szerint ők szerzett jogaiktól fosztatnak meg az „államszki bolt”-ok versenye által.

Volóczon egy öreg kazár így beszélgetett velem:

„Her von Deputirter, értsük meg egymást.”

Figyelek.

„Mondja meg a *gnädiger Herr -von fő nagyságos-nak* (ez Egán), hogy ne legyen nekünk ellenségünk.”

– Ő csak a rossznak az ellensége.

„Mi nem vagyunk rosszak, még is ellenségünk.”

– Mivel bizonyítja? A legelővel?

„Nem”.

– Az állami tehénnel?

„Nem”.

– Az állami bankkal?

„Azzal sem. Ezt mi kitudjuk heverni”.

– A bolttal?

„Nohát, mire is való az a bolt? Nem

ért ahoz a paraszt. A pap sem ért hozzá; az alkalmazott sem. Éhez csak mi értünk. De ez sem nagy baj, mert mi olcsóbban tudunk árulni, mert több a hitelünk ...”

– És silányabb a portéka.

„Mit tud ahoz ez a nép?”

– És hamis a mérleg.

„Nem méregetjük biz azt unciák szerint, hiszen nem vagyunk patikáriusok.”

– Akkor hát rendben vagyunk, mert a régi boltok kiállják a versenyt.

„Igenis kiállanak uram, ha az állami bolt nem árusítana italt. De így elpusztulunk. Bízzák az italmérést reánk, eddig is mi folytattuk, ez a mi mesterségünk. Ne vegyék ki a kenyeret a szánkból.”

Nézze Gotteszman, ha maguk árulnak, miért ne árulhatna a parasztok szövetkezete is? Talán csak nem akarja eltiltani a néptől, hogy a *saját* áruját fogyassza?

„Én csak annyit mondom, hogy ez a mi mesterségünk s a ki elveszi tőlünk, az nekünk ellenségünk.”

Mikor azokról a visszaélésekről beszéltem, a melyeket ők ezen a népen elkövettek, úgy nézett rám, mint a ki nem érti, hogy

miről van szó. Kifosztani embertársainkat miért volna az visszaélés?

Kis-Szolyván hasonló párbeszédem volt.

„Mondok valamit gnädiger Herr von Deputirter, a mit az urak csinálnak, nem jó dolog. Az urak elveszik tőlünk a boltot, a pálinkát; legelőt, marhát adnak a népnek. Azért a nép mégis csak szegény marad. A népen tehát nem segítenek. Azonban mi tönkre megyünk. Itt nagy volt az ínség eddig. Ezentúl még nagyobb lesz. Mert eddig legalább nekünk volt valamink, de ezentúl nekünk sem lesz semmink”.

Felvilágosító magyarázatom nem fogott rajta. Ekkor ezt kérdeztem:

– Hány sertést öltek tavaly ebben a faluban?

„Tréfálkozni tetszik; mi nem élünk sertéshússal.”

– Nem magukról beszélek, hanem a rutén gazdákról. Hányan és hány sertést öltek?

„A gazdák? A gazdák egyet sem. A pap hármát ölt, a tanító kettőt”.

– Helyes. Hát az idén sem öltek a gazdák sertést? De gondoljon jól utána.

Az öreg kazár gondolkozóba esett. Az-

tán számított. Kezét a felszeg felé emelte s integetett a házakra. Az is, ez is, amaz is. Ekkor az alszegnek fordult. Tovább számított. Végre megszólalt:

„Tizennyolcz gazda huszonhárom sertést, ezenkívül – a pap hármát, a tanító kettőt.”

– És hány fejős tehén volt a községben tavaly?

„Ezt könnyebb megmondani. Nekem volt kettő...”

– Csak a parasztokról beszéljen.

„Azoknak öt volt; a feles marhákkal együtt tizennégy.”

– És most hány tehenet fejnek a gazdák? „Kisborjas tehén van tizenhét, feles tehén öt, összesen huszonkettő. De rúgott is van négy, ezek még tejelnek.”

– Még egy kérdést. Volt itt a gazdáknek tavaly annyi szénájuk, mint most?

„A fele sem volt.”

– Rendben vagyunk. Nézze barátom, ez a tönkre ment nép egyetlen év alatt abból a 6062 koronából, a mit az állami bankból kapott kölcsön, a szövetkezet jegyzőkönyvei szerint kifizetett 4154 korona uzsora tartozást, marha állományát megszorította, hússal és

tejjel kezd táplálkozni, a mit eddig nem tehetett. Igaz? Az állami bérlet útján szénára tett szert. Borjukat adhatott el. Látva, hogy támogatják, megjött a munkakedve s mivel jobban táplálkozik, megjött a munkaképessége is. Eddig hitelbe vásárolt a régi boltokban; most készpénzre vásárol az állami boltban. Nálam van a kis szolyvai boltról a hiteles kimutatás. Egyetlen év alatt, holott ez az első év, bevett az üzlet 6824 koronát. Mondhatja-e ezek után, hogy ez a nép ezentúl is olyan ínséges marad, mint a milyen ezelőtt volt? Az a hír, hogy habár csak zárt palackokban, mert a szövetkezeti ügyet nem lehet korcsmároskodással lefokozni, szeszes italt is fognak az „állami” boltokban árusítani, leírhatatlan izgatottságot keltett a kazár körökben. Nagyobb nyüzsgést a megzavart darázs-fészek sem fejthet ki. Kaftánjaikban jártak keltek, majdnem röpködtek és zúgtak és morogtak a haragos darázs félelem-gerjesztő zümmögésével. Rituális tanácskozásokat tartottak. Szegődött emberekkel lesették, hogy ki jár a boltba. Névsorba vették az elpártolókat. Fenyegették, hogy soha többé nem hiteleznek nekik. Azzal is fenyegették, hogy

ezért vagy azért kicsoda lehetne mentes a mi közigazgatásunk kelepczéitől? följelentik a főbíróknak vagy adótárnoknak. Ügyvédhez mentek, rabbihoz mentek, deputációba mentek még *Firczak* püspökhöz is, hogy mentse meg őket e „jogtalan” támadástól.

Mozgalmuk elhatott a kormányzás legfőbb köreibe is. Italmérési jogot, mint végső forum, a pénzügyminiszter osztogat. Már-már hajótörést szenvedett itt az az óhajtás, hogy a szövetkezeti áruraktárak szeszes italokat is tarthassanak. Végre is győzött a földművelési kormány szívóssága, megnyervén az ügynek a közoktatási kormányt, a kultúra- és a belügyi kormányt a közrend szempontjából. Jelentékeny súlya volt e kérdésben a honvédelmi kormánynak is, melynek figyelmét nem kerülte ki a mérgezett és túlélvezett pálinka hatása az évről évre hanyatlást mutató újonczozási statistikában. Éhez járult az igazságügyi kormány felfogása is, mely a korcsmák demorizáló működését a bűnesetek sokaságából igen jól ismeri.

Nem csekély fejtörést okozott a kazár boltosok körében az is, hogy az „állami” boltok szalonnát kezdtek árusítani. Hamar rájöt-

tek, hogy ez a kapós élelmi cikk vonzóerőt gyakorol. Ők eddig szalonnát nem tartottak, mert ilyen tisztátalan dologgal foglalkozni bűn. De észrevették, hogy a szalonna jó csalétek. Ha nem akasztják horgukra, elmegy a hal boltjuk előtt. Így jött Haimann Jankel arra a gondolatra, hogy csodarabbitól kell fölmentést kérni a szalonnával való foglalkozásra. El is mentek a tudóshoz. Ez nem adott fölmentést, csak tanácsot. Még pedig azt tanácsolta, hogy mikor szalonnát ad el az igaz ember, akkor húzzon az egész testére egy szalmazsákot s így tartóztassa meg magát a tisztátalan tárgy érintésétől. Mondják, hogy ezek a szomorú emberek most már zsákba borulva árulgatják a szalonnát.

A vereczkei szoros egyik kanyarulatánál magányos épület van. Tisztes távolból nézve, idillikus kép az egész. A völgy igen szűk; két oldalról sziklás hegyek ösbükkössel. Ennél a kanyarulatnál kitágul a róna s a ház előtt kövér rét terül el. A hömpölygő Latorcza zúgása a házig hallatszik.

Közelről nézve ez a ház is kazár-kocsma. Vereczke, a hová utunk vezetett, még jó távol

esik. Pompás és kitartó erdélyi lovaink már 35 kilométert futottak. Egy szusszanásra megállottunk a kocsmá előtt.

Borzasfejű kazárkisasszony jött ki az ajtón vendéglátó bizalommal. A mint megpillantott, el-sikoltotta magát: „der Herr von főnagyságos úr!” és visszairamodott a söntésbe, megmondani a baljóslatú hírt. Idővártatva egy izmos, erőteljes viharbarnított kazár férfi lépett ki kedves élete párjával. A férfi gondterhes komolysággal jött felénk. Az asszony mosolyogva hozott egy rózsákkal kifestett fekete plétálczán három palaczk különböző színű italt és három kis pohárkát.

– Jó napot!

„Jó napot!”

– Tessék!

„Köszönjük. Nem kérünk.”

– De tessék, kérem. Ez vanília, ez char-treuse, ez muszka köményes.

„Együtt trikolor. Mégsem kérünk.”

– Olyan nagyon tetszik haragudni?

„Dehogy is haragszom. Melyik a jobb.

Ez? Hát ebből kérek.” Ezt Egán mondta.

„Különben hogy vannak?”

– Tetszik látni, még élünk. Akármeddig tart, de addig élünk.

„Megint filozófusi hangulatban van. Mikor látom már egyszer vígabb állapotban?”

– Az élet nem multság főnagyságos úr; az élet egy igen komoly üzlet.

„Ki bántja magát, hogy mindig ilyen szomorúan beszél?”

Senki sem bánt, sem engemet, sem a népemet, de látja a főnagyságos úr, ha én kihalászok a LatorCzából egy pisztrángot s az vergődik a parton, hiába mondom neki, ne vergődj kis halacska, nem bántlak én téged: bizony csak tovább vergődik az a míg el nem pusztul.

„De magukra nem halász senki; maguk benn maradnak a mederben, vagyis a boltban és a korcsmában” mondám én.

– Igen uram, benn maradunk a mederben, de mit ér az a halnak, ha lecsapolják a vizet és a meder szárazon marad. Eddig kereskedtünk pénzzel; most az „állami” bank kereskedik. Eddig kereskedtünk feles marhával; most ránk jött az „állami” tehén. Eddig kereskedtünk bolttal; most „állami” boltba megy a nép. Korcsmáink is üresek, mert az állam italt is árul. A meder szárazon marad maholnap s a hal megdöglik.

„Csak a harcsa kerül szárazra, a mely kis halakkal élt. Az ilyen ragadozóért nem kár” mondtam én.

A hogy az uraknak tetszik, úgy lesz. Pedig egy halastóban több értéke van a harcsának, mint az apró, kis, szálkás halacskáknak.

„Fizetek monda Egán, hogy véget vessen az eredményre nem vezető allegorikus beszédnek.

– Nincs semmi fizetni való.

„Dehogy is nincs. Két pohárral ittunk meg.”

– Tessék ezt tőlem jószívvel elfogadni. Ez az én privát italom. Nem árucikk.

„Ingyen még a halált sem adják. Megfizetjük az árát az orvosnak és a patikusnak.

– Mivel tartozom?

– Semmivel. A mi halálunk ingyen jön.

Köszöntünk, távoztunk. A beszélgetés sok elmélkedésre adott okot, a mint gyorsan haladtunk az állami bérletek tarlóföldjén és dus lóherései között. Legyőzhetetlen erkölcsi nihil-
lel áll szemben az akció Ez a kazár a harcsa ragadozó szerepét teljes jóhiszeműséggel gyakorolja. Nem tud különbséget tenni a jog és a jogtalanság között.

RÉSZLETEK.

Legnagyobb áruraktár a szolyvai, legkisebb a mártonkai. A szolyvai bolt átlagos napi bevétele 120 korona, a mártonkai napi bevétel 18 korona. Az összes boltok első évi készpénz bevétele kitett 252,948 korona 79 fillért. E forgalom után 3646 korona 27 fillér tiszta nyereség hárult a hitelszövetkezetekre.

A szolyvai boltban 320 féle cikket árúsítanak; de a legkisebb forgalmú mártonkai-ban is árulnak lisztet, tengerit, zabot, sót, szalonnát, dohányt, bort, pálinkát, rumot, sört, zsirt, olajat, bocskort, lakatot, fűrót, reszelőt, pipát, pipaszárat, inget, gatyát, kalapot, sapkát, rizst, túrót, szilvát, szentjánoskenyeret, fűgét, czukrot, borsót, petróleumot, gyertyát, szappant, kartont, barchetet, szűrposztót, lámpát, tűszőt, gyufát, oroszhalat, drótszeget, pat-

kót, kötőféket, lánczot, ostort, fésűt, tükröt, tüt, czérnát, kendőt, bicskot, ecsetet, sóskáposztát, eczetet, savanyított uborkát.

Szemmel látható, hogy az áruraktár rövid idő múlva a községi élet központjává lesz. Templomozás után a raktár előtt gyűl össze a nép. Itt hányják-vetik meg ügyes bajos dolgait. Legény sereg, leány sereg ide vonul. Kergetődznek, dévajkodnak, még tánczra is perdül ez a szürke nép, mióta derengeni kezd keblében egy jobb jövő reménye.

Ezen boltok egyrésze most még bérházakban van elhelyezve; de a nagyobbik résznek meg van már a saját otthona. A paplak és az iskola után ez a falu legnagyobb és legszebb háza. Van benne bolt, raktár, a kezelő részére egy szoba és egy konyha; továbbá tágas helyiség az *olvasó-egylet* számára.

Ez ideig még egy olvasó-egylet sem alakult meg. De a terv már kész s a megalakulás azon erély és buzgóság mellett, melyet a kirendeltség tanúsít, gyermekjáték lesz.

Az olvasó-egyletekkel karöltve jönnek létre a segélyegyletek is, gyermekek felruházására, iskolakönyvekkel való ellátására, aggok és betegek istápolására, karácsonyfák felállítására

stb. A gyűjtőívek már szétküldettek a *Firczak* püspök lelkes felhívása mellett. A társadalom jobb módú osztályai nem fognak elzárkózni s megértvén a célzt, meg is adják ahoz az eszközt.

Beavatottak nem kételkednek, hogy *Schönborn* gróf, a hitbizomány ura elől fog járni az adakozásban, mihelyt megtudja, hogy éppen az uradalmi cseh-beámter *Wirtschaft* érzéketlensége és mulasztásai miatt gyengült el itt a néporganizmus.

Más helyen kimutattam azon súlyos bajokat, melyek az uradalom kezelési rendszeréből hárulnak a népre. Ezeket a bajokat a szövetkezeti mozgalom nem képes elenyésztetni. Illendő tehát, hogy az uradalom kezelése ethikai alapokra helyezkedjék és ezen az utón enyhítse az általa ütött sebeket.

A *vadászati* törvény revíziója feltétlenül szükségessé vált. A *dívadak* erélyes pusztítása többé nem odázható el. Az *erdőtörvény* revízióját is munkába kell venni, hogy a legelők okszerű kihasználását ne gátolja az erdővédelem merevsége. Mindez *törvényhozási és kormányzási* feladat, melyet a kirendeltség szüntelen buzgósága és zaklatásig menő foly-

tonos agitációja az illetékes körökben nemcsak napirenden tart, de sürgetve érlel is.

Azonban ismétlem, hogy ethikai feladatok várnak az uradalomra. A közjótékony-ságnak megvan a maga ragálya. Az uradalom látja azon erőfeszítéseket, melyeket a földművelési kormány e szegény nép érdekében véghez visz. A rutén akció betölti a levegőt. Kezd divattá lenni a népmentés. Nemes ambíciók jutnak felszínre. Mutatkozáván a siker, minden jó ember részese akar lenni a sikernek.

Jó magas helyen áll ugyan *Beregvár*, de chinai fal nem veszi körül. Ellenkezőleg, százas fák, szelíd bokrok és viruló pázsitok környezik.

Átvillogott-e az őrtüzek panaszos lángja az öreg fák lombja között? Fölhangzik-e a kastély ablakáig a nép jajkiáltása, midőn vagyunkáját védi az uradalmi vadak ellen? Hallszott-e az eprészkedő kis leány sikoltása, mikor a kerülő megzálogolta? Ne kérdezzük ezt most. Eltelt. Fuit.

E pillanatban látja a hitbizomány ura, hogy ő Felsége kormánya komoly lelkiismeretet csinál a nép megmentéséből. Tudja, hogy

azt a járásbíró, ki az igaztalan kazár követeléseknek állott szolgálatában, elmozdították. Tudja, hogy az a szolgabíró megfosztott állásától, ki a népnek küldött kétezer forint ínségkölcst nem osztotta föl, hanem azzal önmagának sertéseket vásárolt és hizlalt. Elismeri, hogy bérbeadott földjein új és termékeny kultúra fakad. Hallja, látja, hogy a szomszédos Schönberg báró uradalomban rutének végzik nagy ügyességgel a belső szolgálatot; az úrnő gyakran meglátogatja az áruraktárt, ellenőrzi a könyvelést, segít a megrendeléseknél; szövésre, varrásra, harisnyakötésre, fonásra oktatja a falu leányait; istápolja, segíti az iskolát, ruházza a szegénysorsú gyermekeket. Magyaráz, fedd, dicsér., oktat. Utasításokat ad a veteményes helyesebb művelésére, a baromfi ápolására, a borjú nevelésére. Kézi patikát tart, gyógyszereket osztogat, sebeket kötöz. Egyszóval gondozza a népet.

Ez aztán divattá lesz. A papné, a tanióténé, a főbíróné, a jegyzőné iparkodik a jó példát utánozni. Minél többet foglalkoznak a néppel, annál jobban megszeretik. Hiszen még a kutyát, a madarat, a csemetét is megszeretjük, ha sokáig bíbelődünk vele. Az ilyen

szeretet terjeszkedő képességgel bír. Szunyadó kötelességek ébrednek föl. Ismeretlen örömök keletkeznek a szívben. Üresnek tetszik az a nap, a melyen valami csekélyke jót nem műveltünk a népmentés hangyamunkájában.

A szívnek e fönséges áramlása beözönlik a hitbizományi kastélyba is. Az ifjú gróf csak az imént házasodott meg s állandó lakója lesz Beregvárnak. Midőn látni fogja az értelmes szivek fölbuzdulását, bizonyára megéri azokat a kötelességeket, melyek ezen elhanyagolt és elnyomott nép körében reá várnak. Többé nem fog megtörténni, a mi izvorhután történt, a hol 320 telepes minden lelki gondozás nélkül válik a kocsma martalékaivá. Ezt látva, a szomszéd lelkész rábeszélte a népet, hogy követ hordjon ingyen össze és önkéntes napszámmal templomot építsen. Úgy, de nem volt telek. A lelkész az uradalomtól kért 100 négyszögölnyi területet. Egyebütt sem nagy érték; itt ha négyszögölét húsz krajczárra teszem: akkor fölötte nagyrabecsültem a földet. Ilyen magas becsű mellett is *húsz* forint értékű telket kért a pap. Kérte egy templom számára. Kérte egy olyan uradalomtól, a mely kétszázezer hold földet aján-

dékoz a szarvasoknak és vaddisznóknak. Az uradalom megtagadta a 100 négyszögöl területet a templomtól. Hej pedig egy ilyen kis templom erős vár a kommunisztikus és anarchikus irányzatok ellen.

EGÁN MŰKÖDIK.

Körutunkban a nép a boltok előtt gyülekezett; zászlókkal és éljenzéssel fogadott, ha tudott érkezésünkről. Férfi és asszony ünnepnapi öltönyben jelent meg. Határtalan szeretettel és bizalommal nézték *Egánt*. Érezték és éreztették, hogy őt a jó Isten küldötte nekik. Úgy közeledtek feléje, mint egy földi megváltóhoz.

Pedig *Egán* a színpadi hatásoknak minden nemét megveti. Nem igen láttam ilyen póz-mentes vezért. Az áradozásnak, szentimentalizmusnak még a látszatát is kerüli. Alig biczczent az éljenzésre, gyorsan ugrik le a kocsi bakjáról, lázas sietséggel néz körül a boltban, apróra veszi a naplót, bemegy a raktárba, megszagolja a lisztet, hogy nem lett-e kesernyés, vizsgál, rendelkezik, hibát fődöz

föl, tanácsot ad, kérdezősködik a kelendőségi viszonyok felől.

Beható vizsgálat után kimegy a nép közé. Rá szól az egyikre: van-e panaszod a bolt ellen? Húszan kiáltják: az eczet nem elég-erős, a dohány penészes volt, a petróleum két fillérrel olcsóbb a zsidónál, az ostor igen vékony, csak magyar bocskortalp van, de lengyel nincs. Minden panaszt megállapít, letárgyal, a hibát elenyészteti. Kinek van még panasza? Megint húsz torok: Medvetánczoltatók jártak a községben, de nem kerestek egy fillért se. Ábránkán is így jártak Volóczon is, Bergóczon is. Erre aztán a nyomorult cigányok megszöktek a silány keresettől s három kiéheztetett medvéjüket szabad lábra helyezték. A medvék besétáltak a legközelebbi erdőbe, ott megváltak egymástól s külön-külön mindenik munka után nézett, mindenik a maga felelőségére. Visszanyert szabadságukat arra használták föl a medvék, hogy eddig megöltek öt üszőt és négy sertést; de a zabföldet és kukuriczást is nagyon pusztítják.

Be kell jelenteni az uradalmi erdősznek, hogy lőjjék le a garázdálkodókat.

„Bejelentettem” – mondja a bíró de

várják a szarvas-bölgést s e miatt nem szabad vadászni.”

Ekkor Egán a felügyelőhöz fordul és hal-
kan mondja neki: „Kérem följegyezni, hogy
folyamodjunk segítségért a főszolgabíró úrhoz. „

Más panasz: Földjeinket mossa a patak;
a múltkori áradás a szántókba is belekapott.

„Kérem följegyezni, rőzsét vágasson a
havasbíró és odaszállítva, gátlásokat köttessen
a bérleti földek birtokosaival.”

Más panasz: „A hidat még mindig nem
csinálták meg s e miatt fuvart nem vállal-
hatunk.”

„Kérem följegyezni, hogy tegyünk lépé-
seket a főszolgabíró hivatalnál. Aláírták-e már
a kérvényt, hogy Szolyván sertésvásár állít-
tassék?”

Mindenki aláírta mondja a lelkész
itt az ív.

„Köszönöm. Azt az ablakot tessék
megmosatni, boltkezelő úr! E helyett a rozoga
palló helyett ide követ kell küszöbnek farag-
tatni. Miért nincsenek az ajtók még mindig
beföstve? Kicserélték-e már a piros petytyes
fejkendőket sárgával? Nem az ön feladata,
hogy a nép megszokott viseletén változtasson.”

Hány az iskolakerülő? Miért nem jár a gyermeked iskolába? kérde az egyiket.

– Nincs bocskor.

– Hát a tied miért nem jár?

– Borjút őriz.

– És a tied?

– Beteg anyjának segít.

– És a tied jár-e?

– Nem jár, mert libapásztornak szegődött Herschez.

„Tiszteletes úr, legyen szíves vasárnap délután az olvasó-egylet helyiségében előadást tartani az iskolázás előnyeiről. Fejtse ki, hogy a népnymor legfőbb oka a tudatlanság. Mondja meg nekik, hogy azok a szülők, a kik elhanyagolták gyermekeikkel az iskolát, nem számíthatnak az én támogatásomra. Megteszi? Jól van, köszönöm.

– Van-e panasz a „bank” ellen? Hány kölcsönkérőt utasítottak vissza? A Gotteszmann áldozatai kaptak-e pénzt, hogy kifizessék az uzsora-kölcsönt?

– Én nem kaptam.

„Miért?”

– Csak egy kezesem volt.

„Józan életű az az ember?”

– Az, feleli a bíró.

„Jár a templomba?”

– Igen, feleli a pap.

„Miből fizeted vissza?”

– Mezőhegyesre megyek tavasszal dolgozni.

„Mennyire van szükséged?”

– Harmincznyolez koronára.

„Hát senki sem lesz érette kezes?”
kérdi Egán.

Mély csönd.

Egán megszólal: Hozd el a bejelentési ívetet, majd leszek én éretted kezes.

– Én is leszek kezes, pán főnagyságos – mondja valaki.

– Én is mondja a másik.

– Én is mondja a harmadik.

– Gnädiger Herr von főnagyságos úr, nekem is panaszom van szólal meg egy kazár. Ácsmunkát végeztem a raktárépületen s a vállalkozó adósom maradt 15 koronával.

„Igaz-e” kérdi Egán a boltkezelőtől.

– Igaz.

„A 15 korona kifizettetik a Demjén vállalkozó kaucziójából.

– Az egyház által adott épületfa árának

egy részével szintén adós Demjén mondja a pap.

„Mennyire rug?”

– Nyolczvan koronára.

„Ezt is ki fizetjük a kauczióból. Elkészült-e végre valahára az eszterhéj-csatorna?”

– Még nem, feleli a boltkezelő.

„Mikor járt le az utolsó határidő?”

– Ma egy hete.

„Boltkezelő úr, kérem a vállalkozó költségének terhére a csatornát azonnal megcsináltatni.”

– Az uradalmi erdőhivatal fölemelte a rőzse árát s e miatt a nép nem képes burgonyaföldjeit bekeríteni és megóvni a szarvas és vadsertés pusztítás ellen panaszolja a lelkész.

„Már beszéltem ez iránt az intézőséggel és ígéretet kaptam, hogy a kirendeltség utalványára, a kerülő személyes felügyelete alatt, kizárólag kertelési czélokra ingyen kapjon rőzsét a nép.”

Pán nagyságos úr, az én lóher-földem kisebb, mint a szomszédomé, pedig ugyanannyi haszonbért fizetek.

Erre nyomozás kezdődik és kiderül, hogy

a parcellák kimérésénél hibák történtek. Egán intézkedik, hogy a rendelkezésére adott egyik kultúrmérnök megejtse a méréseket és rendbe hozza a kérdést.

Pán nagyságos úr, mondja a másik, a mi dülönk tele van forrásokkal; szántásunk mindig begyepesedik. Nem terem ott savanyú fűnél egyéb.

„Azért vannak itt a kultúrmérnök urak, hogy lecsapolják az ilyen területeket. Vereczkén elvégzik az alagsövezési munkát szeptember 25-ig; akkor idejönnek és a bajon még az idén segítve lesz.”

És így tovább.

Faluról-falura megyünk. Reggel 5 órakor már kocsira ülünk. Este 8 órakor még tárgyalunk. Czeremonia, idézés, jegyzőkönyv, perfelvétel, Írásbeli tárgyalás itt nincs. A mint meglátja valaki a kitaró erdélyi négyest a könnyű kőrisfa-kocsival, befutja a falut kiabálva: itt van a pánfőnagyságos. Asszony, gyerek, vénember, meglett ember a bolthoz sereglik. Szép és illedelmes csöndben megvárják a boltvizsgálat befejezését és igazi gyermeki bizalommal adják elé panaszukat. Természetes, hogy Egánra nem tartozó, panaszok

is fölös számmal akadnak. Ezekre nézve megmondja *Egán*, hogy ő nem járhat el és utasítja őket az illetékes fórumhoz.

Olykor olyan kirívó visszaélések panaszoltatnak, a melyek elől lehetetlen mereven elzárkózni. Ezeket aztán zsebtárczájába jegyzi föl *Egán* és vagy hivatalos aktát készít belőle s ezen az utón kéri az illetékes hatóságot az ügy megvizsgálására és orvoslására, vagy ha baráti lábon áll az illetékes hatóság fejével, akkor bizalmas levélben értesíti az ügy mi-benlétéről.

Ezekre az utcán végbemenő tárgyalásokra fogták rá azok a hivatalos közegek, a kik a rubrikák bürokratikus kitöltésén túl semmi népgondozó feladatot nem ismernek, hogy *Egán* túllépi hatáskörét és a népet cl nem érhető követelésekre buzdítja és ezzel megzavarja egyfelől a nép nyugalmát s másfelől felingerli a népet a hatóságok ellen.

Kötelességtudó embert ennél gonoszabb indulatú vád soha sem érintett. Senki sem tudja jobban, mint *Egán*, hogy elégületlenséget szítani a nép között nem is szükséges, nem is tanácsos, nem is szabad.

Ez a nép alaposan tönkre van téve. Alig

van sejtelve arról, hogy jogai is vannak. A szabadságról csak annyit tud, hogy a mi a dúvadnak szabad, az neki nem szabad. A mi szabad a kazárnak, az neki tilos. Az állami szervezet jótékony behatását, oltalmát, segélyét eddig nem érezte.

Most egyszerre maga előtt lát egy embert, a kit a kormány küldött oda. A ki nem zaklatás céljából jelent meg. A ki nem büntet. A ki nem hajt föl rajta pénzt. A ki nem érezteti vele gögjét, megvetését. A ki úgy vonul végig a községen, mint a májusi eső, mely virulást és termékenységet fakaszt.

Ilyen körülmények között ellehet-e tiltani a népnek, hogy ne panaszkodjék annál, a kiben bízik? És elzárkózhatik-e *Egán* azon nép panaszai elől, a melynek gazdasági és erkölcsi megmentésére vállalkozott? Ki fogja az orvostól követelni, hogy ne csináljon diagnózist? És melyik orvos tud diagnózist csinálni a betegség eredetének és tüneteinek alapos nyomozása nélkül?

Azonban *Egán* sem azt a hitet nem kelti a népben, mintha neki általános csodaszerei volnának az egészség helyreállítására, sem át nem lépi azokat a határokat, melyek a mi-

niszteri kirendeltség ügykörét körül veszik. Mindig, mindenkiel szemben tiszta bort önt a pohárba. Megmagyarázza a népnek, hogy meddig terjed az ő hatásköre s felvilágosítja, hogy a különböző esetek szerint hol kereshet orvoslást, ha igazsága van.

Roszoka Iván (ritkás) adókönyvecskéjét mutatta be. Ebből azt láttam, hogy 1899-re kirovatott rá 1, 48 krajczár földadó. Azt be is fizette. Földet nem vásárolt, sem nem örökölt, sem nem cserélt. Mégis, ugyanazon földje után 1900-ban 2,92 krajczárt róttak ki rá. Itt tehát a földadó minden ok nélkül megduplázódott.

Ugyancsak Roszokának 1899-ben volt 3 frt kereseti adója. Az Úrnak 1900-ik évére kirovatott rá 6 frt kereseti adó. Az összeg itt is duplázódott.

Házosztály adója volt 1899-ben 80 krajczár, mely is 1900-ban frt 1,60 krajczárra emelkedett.

Világos, hogy valaki dupla krétával ír, mert a szegény Ivánnak sem a földje nem szaporodott, sem a keresete nem lett jövedelmezőbb, sem a lakóháza nem nőtt. A szegény Iván kihez forduljon e nagy bajában,

ha nem a lelkészhez és a lelkész kitől kérjen tanácsot, útbaigazítást, ha nem *Egántól?*

Szemet hunyni ilyen sérelmek előtt: szívtelesség; meg nem kísérteni a tapintatos jogorvoslást: lelkiismeretlenség.

Elméletekkel körülbroncsozott jogászkoponyák fennakadhatnak az itt vázolt utcai adminisztráción. Én gyönyörködtem benne. Mintha olykor a csöndben megérintett volna az elhagyott nép szíve dobogása. Csodálatos közérzés lebegett a levegőben. Az arczokról könnyű volt leolvasni: itt van egy jó ember, a ki azért jött, hogy rajtunk segítsen. Legyünk józan életűek, hogy bízhatték bennük. Legyünk munkás emberek, hogy érdekesek legyünk az ő becslésére. Legyünk hálásak a magyar haza iránt és legyünk hű tagjai a magyar nemzetnek, hogy a pánfőnagyságos bennünk és általunk élvezhesse buzgó munkásságának nemzeti sikerét.

Nem így beszélnek, mert sem nyomorukat, sem hálájukat kifejezni nem tudják. De a ki látja a nép közszellemét és ítélni tud az elejtett szóból, az önkénytelen taglejtésből és meg tudja érteni a szempillantások sugarát és a kicsordult könnyek melegét: biztosra

veheti, hogy itt egy szláv törzs testi-lelki átalakulásban van és a gazdasági jobblét zavartalanul és gyorsan vonja maga után a törzsnek a magyar fajba való szeretetteljes beolvadását.

A LELKÉSZEK.

Külön fejezetet szentelek a vidék gör. kath. lelkészi karnak. Ha ez a kis mű úgy marad fönn, mint a rutén akció egyik szerény emléke: akkor ennek az emléknek a dísze Darányi miniszter, az erőssége Egán Ede és a talapzata a lelkészi kar legyen.

A lelkészek buzgósága nélkül nemhogy sikerekről beszélhetnénk, de még megmozdulni sem lehetett volna. Ezt a hazafias, céljában tiszta, eredményében nemzeti akciót *Firczák Gyula* gör. kath. püspök tartotta a keresztvíz alá. Ő dajkálta kezdettől fogva az új szülöttet. Bátran el lehet mondani, hogy az Egán gazdasági és nemzeti törekvéseit ő avatta föl és szentelte meg.

De igazságtalan volnék, ha a lelkészek buzgalmát, csupán előljáró püspökük és vezérük buzdításának és példaadásának tulaj-

donítanám. Ez a nemes példa kétségkívül helyes mintaképül szolgál; de a lelkészek elhatározása és munkássága, egészen önkényes és teljesen ment a felsőbb intézkedésnek legcsekélyebb irányításától is. A mit tesznek, önmaguktól teszik. Hallgatnak egy belső kötelesség szavára és követik szívük sugallatát.

Személyesen volt szerencsém Halaktovich Bertalant, Pap Józsefet, Natolya Mihályt, Tegze Gézát, Jankovich Antalt, Kaminszki Józsefet munkaközben látni. Ezenkívül szerencsém volt Árdánházán a Koszey Elek esperes úr vendégszerető házánál, továbbá Huszton egy értekezlet alkalmával igen sok lelkészt személyesen megismerni. Régen megfogalmaztam magamban a lelkész kötelességeinek nehéz sorozatát. Bátran elmondhatom, hogy soha sehol sem találtam az eszményi lelkész fogalmát olyan tömegesen megközelítve, mint a rutének között.

Hibás ember, tévelygő ember itt is akad. Végig hallgattam egy községben az Egán beszédjeit, a mint arra kapacitálta a népet, hogy hitelszövetkezeteket alakítson. Ezekkel a rábeszélésekkel legyőzhetetlennek látszó akadályokat szokott Egán legyőzni. Még jó módú

népet is nehéz rávenni arra, hogy közczéla adakozzék. De ínséggel, nyomorral, éhséggel küzdő népet bírni arra, hogy a zsebéből elő vegye hetenként azt a húsz fillért, a mety nem létezik, hogy keresményéből kiszakítsa a sóra, vagy dohányra, vagy az eczetrevalót: ez egy olyan nehéz feladat, a milyennel egy másik ember szívóssága aligha megtudna bírkozni.

Sok szónok ragadott már el az életben, de a hatásnak azok az eszközei, melyeket Egán használt, egyenesen lebilincseltek. Ez nem szónoklat volt. Mondattöredékek voltak ezek, kiragadva a népélet fizikai szükségéből és alkalmazkodva a népélet rejtelmeihez. Egyenként vette a hallgatót. Kikérdezte viszonyait.

– Hát te nem akarod, hogy anyatej legyen a feleséged emlőjében? Miért nem vásárolsz hát egy fejős tehenet, hogy kis fiad mindennap jóllakják? Beteg leányod alól kihúzzák a párnát, ha jön a végrehajtó; de ha bankod van, kifizetheted az uzsorást. Van-e koporsóra való a házadnál, ha elaggott szülőd meghal? Apró gyermekeidet hová teszed, ha elárverezik fejed fölött a hajlékot?

– Talán csak hallottátok, hogy a múlt

nyáron hatszáz munkást helyeztem el Mezőhegyesen. Mindenik pénzt hozott magával. Egyiknek sem jár a gyermeke mezítláb a hóharmatos réten. Jövendőben nyolcyszázat küldök Mezőhegyesre. Útmunkát is szereztem tavaly kétszázötven munkásnak.

– Te elfogsz menni Zsdenyovára, te pedig Volóczra, te meg Vereczkere. Mindenütt megkérdezitek: jó-e az államszki bank, jó-e az államszki bolt? Azután eljöttök hozzám Szolyvára és elmondjátok nekem, a mit hallottatok. Meglesz? Azután elmondjátok itt a faluban is, hogy mit láttatok, mit hallottatok? Akkor megint eljövök és megkérdezem: akartok-e államszki bankot?

– Úgy-e megnyerted volna tavaly a pörödet, ha bélyegre, ügyvédre pénzed lett volna? Úgy-e orvosság kellett beteg anyádnak s a patikában nem adtak hitelbe? Ha fél-ökrödhöz párt vehettél volna a tavaszi vásáron. Úgy-e megszánthattad volna zabföldedet, mely most parlagon hever. A télen két fiad nem járt iskolába, mert egyiknek sem volt bocskora. Nem hallottátok, hogy a hol állami bolt van, ott sertést ölnek a gazdák és füstös hússal eszik a paszulyt?

Olykor a Biblia hangján beszélt.

— Nincs miből fizetni a heti részleteket? Nem üres-e a kamarátok és mégis esztek. Terem-e a föld, ha meg nem szántjátok? Lesz-e tengeri, ha magot nem szórtok a földbe? Úgy-e, jó volna megörölni és megenni a vetőmagot? Ti mégis elvetitek, hogy több legyen belőle. Nos, ezt teszitek akkor is, ha heti részleteket fizettek a bankba. Megszaporítjátok a vetéssel a magot, a betéttel a vagyont.

— Mi lett volna belőled, ha szülőid nem hagynak reád házat, telket, földet? Most te vagy a szülő. Mi lesz a gyermekeidből, ha te semmit sem hagysz reájuk?

Kiderült, hogy B ... falván a lelkész biztatta föl a népet, hogy ne higgyen Egánnak és ne alakítson szövetkezetet. Ezen aztán megtört minden ékesszólás. De három nap múlva megint odamentünk. Velünk jött egy lelkész is, a ki odaadó híve az akciónak. Az Egán érveit példákkal világosította meg a lelkész, saját egyházközségéből.

Az emberek mégis ellenállottak.

De az Egán erélye ekkor sem tört meg. A szomszéd községekből két olyan rutén földművelőt küldött oda, kik már tapasztalatból

ismerik a hitelszövetkezet hatását. Ezek több ízben megfordultak ott s végre is sikerült hetven aláírót szerezeni. De mivel a pap nem állott a mozgalom élére, önálló szervezet nem jöhetett létre, hanem bekapcsoltatott ez a hetven tag a szomszédos szolyvai szövetkezetbe.

Hibás ember, tévelygő ember akad tehát a lelkészek között is. Nagy becsületére válik a karnak, hogy fölötte ritka madár az ilyen. Leírásomból látható, hogy ha a többi is olyan volna, mint ab... falvi: az akció hajótörést szenvedett volna már az első lépésnél. Szerencsére nem olyanok.

Ellenkezőleg. A lelkészi kar a miniszteri kirendeltség jobbkeze. Ez volt a közeg, a melylyel *Egán* hozzáfért a nép szívéhez. Mint mindenütt, úgy itt is gyanakvással fogadja a nép a kabátos embert. Fél tőle. Azt hiszi adóügyben jár, vagy egyébként akarja megnyomorítani. Nem azért szoktak az urak megjeleni, hogy valamit hozzanak, hanem hogy elvigyenek valamit. Már láttuk egy közgyűlési jelentésből, hogy milyen konkolyhintés történt az akció kezdetén. Ne higgyetek az uraknak! Ne fizessetek heti részleteket, mert az urak

elsörözik, elszivarozzák!” Kicsoda lett volna képes ezt az ellenáramlatot a lelkészek közbelépése nélkül leküzdeni?

De a lelkészek fölismerték a pillanat fontosságát. Nem mondom, hogy minden vonakodás nélkül állottak a gátra. Kilátásuk a sikerre csekély volt. Hiszen megpróbálták ők a védgát emelését mindjárt a kazár-beözönlés kezdetén. Hatni iparkodtak a népre szavuknak, állásuknak egész súlyával. De csupán erkölcsi eszközökkel rendelkeztek. Az áradat pedig egyre nőtt s a lelkészek fájdalmasan látták szerény védgátjaik összeomlását. Itt-ott tovább folytatták a küzdelmet, de kétségbeesve hagytak föl vele, midőn látniok kellett, hogy sem a hitbizományi uradalom nem csatlakozik a védelmi munkához, sem a közigazgatás nem lép közbe a nép ellenállási erejének fokozására, hanem mindkettő, részben kényelmi szempontból, részben közönyből és igen nagy ..részben a félreismert kötelességsemmittevésével egyenesen a kazár antigazdaság malmára hajtja a vizet.

Ezek a lelkészek a sok csatavesztésben népük balsorsának biztos jeleit látván, már-már átadták magukat a kikerülhetetlen végpusz-

tulás reménytelenségének. Többen közülök vándorbothoz nyúltak és híveikkel együtt áthajóztak Amerikába. Csüggeteg lélekkel vettek az itthon levők tudomást az akció kezdetéről s ingadozó kilátásokkal vállaltak munkát a miniszteri kirendeltségtől.

De *Egán* nem fordulhatott máshoz. Középbirtokos osztály ott nincs. Ha volna, nem sülyedhetett volna a nép olyan feneketlen mélységekbe. Közigazgatási szervezetünk pedig nem ismert népgondozó feladatokat. Ha ismert volna, nem lett volna szükség az akcióra. Most már, a mozgalom harmadik évében föl van ébresztve úgy az uradalom, mint a közigazgatás lelkiismerete. De a mozgalom kezdetén *Egán* abszolúte nem várhatott munkájához más segítőket, mint a lelkészeket.

A mit *Egán* magyarázott nekik könyvvezetésről, leltárról, áruisméről, pénztárnaplóról, raktárkezelésről nekik arabosul volt. Mihelyt felajánlották segítségüket: a kirendeltség tanfolyamot nyitott számukra. A mit tanultak, az bizony jó távol áll a theológiától, de azért igen közel áll az isteni gondviselés jóságos szándékaihoz.

Így lettek a lelkészek hitelszövetkezeti

elnökök és áruraktári felügyelők. Mondanom sem kell, hogy ingyen dolgoznak. Épen, hogy a készpénz kiadásaik térülnek meg, a menyiben egyik-másik tétel el nem felejtetik. Azonban dolgoznak, mintha abból élnének. Lótnak, futnak, tanácsolnak, csereberélnek, írnak, rubrikáznak, jótállnak, vezérkednek, napszámoskodnak.

Kalaplevéve nagy tisztelettel hajlok meg fáradságos munkájuk előtt. Nemcsak imádkoznak a mindennapi kenyérért, de meg is szerzik azt a nép számára. Kötelességtudásuk, buzgóságuk, híveikhez való ragaszkodásuk mindörökké feledhetetlen marad előttem. Szeretném mondani, hogy igazi közgazdasági tevékenységet fejtenek ki népükért, ha a képviselőház inkompatibilistái meg nem alázták volna a „közgazdasági tevékenység” fogalmát.

A jó Isten áldja meg őket, hogy úgy szeretik a szegény népet.

ISKOLÁZÁS.

A népélet organikus fogalom. Nyomortól, elnyomatástól, kizsákmányolástól egy népéletet megmenteni s erkölcsileg és vagyoniilag azt úgy állítani helyre, hogy többé vissza ne süllyedjen: ez olyan feladat, a mely csak úgy oldható meg, ha az organizmus minden ideg-szála, egész izom és csontrendszere, vérkeringése és valamennyi életnyilvánulása komoly és alapos munkába vétetik. A vagyoni és erkölcsi élet között a kapcsolatok egész sorozata áll fönn. Ezek a kapcsolatok mind tekintetbe veendőek az öntudatos és tervszerű programnál.

Egy népmentő akciónak nemcsak az a célja, hogy létező bajokon segítsen, hanem az is, hogy a létező bajok ismétlődésének lehetőségét kizárja. Hiába szerzett volna alkal-

mat a kirendeltség az uzsora pénz visszafizetésére, ha nem állít hitelszövetkezetet az uzsora ismétlésének meggátlására. A kocsmá és áruuzsora visszafizetésével szintén nem segítettek volna a népen, ha nem szervezik az áruraktárakat s ezzel elejét nem veszik a visszaesésnek. A legelőbérlet hatása sem lenne intenzív, ha össze nem kötnék célirányos legelési renddel, modern legelőműveléssel, a fajtenyésztés meghonosításával, a tenyészállatokra vonatkozó tulajdon jognak a megszorításával és tejgazdasági kultúrával.

Mindezzel szoros összefüggésben van némely igazságszolgáltatási intézkedés. Ilyen az uzsora hivatalból való üldözése és a rituális eskü behozatala, úgy a keresztyény, mint a mózes hitű lakosságra nézve. Összefüggésben van a közigazgatási feladatok lelkiismeretes teljesítése a népgondozás terén.

Ennek a népnek ellensége volt a birtokrendezés, mely természetes fekvőségeitől fosztotta meg. Ellensége az erdő, mely nem ad neki munkát. Ellensége a vad, mely a vetését pusztítja; a pálinka mely nyomorba kergeti.

Sokfelé kell tehát nyúlni annak, a ki ott segíteni akar. Nem mellőzheti az iskolákat

sem, mert az értelem fegyelmezése nélkül nincs lábraelállított nép. A közoktatási kormány nem is zárkózott el a fölmerült szügségletek elöl. Számos népiskolát állított és most, folyamatban van huszonöt iskolának az építése. Nem jut mindenüvé államiskola, mert a költségvetés még mindig szük határok közt mozog, de a jóindulat, hogy a nép lábraelállításánál az állami iskola is komoly feladatokat teljesítsen, valóban nem hiányzik.

Fájdalmas tapasztalatokat tettem Máramaros egyik nagyközségében arról, hogy a legjobb indulat is hajótörést szenved, ha az igazgatás alsóbb fokaiban hiányzik a kötelességérzet. Mikor Ökörmezőn jártam, szokatlan mozgás volt észlelhető. Híre járt, hogy az államiskola gondnoksága ülést tart. Nevezetes esemény ez olyan helyen, a hol a gondnokság öt év óta egyetlen ülést sem tartott.

Az a másik hír, hogy a gondnoksági elnök az iskolára vonatkozó leveleket kerek egy évig sem szokta fölbonítani, engem azért nem lepott meg, mert én is tettem már hasonlót. A kötelességérzet egyre nógatott, a lelkiismeret furdalt, érzékenységem rimánkodott: bontsd föl már azt a levelet, olvasd el,

válaszold meg! De valami ismeretlen hatalom mindig erőt vett rajtam és olyan csodálatos ellenállást fejtett ki a kötelességérzet, a lelkiismeret és az érzékenység ellen, hogy emezek legyőzettek s porlepte aktáim hegyekké alakultak íróasztalomon.

Úgy hiszem, ez valami különös betegség volt, mely pathologicæ még nincs földelítve. Épen nem bámulok, ha ilyen betegségbe esett az ökörmézői iskolagondnok, annál is inkább, mert ő egyszersmind főszolgabíró is volt.

Persze, egészen más lapra tartozik a máramarosmegyei tanfelügyelő betegsége. Mert, ha a főszolgabíró baja a morbus literatis volt, úgy a tanfelügyelő betegségét a kórisme bizonyára morbus antiperegrinisnek fogná elnevezni. A mily mértékben idegenkedett ugyanis a főszolgabíró a betűtől, éppen olyan mértékben tartózkodott a tanfelügyelő az utazástól, így történt, hogy ezt az államiskolát nyolcz év lefolyása alatt egyetlenegyszer sem látogatta meg a tanfelügyelő.

Könnyen elképzelhetők az ilyen gondozás következményei. A község lakossága háromezer. A tankötelesek száma négyszázöt-

ven. Az állami fiúiskolába feljár harminczöt gyerek, a leányiskolába negyven. Ugyanott van gör. kath. iskola is hatvan növendékkal.

Ezeken kívül négy zsidó-rituális iskola boldogítja a községet. A bocher (tanító) nem bír semmi képesítéssel. Az a sötét, bűzös, ronda zug, hol az úgynevezett tanítás foly, éppenséggel nem felel meg a törvény követelésének. A tantárgyakról, melyek ott tanítatnak, halvány fogalma sincs se a tanfelügyelőnek, se az iskolaszéknek, se a közigazgatási bizottságnak, se a minisztériumnak. Öreg kazárok azt mondták nekem, hogy a gyermekek ott talmudot tanulnak. Világos, hogy nem magyarul, hanem galicziai zsidó-német jargonnal.

Az államiskola tanítási ideje reggel 9 órától 12-ig; délután 2 órától 4-ig. A szerencsétlen kazárgyermekhez just tart a bocher is és megkívánja tőle, hogy nyárszakán reggeli 4-kor, télszakán reggeli 6-kor nála rituális dolgokat tanuljon 9-ig; délután 4-től 8-ig. Ilyenformán az a nyomorult gyermek szobában ül nyáron át naponta 14, télen át 12 órát.

Vajjon mi minden megy végbe annak a nyomorult áldozatnak az agyában, a lelké-

ben, a testében? Van-e ennél förtelmesebb büntetés? Mit vétett az a kis gyermek, hogy a kultúra nevében ily súlyosan vezekeltetik? Minő tartalmat nyer fejletlen elméje és minő fogékonyságot nyer kis szíve abban a zavaros diszharmóniában, melyet nála a bocher kegyetlenül babonás formalizmusa és a kvalifikált állami tanító modern világnézete előidéz?

Az ilyesmit eltűrni: árulás a nemzeti kultúra ellen. Egyenes megalázása ez a haladási eszméknek és rut bélyeg korunk felvilágosodásán. Megtörtént, hogy egy kazár gyermek nem ment el a bocher zugiskolájába. A bocher reggel 8 órakor bement a gyermek után az államiskolába, ott leoldotta a nadrágszíjját és azzal véresre verte a renitens gyermeket s akkor elhurczolta a zugba. Igen természetes, hogy a bochernek e miatt a haja-szála sem gördült meg.

Ki is merte volna őt felelősségre vonni? Hiszen azonnal antiszemita hírbe keverték volna és rásütötték volna a sötét reakció bélyegét és miként Egán ellen, 376 újságcikket írtak volna, mindenikben követelve, hogy a sötét reakció penészes lovagja mentessék föl állásától. Száz perczentnyi bizonyosság

szól a mellett, hogy legalább is nyugdíjba küldöttek volna a vakmerőt. Nem, mintha hibázott volna, hanem mivel a cikkek miatt alkalmatlanságot okozott. Pedig hiszen ő nem tehet arról, hogy róla írnak; arról sem tehet, hogy hazugságokat írnak; még kevésbé tehet arról, hogy a bocher kihágást követett el. Mindegy! Ha ő nem volna, hát alkalmatlanság sem volna, mert hírlapi cikk sem volna. Tehát pusztuljon.

Nem elég, hogy hatóságilag eltűrték a kazárok bevándorlását; nem elég, hogy engedték őket megtelepülni községi illetőség és honosság nélkül; az sem elég, hogy boldogboldogtalannak italmérési jogot ad a pénzügyigazgatóság; még az sem elég, hogy a rutén akció előtt soha egyetlen közegünknek sem jutott eszébe valamely utón gátat vetni a tiltott, de rendszeresen és nyíltan űzött uzsorának. Mindez nem elég. Az sem elég, hogy ezek a bevándoroltak, miután teljesen kiszipolyozták az autochton népet, most már tervszerű eljárással izgatják kizsarolt áldozataikat a kivándorlásra. A múltat semmivé tették, a jelent elpusztították. De ez mind nem elég. Nekik a jövő is kell. Ám, a jövő

megrontását akadályozza az iskola. Rajta hát! Törjünk az iskolára!

Ott a bocher. Nekik az kell; csupán csak az kell. Aki maga sem tud semmit: hadd tanítson az. Aki erkölcsi és értelmi tekintetben vak: hadd vezesse az a gyermek kedély világát. Aki egy betűt sem tud magyarul, nem is honos, a hazáról fogalma sincs: hadd neveljen az hazánk számára honpolgárt. Aki nem eszik velünk egy tálból s poharunkból nem iszik, mert azt tisztátlanná tette a keresztyény ajak érintése: nos hát hadd oktassa ki a gyermeket az ilyen ember, az együttérzésnek, az együvé tartozásnak, a polgári szolidaritásnak és a nemzeti egységnek érzelmeire és kötelességeire!

Van-e rendezett állami lét, a hol ezt el-
tűrnék? Oláhok és szászok kétezernél több iskolát tartanak fenn. Kivétel nélkül mindenik államellenes indulatokat olt be növendékei kedélyébe. De ezen iskolák fönnállásának legalább törvényes alapja van. Gonosz irányzatuk az ellenőrzés hiányában leli magyarázatát. A zugiskolát ellenben tiltja a törvény. Ezek a zsidó zugiskolák a jövendőt mérgezik meg. Mivel törvényes alapjuk nincs, a közigazga-

tási hatóság köteles volna bezáratásukat elrendelni. Nem teszi. Tőle ugyan megmérgezhetik a jövődőt.

Hanem *Egán* alkalmatlan ember, mert a bocher iskolákat is meglátja. Sőt szaladgál és irkál hol ide, hol oda. Törvényre hivatkozik. Zavarja a megszokást. Nyugtalanít. Hát nem illetéktelen beavatkozás ez? Mi köze neki az iskolához?

Beregben a kép nem olyan visszatetsző, mint Máramaros némely községében. A bocheriskolázás ott most már csak rejtve működik. A kazárgyermek itt sem igen aklimatizálódik. Tűzhelye háborút folytat az államiskola ellen. A tűzhely erősebb. De a rutén gyermeket örömmel küldi iskolába a szülő s kerek arcocskáját összecsókolja az anya, ha magyar szót visz haza az iskolából.

KAZÁR ALAKOK.

Ezt a kopott embert nevezzük el Rapopord Gidájának. Termete sovány. Kaftánja piszkos, szakállába beköltözött a moly. Ő a vidék leggazdagabb embere.

A pénzügyőri legénység tegeződik vele. Kevésbe múlt, hogy minap egy csendőrös-vezetőt meg nem kínált egy pohár pálinkával. A szolgabíróról úgy beszél, mint ismerőről. Sőt dicsekvő kedvében bevallja, hogy már látta a főispánt, a ki mosolyogva fogadta köszöntését. Vasárnap délutánonként órákig elül a kocsmában. A melyik rutén berúg, attól kér egy pipa dohányt. A részeg rutén nagylelkű.

Vagyonát százhatvan ezer koronára becsülik. Persze gyufaskatulyán kezdte. Áldozatainak nagy része Brazíliában él, ha él. Reméljük a jobbat, hogy nem él. Látható vagyona néhány ház, néhány kert és néhány parcella

föld. Együtt megérhet harminczezer koronát. Eről tehát adót is fizet. Nehezen teszi, de muszáj.

Teljességgel nem megy a fejébe, hogy minő alapon osztozik vele az állam? A végrehajtásokat tehát pontosan bevárja. „Tessék!” – mondogatja a végrehajtónak. „Szegény, földhöz ragadt, înséges ember vagyok láthatja az úr.” Hajlék, padlás, pincze minden üres. A pajta is üres, a gabonás is.

Szoba-földbe vert czövekek; négy lécz. heveder a czövekekre szögezve; néhány szál deszka a hevedereken; egy szalmazsák a deszkákon; foszladozó lópokróc a szalmazsákon; egy vastag és ragadós zsírfolt terpeszkedik a szalmazsák fejénél párnaképében. Ilyen az ágya. Éhez idomul stílszerűleg a többi butor.

Ha ember nem lagnék ebben az ódúban, bebeleköltöznék a görény és otthon találná magát.

A végrehajtó nem talál zálogot. Adóleírás reményében évről-évre folytatja az adó nemfizetés üzletét. Úgy véli, hogy hamarább meg-unják a végrehajtást, mint ő a nemfizetést.

Azonban póruljárt. Egy szemfüles községbíró leakasztotta az eresz alatt lógó kaftánt. Amolyan letett kaftán volt ez, folt hátán

felt. Rostálni lehetett volna rajta a sok lyuk miatt.

„Csak nem viszi el a bíró gazda azt a rongyos ruhát.”

– De bizony elviszem én.

„Ugyan mit csinálnának vele az adóhivatalnál?”

– Jó lesz bokatekerőnek, ha egyébre nem.

„De kérem, azért akasztottam ki a levegőre, hogy a fecske, veréb rászálljon és jól lakják rajta.”

– Nem eszik az rongyot.

„De a t ... t szereti ám. Ebben pedig annyi van, hogy az egész adóhivatal megt dik tőle.

– Az nekem mindegy, én viszem és azzal göngyölgetni kezdte.

E pillanatban odaugrott Gidája, kikapta a kaftánt a bíró kezéből, kivett belőle egy púpos pénztárczát, abból egy ezres bankjegyet s azt átnyújtotta a végrehajtónak.

„Nyugtát kérek, végrehajtó úr.”
Hogy injuria és erőszak történt rajta, arról holtanapjáig meg lesz győződve. El is ment másnap a főszolgabíróhoz és váltig kérte, hogy neki adjon egy külön községbíró. Úgy értette

hogy az a bíró, az ő bírója legyen. Neki szolgáljon. Az ő ügyeit intézze. Egyedül csak az övét.

Arra támaszkodott, hogy neki van annyi vagyona, mint a községnek együttvéve. Ha a községet megilleti egy bíró, hát őt is megilleti. A bíró-fizetést magára vállalja. Kaucziót is hajlandó tenni. Neki sok a hátralékos adósa, neki tehát szüksége van egy külön bíróra. Csak azt köti ki, hogy ez a saját külön bíró, mikor nem végez az ő érdekében hivatalos funkciót, akkor tartozék a lovait vasaltatni és befogni, mert a szürke rugós.

Ilyen a Rappoport Gidája közjogi fogalma.

*

Gottesmann Szender állandó pörben áll Katz Zéliggel. Az ellenségeskedés eredeti okát nem tudom. De Gottesmann halálra sáppad, ha valaki Katz Zéliget említi; viszont Katzot ádáz düh fogja el, ha Szendernek a nevét hallja.

Amolyan Montechi és Capuletti viszony ez. Az egyik Gelf, a másik Ghibelin. Körös az egyik, Kecskemét a másik. Ha Britanniában éltek volna a tizenharmadik évszázban: Gottesmann Szender a fehér rózsák, Katz Zélig a piros rózsák pártjához csatlakozott

volna. Pöreikről regéket mond a nép. „Száll a madár ágról-ágra; száll a rege szájról-szájra. „Nincsen szere-száma azoknak a fondorlatoknak, becsapásoknak, föladásoknak és róka-vermeknek, melyeket a két bajnok egymás ellen már elkövetett.

Egy nem mindennapi kelepceze fogalmat ad a bajvívások mivoltáról.

A vereczkei pénzügyőrség valamelyik alárendelt közege arról értesíti egy nyári délután Katz Zéliget, hogy ellene titkos feladás ment, mivel csempészett szesz van a pinczéjében. Ez az értesítés ne lepje meg az olvasót. Ki kell békülnünk azzal a gondolattal, hogy minden valamennyire vagyonos kazárnak embere van a hatóságoknál. A járásbíró, főszolgabíró, az adótárnok és a többi főnök a feje tetejére állhat, kutathat, nyomozhat, szemfüleskedhetik de ok nélkül. Kipuhátolni a dolgoknak ezt a rendjét nem lehet. Valaki csak akad. Ez vagy az, de embere a kazárnak van.

Katz Zéliget gondolkozóba ejti az értesítés. Titkos feladás ellenem? Ez a Gottesmann kezejárása. De, hogy csempészett szesz volna az én pinczémben?! Ez még sem Gottes-

mann. Hiszen Gottesmann jól tudja, hogy nálam nincs csempészett szesz. Gottesmann már régen megszámlálta az én hajamnak szálaait. Magam sem tudom jobban, mint ő, hogy mi van nekem, mi nincs nekem. Nála én uncziára vagyok lemérve.

Mégis; lássuk csak. Gottesmann a múlt héten odaát járt. (Ez Galiczia.) Gerendát szállított. Hatot hozhatott volna, de csak négyet hozott. Mégis nehéz volt a fuvar. A kövön túl (ez a vereczkei emlék) el is akadt a meredeken. Knopf adott neki vontató lovat.

Megálljunk. A négy gerenda nem lehet olyan nehéz. Egyéb is volt ott. Hohó-hohó Gottesmann, te nemcsak gerendákat hoztál, hanem szeszt is csempésztél. Most pedig engem följelentesz. Pedig tudod, hogy nincs szesz a pinczémben. Értelek. Te a csempészett szeszt beakarod csempészni a pinczémbé s aztán odahozni a finánczot!

Katz Zélig megkönnyebbült. Kitalált egy nehéz rejtvényt. Gyors lépésben sietett a község bíróhoz.

„Bíró gazda, akarja még azt a kajla borjút?

– Drágálom 12 forintért.

„Hát ingyen, akarja?

– Nem értem.

„Mondom, hogy ingyen. A mit én mondok, szentírás. Arra mérget vehet. Tiszta ingyen.”

– Nos hát, mi kell neked Katz Zélig? kérdezte a bíró.

„Semmi sem kell nekem. Csak arra kérem, hogy jöjjön hozzám és üljön le a favágóra.”

– Hát aztán?

„Aztán pipázzék. Itt van két pakli dohány. Van-e gyufája? Azt is adok.”

– Hát aztán?

„Aztán semmi. Ha kiszitta, töltsé meg újra és hozzon magával egy esküdtet.”

– Hát aztán?

„Az esküdt is gyújtson pipára, annak is hoztam két pakli dohányt. Itt van, tessék, adja át neki.”

– Beszélj már Katz!

„Nincs tovább. Leülnek, pipáznak, várnak. Nézik az utcát. Ha valaki jön, csendességben maradnak. Nézik a kaput. Ha valaki jön, nem szólnak. Megnézik, hogy mit csinál az a valaki. De nem szólnak, nem mozdulnak. A mit láttak, azt majd elmondják annak, a ki kérdezi. Jó lesz?”

Jó lesz.

Csendes holdvilágon, éjfél tájban halkan nyílik meg a Katz Zélig kapuja. Valaki egy kis hordót hengerget be a kapun maga előtt. A bíró ráismer Gottesmannra. Az esküdt is ráismer. Katz Zélig jól sejtett. Ez a Katz Zélig egy látnok.

A hordó elgurul a pinczegátorig. Gottesmann egy bokor tolvaj kulcsot vesz ki a zsebéből. A bíró szájában kialszik a pipa. Óvatos próbálgatás után a pinczezár enged, Zélig reszket a gyönyörtől. A kis hordó legurul a lépcsőn s a pincze elnyeli Gottesmannt is, a hordót is.

Zélig tovább reszket. Nesztelenül búvik elő a lyukból Gottesmann, mint egy óriás tücsök. Körülnéz. Senki. Az ajtót beteszi, a zárt ráfordítja. Nyújtózik; gerinczsigolyái ropognak. Egy patkány elszalad a lába között. Attól megijed. Megint körülnéz. Megint senki. Valamit mormol. Bizonyosan az Éjszaka urának adott hálát és távozik.

„A borjut elviheti birógazda.”

– Ráérünk.

Reggel megjelent a komisszió együtt Gottesmannal, mint szakértővel.

– Csempészett szesz van a pinczében.

„Nincs.”

— Lássuk.

„Tessék, itt a kulcs.”

— Hány hordó szesz van?

„Három. Összesen 12 hektoliter. Mindenkinek hordón rajta van a munkácsi bélyeg. Onnan hoztam. írásom van róla.”

A komisszió lement a pinczébe.

– Itt négy hordó van, nem három.

„Négy hordó, wie hájszt négy hordó?

– Nekem csak három van.”

– Egy, kettő, három, négy.

Katz megvakarja a fejét. „Pedig csak háromról tudtam.”

A hordók tartalmát megvizsgálják. Tizenkét hektoliter szeszt találnak a három hordóban. A negyedikben 140 litert.

– Ha Munkácson 12 hektót vett, hát ezt honnan vette?

„Nem tudom. Valami babona van a dologban. „

— Van-e számlája erről a 140 literről?

„Nincs.”

— Ez csempészett szesz!

„So war ich leb, nem csempésztem.”

– Mutassa ki a származási helyet.

„Isten úgy segítjen, nem csempészttem.”

– Már pedig ez csempészett szesz szólal meg Gottesmann.

Zélig dühbe jön. „Honnan tudja maga *szakértő*, hogy ez csempészett szesz?”

– Honnan tudom? No hát majd meglátja, hogy honnan tudom. Kérem azt a lámpást.

A lámpa megvilágítja az inkriminált hordót. Gottesmann körüljárja, nézegeti, végre megszólal: Honnan tudom? Hát tudom. Itt a bélyeg! N. J. D. Ez dolinai szesz a Náthán Jankel gyárából. N= Náthán, J = Jankel, D = Dolina.

E pillanatban Gottesmann hadvezérnek érzi magát, a ki csatát nyert.

Zélig tagad. Gottesmann vádol. Zélignek mentő gondolata támad és így szól:

„Igaz-e, hogy a munkácsi szesz foktartalma 79?”

– Igaz, feleli Gottesmann.

„Igaz-e, hogy a dolinái szesz csak 76,05?”

– Igaz, feleli Gottesmann.

„Akkor hát mérjük meg. Ha 79, akkor munkácsi és nem csempészett; ha 76,05, akkor dolinai.”

– Helyes beszéd, mérjük meg, mondja diabolikus mosolylyal Gottesmann.

A mérés 76,05 fokot mutat. Gottesmann sürgeti a jegyzőkönyvet. A jegyzőkönyv megállapítja, hogy a kis hordóban levő szesz csempészett áru. Gottesmann aláírja a jegyzőkönyvet mint szakértő és késznek nyilatkozik hitet tenni rá, hogy csakugyan csempészett áru. Aztán megsemmisítő pillantást vet Zéligre.

Katz Zélig pedig kiegyenesedik e válságos pillanatban, merően a szeme közé néz Gottesmannnak és így szól:

„Megesküszöl-e a Jehovára, hogy ez csempészett szesz?”

– Megesküszöm.

„A mit mondasz, azt te megbánod és elfogod tagadni.”

– Nem bánom meg. Ez az igazság. Nem fogom eltagadni soha.

„Még egyszer ismételd, hogy ez itt csempész-áru.”

Százszor is ismétlem: csempészett áru!

„Csakhogy nem én csempészem, hanem te!”

Gottesmann nagyot kaczag, afinánczok is kacagnak. A bíró és az esküdt, kik néma tanúi voltak a vizsgálatnak előlépnek. A bíró megszólal.

– Láttam, végignéztam az éjszaka, a mint

Gottesmann belopta a hordót a Katz pinczéjébe. A kapu között tócsa van. Tessék megnézni, a hordó minden dongája sáros. Velem együtt nézte az esküdt is. Ott ültünk a favágón.

Gottesmann csatát vesztett és elmarasztaltatott.

Ez a tréfás dolog Zúgó községben történt meg és tiszta valóság. A jóízű kelepczét ne bontogassuk e pillanatban erkölcsi elemeire. Azonban nem mulatozás okából írtam le. Az olvasó figyelmét bizonyára nem kerülte el, hogy mennyi éleslátás, mennyi fondorlat, mennyi furfang, a koncepczióknak minő vakmerősége, az ellenaknának milyen biztossága nyilatkozik meg ebben a mulatságos esetben.

Ha ilyen emberek szállják meg a rutén földművelőt, mi lesz ebből védelem nélkül? Miként állhatna ellent ezeknek a kelepczekészítőknek? Hogyan védekezzenek a megfontolásnak, alattomoságnak, cselvetésnek, lelkiismeretlenségnek éhez hasonló eszközei ellen? Nem prédául volna-e oda dobva ez a nép, ha az államhatalom atyáskodó oltalmát és segítő kezét megtagadná tőle?

ELVÉRZÉS.

Minél tömegesebben vándoroltak be Galiciából, annál nagyobb mérveket öltött a ruténkivándorlás. A betolakodók kinyomták helyükből a bennszülötteket. Ez a folyamat három évtized óta tart. A sorvadás fokozatosan és vidékenként vett erőt a népen. E miatt nem okozott országos feltűnést. Egy kazár kiszorított az ősi tűzhelyről négy-öt rutént. A kazár mindenütt mutatta magát, minden üzletnél megjelent, minden vállalatnál közreműködött s ezzel megötszörözte önmagát. Papnak, tanítónak feltűnt a népdeficzit. Fináncznak, közigazgatásnak, bíróságnak nem tűnt föl, mert ennek az aktája szaporodott a kazárok szaporodásával.

Most már hatvanezerre teszik az Éjszak-Amerikai Státusokban letelepült rutének szá-

mát. Egyik-másik lelkes pap utánuk ment, hogy egyházilag és iskolailag szervezze őket, megőrizze emlékeiket és ápolja ragaszkodásukat a magyar haza iránt. A kísérlet meddő maradt, mert a rutének időnap előtt áldozatul estek a kiterjedt pánszláv agitációnak. Ezt az agitációt melegen istápolja az orosz diplomácia. A vezéreket pénzzel látja el. Elszakadt népünk közé jól fizetett papokat küld. Iskolákat állít. Ügyes-bajos dolgaikat ellátja. Érdekeiket az orosz konzulok felkarolják. Munkához segítik a népet. Szervezik a szegényügyet és a betegápolást. Ilyen gondozással szemben a rutén lelkész, a ki csak ideális hatásokra dolgozhatott, eredmény nélkül tért vissza hazánkba. A szegény ruténnek Amerikába kellett menni, hogy hazája ellenségévé legyen.

Beregben az *Egán* akciója óta megszűnt a kivándorlás. Ez a tény minden statisztikai adatnál jobban beszél. A munkanélkül szűkölködő népnek *Egán* munkát adott.

Télen át utat építtetett a Bereg és Máramaros között fekvő vízvásalstón. Az ilyen feladat nehézségeit csak az tudja mérlegelni, a ki már fáradozott abban, hogy valahová

ut építtessék. Beleszól abba egy néhány főszolgabíró, egy pár alispán, két közigazgatási bizottság, két vármegye, két főispán, két minisztérium, két állammérnöki hivatal és ezeknek összes pereputtya. Azonban az ut megépült.

Nyáron át mezőgazdasági munkásokat helyez el Egán különböző uradalmakban. Csupán Mezőhegyesen hatszáz rutén munkás volt a múlt nyáron elhelyezve. Egyelőre nehezen ment a dolog. Mezőhegyesen panaszkodtak, hogy a rutén nem válik be. Nem is csoda, hiszen alapjában véve, a rutén erdőmunkás. De Egán odautazott. Rendbe hozta a táplákozási viszonyokat. Gyöngéd elnézésre birta az uradalom igazgatóságát. Olyan munkát kért ruténjei számára, a mi nekik kevésbé szokatlan.

A pánfőnagyságos úr látása kedvre derítette őket. Erezték, hogy ott sincsenek elhagyatva; hogy az ő jó urok ott is gondoskodik róluk és mindennek a hatása az lett, hogy négyötöd része a munkásoknak bevált és az uradalom olcsóbb munkaerőhöz jutott. Az idén nyolczszázan mennek Mezőhegyesre.

De Máramarosban nagy mértékben foly a kivándorlás. A hegyvidéki akció ott csak

most veszi kezdetét. Százával jelentkeztek a községek hitelszövetkezetek és áruraktárak alakítására. A lelkészek itt is hajlandók a munka élére állani. Azonban a közigazgatás részéről nem igen tanúsítanak meleg pártfogást. Megvannak anélkül is. Kivált az áruraktárak ellen emelnek kifogást, mert ezek szerintük meglévő *kereskedéseknek* okoznának káros versenyt.

Az *Egán* kitartása elől kissé meghátráltak. Legújabban megnyugodtak az áruraktárak felállításában is, de azzal a furcsa kikötéssel^ hogy ezek csak bizonyos meghatározott cikkek elárusításával foglalkozhassanak. Ravasz ostobasággal olyan árucikkeket jelöltek meg, a minőkre a népnek nincsen szüksége.

Mármarosban azt hiszik, hogy ez jogos védelme a meglévő kazárboltoknak. Pedig ez *kiváltság* in optima forma. Tehát egyik neme a mi híres liberalizmusunknak. Az országvédő és országfenntartó nemesség kiváltságainak még az emlékétől is fellázad minden hű liberális kebel. Pedig az a kiváltság rég letűnt. Maga a nemesség mondott le róla, külső kényszer nélkül. Maholnap letűnik a nemesség is és a liberalizmus gondoskodni fog sírgyalázó epitáfuimokról.

De a kazárkereskedő egészen más. Azt óvni kell a versenytől. Ha a liberális felfogás ennek az érdekén ejt csorbát: akkor fordítsunk egyet a liberális köpenyegén. Keressünk formulát, hogy adhassunk neki kiváltságot. A köpenyeg béllése konzerváló jelszavakat is tartalmaz. Hol az a béllés? „Gondozzuk a meglevő existenciákat!” Tehát védjük a kazárkereskedést.

Bizony kerékbetört fogalma ez a kereskedésnek és megbélyegzése ama szép és civilizátorius mesterségnek. Megvenni a boeskortalpat, a savanyított uborkát, a petróleumot, az ekevasat és eladni ötszáz perczent nyereséggel; eladni hitelbe, hogy az ötszáz perczentből ezerötszáz legyen. Arra utazni, hogy a rutén megittasodjék s részegfővel ostobaságokat csináljon és ennek a révén elliczítani feje alól a párnát, feje fölül a hajlékot... . Pihá!.... Mióta nevezik ezt a gaz uzorát kereskedésnek?! És micsoda közgazdasági, politikai, erkölcsi törvény alapján érdemes ez az áru-uzsora nemcsak védelemre, de még privilégiumra is?

Azalatt pedig, míg az elvi harcz foly Egán és a vármegyei intéző körök között, megérkezik Budapestre egy szomorú vonat.

A kormány már megkapta Máramaros fölterjesztését, hogy ott mások a viszonyok, mint Beregben; ott csak cum grano salis van szükség áruraktárakra; ott a kazárüzérkedés nem öltött veszélyes arányokat; a bevándorlás ellen is megtéetett minden óvintézkedés. Kivándorlásról pedig szó sincs.

A szomorú vonat azonban megérkezett.

Egán előre tudta, hogy meg fog érkezni. Jelentést is tett arról a belügyminisztériumban. Intézkedett is a belügyminisztérium, hogy ha rutén-vonat érkeznek, egyelőre ne továbbítsák.

A vonat megérkezett. Kétszázhetvenöt rutén ült benne, férfi, nő és gyerek. Öregasszonyok, szoptató asszonyok, serdülő leányok, mezítlábos gyermekek. Ökörmezőről, Kalocsaláziáról, Szinevérpolyánáról jöttek. Tehát *Máramaros-megyéből*. Braziliába mennek. A múlt héten is elment egy szállítmány. A jövő héten is indul egy. Pedig a jelentés szerint kivándorlásról a preventív intézkedések után – szó sem lehet.

A föltartóztatott vonat tartalmát a belügyminisztérium rendőri osztálya a dologházban ürítette ki. Itt a rutének lakásban és élelmezésben részesültek. *Egán* a kormánynál

alkalmazott rutén tolmácsot kioktatta a mon-dani valóra és a dologházba küldötte. Eközben sürgönyözött legékesebben szóló lelkéskun-
katársának Beregbe, hogy jöjjön azonnal! De a tolmács kísérletezése sikertelen maradt. Másnap a megérkezett lelkész próbált a szí-
vükre beszélni. Nem használt. Ők mennek.

Ezalatt *Egán* útmunkát eszközölt ki a kereskedelmi kormánynál. Programmja szerint kibérelt volna egy szerfölött nagy és most üresen álló kőistállót mely az építendő ut közepén fekszik a Schönborn-hitbizományi uradalomtól a családok téli elhelyezésére. Saját felügyelete alatt főzetett, süttetett volna az asszonyokkal. A munkaképes férfinak 80, a nőnek 60, a gyermeknek 30 krajczár nap-számot és élelmet állapított meg.

Harmadnapon *Egán* megjelent a dolog-
házban.

„TérjeteK vissza!”

Nincs hova. Mindenünket eladtuk.

„Munkát adok nektek a télen. Hajlékot is, élelmet is. Öt hónap alatt a férfi gyűjt 112 forintot, az asszony 84-et a dolgozó gyer-
mek 42-öt. Pálinkára, dohányra, ruházatra ebből elfogy valami. De marad egy családnak

200 forintja. (Ez november elején volt.) Tavasszal visszavásároljátok házatokat. Beálltok a szövetkezetbe. A kinek szüksége lesz, pénzt kap onnan, hogy gazdaságát fölszerelje. Az a pénzetek is megmarad, a mit most az útra visztek. Állami tehenet is kaptok, úgy, mint Beregben és legelőbérletet a kincstártól.

Nem térünk már vissza, megyünk Brazíliába.

„Legyen eszetek. Ott nem érti meg senki a ti nyelveteket. Nem lesz templom, a hol imádkoztatok. Nem lesz pap, a ki vigasztaljon. Még temető sem lesz, a hova a kis gyermek elhantoltassék. Idegenek lesztek ott. Kihez fordultok tanácsért, igazságért, oltalomért? Meglopnak és nincs kinek panaszoljátok; agyonvernek és nincs a ki megbüntesse a gyilkost. Házatok nem lesz, hogy lepihenjete. Nem látjátok többé szép hegyeiteket. A szomszédot nem fogjátok ismerni. Gyümölcsfátoktól örökre megváltok, pedig apátok ültette azt. Meglássátok: nem olyan lesz a forrás vize, mint otthon volt; a kő sem olyan lesz, a patak sem. Más virág terem ott a réten, más bogár mászkál a gyepen, más nap süt az égen. Ne menjetek oda.”

Elmegyünk pánfőnagyságos úr. Lesz ott nekünk hajlékunk is, tehenünk is, földünk is, gyümölcsösünk is. Itt van az írás. Nyomtatva van, kép is van rajta.

A csalogató egy kis füzet volt. Czimplapján egy farm van színes nyomással. A kép háttérében csinos tornáczos ház, oldalt istálló, az udvaron baromfi, néhány tehen, két ökör az eke előtt, két ló egy megrakott kocsival, oldalt virágzó gyümölcsfák, elől búza, zab, tengeri és lóher-táblák kövér terméssel. A füzet leírja, hogy minden rutén-család kap ingyen egy ilyen belső telket, külsőséget, melynek hossza két, szélessége egy kilométer, két ökröt, három tehenet, két lovat a hozzávaló szerszámokkal. A képen füstöl a kémény, rutén leány piros csizmában feji a tehenet, a ház előtt hársfa árnyékában ül a rutén gazda, kihez gömbölyű menyecske közeledik párolgó tállal.

A rutén ember a menyországot sem képzeli ennél szebbnek.

„De ez mind nem igaz. Titeket megcsalnak. Ez mind csak arra való, hogy megtöltsétek a hajót s kifizessétek a vitelbért. Ne higyjétek, hogy ingyen földet kaptok. Ingyen

föld nincsen a világon. Telket, házat, barmot sem kaptok sem ingyen, sem pénzért, mert ott, a hová visznek, csak pusztaság van. Se falu, se város. A hajó kirak titeket egy terméketlen, sivár, kiégett tengerpartra. Aztán füttyül és odébb surran a nagy vizén. Ti a parton maradtok. „Alá is út, fel is út.” Csak-hogy még út sincs. Merre lesztek el? A mi pénzetek volt, azt elfizettétek a hajóskapitánynak. Eleségetek rég elfogyott a hajón. Nyakatokon a batyu, az apró gyermek, az öreg szülő.

Hová, merre? Mert nem vár ám ott a parton senki reátok. Jól megértsétek, én mondom nektek. Kérdezzétek meg Beregben, hogy jó ember vagyok-e? Láttátok-e a szép kövér gulyát a névtelen havason? Láttátok-e a tiszta, csinos, olcsó állami boltokat? Hallottátok-e, hogy ezer meg ezer rutén gazda szabadult meg két év alatt az uzsorától? Hát azt, hogy száz meg száz ember telket, földet, ökröt vásárolt? Hát én mondom nektek, a ki hozzátok is elmegyek, hogy ott is úgy legyen, mint Beregben; én mondom, hogy titeket most megcsalnak. Ez a kép a mi itt a füzetben van: hazugság. Ez a sok ígéret: mind hazugság.

„Az a hajózási vállalat, mely vinni fog, csak azért alakult, hogy vigyen. Neki portéka kell. Ti lesztek a portéka. Ha oda értek, senki sem fog „veletek törődni. A partról elindultok és mentek, a merre a szemetek lát. Hová? Órákig kóboroltok, mint a bitangba került jószág. Keresitek a falu tornyát, de nincsen sehol. Sütökemenczében ha volnátok, ott sem volna nagyobb hőség mint azon a kiaszott pusztaságon. A forró nap kiszívja minden erőfőket. Asszony, gyermek vízért imádkozik. Forrást kerestek, nincs sehol. Árnyékot kerestek, az sincs.

„Mit csináltak azokkal, a kik ellankadnak, tovább vánszorogni nem tudnak, kidőlnék a hőségtől, a szomjúságtól, a fáradságtól, az éhségtől? Ott hagyjátok a kopasz földön, hogy elpusztuljon, mint egy beteg kutya? Mivel hantoljátok el? Hol a pap, hogy be-szentelje, hol a harang, hogy megszólaljon, hol a koporsó, hogy elfődjétek? Alig, hogy ott hagyátok, már gyűl a csókasereg, a varjúsereg, a hollósereg. Ott kóvályognak elhagyott társatok feje fölött. A szemét vájják ki legelőször.

„A ki bírja, tovább megy. Hová? Nincs a ki útba igazítson, mert ha láttok is embert,

beszélni vele nem tudtok. Elérkeztek egy gya-pott-ültetvényhez. Oda kell talán 3 munkás. De csak férfi. Melyik legyen az a három? Alit csináljon az a három a családjával? Hát a többi hová legyen? Láttátok az országút porát, mikor fölka-varja a forgószél? Ez a ti sorsotok Brazíliában. A porszemek szétszó-ródnak. Ti is. Elszakít egymástól az élet, elszakít a betegség, elszakít a halál. Hát ne menjetek! Én magam visszaviszlek a patakos völgyekbe. Munkát adok nektek. Veletek ma-radok. Hozzá segítek, hogy házat, telket vá-sároljatok. Maradjatok itthon.”

Elmegyünk uram, nem tehetünk más-ként, Rudolf trónörökös úr vár ott reánk, a ki nem halt meg, csak elbujdosott s új hazát teremtett a rutén népnek.

„Balgák vagytok. Megcsaltak. Úgy-e a királyházi boltos mondta ezt nektek? Hazudott. A kalocsalázi korcsmáros is mondta, úgy-e? Az is hazudott. Ők pénzt kaptak a hajózási vállalat-tól ezekért a hazugságokért. Nekem higgyetek, mert én jó ember vagyok. Ha igaz, a mit ők beszélnek, miért nem mennek ők Brazíliába? Miért nem foglalják el ők azt a szép tanyát és azokat a nagy termőföldeket?

– Mert a zsidónak nem adja ám a jó király.

Egem meglepetve kérdezte: „A zsidónak nem adja és nektek odaadja? Miért nem adja annak és miért adja nektek?”

„Azért, mert a zsidót a jó király nem szereti. Tudja, hogy az ő ruténjeivel a zsidó rosszul bánik. Azt is tudja, hogy a rutén jó katonája volt az ő nagy vezéreinek, Rákóczynak és Kossuthnak. Most, hogy elszegényedtünk, mert a zsidó elvette mindenünket, a jó király meg akar minket jutalmazni, s megparancsolta a fiának, hogy minket Brazíliában boldoggá tegyen.

Egán belátta, hogy itt a hit a legsötétebb babonává alakult át. Ennek a csapatnak a katasztrófája kikerülhetetlen. Irtózatos logikai renddel van ez a nép kioktatva. A kazár ügynök arra tanította ki őket, hogy a kívándorlást a király csinálja a nép megjutalmazására. A kazár nem mehet Brazíliába, mert a jó király haragszik reá. De a ruténre királyi jutalom vár ott, mint Rákóczynak és Kossuthnak jó katonájára. Ördögi gondolat ilyen kelepczét állítani a néplélek megfogására.

Megjegyzendő, hogy az ékesszóló lelkész

az *Egán* utasítására magával hozott Bereg-megyéből egy rutén parasztot is, ki hasonló csábítások folytán már megjárta Brazíliát. Szörnyű viszontagságokat állott ki. Családja ott veszett. Ő maga különös véletlenségből egy gőzösre akadt, mely megkönyörült rajta és alkalmazta a szénkamrában. Leírhatatlan nélkülözések és szenvedések között haza került. *Egán* ezt is felhasználta kapacitációra. Úgy vélte, hogy ennek, a ki ott járt, mindent látott, élő tanúja a csalásnak és hazugságnak, ki szintén mindenét eladta, hogy útiköltsége legyen, a kinek a sorsa az övékkel egyforma hogy ennek inkább fognak hinni, mint neki. De a szerencsétlenek ennek sem hittek.

Még egy erőfeszítést tett *Egán* a belügy-miniszternél. Úgy okoskodott, hogy ennél a népnél nem a szabadakarat működik. Ezek elbolondított emberek. Cselekvésüknek nincs beszámíthatósága. A józan értelmet kiverte agyukból a csábítás. Ezek tehát kiskorúak, a kiket gondnokság alá kell tenni. Vakságukban kész veszedelembé rohannak. Mintha csak egy tehervonat elébe dobnák magukat, vagy mintha a Dunának mennének, hogy belefutadjanak. Hasonló eszeveszettség hatóságilag

megakadályozandó. Ezeket éppen úgy nem szabad útra ereszteni, a miként nem szabad egy pestises házba a falu lakóit bebocsátani. Ezek e pillanatban örültek. Tehát nemlehetnek önjogúak. Nem rendelkezhetnek sorsuk fölött. Nem tűrhető, hogy 8090 elbolondított férfi kétszázkilenczven asszonyt és gyermeket végpusztulásba sodorjon.

Egyetlen menekülési esély, ha rábukannak valami osztrák konzulra s ez haza szállíttatja őket a magyar állam költségén. Önmagát védi tehát az állam, ha nem tűri elvérézésének ezt a nemét és előre megakadályoz nagy kiadásokat.

Ezekhez hasonló érvektől a belügyminisztérium is át volt hatva, azonban nem vélte megengedhetőnek, hogy a jogéletbe ily mélyen bevágó kérdést önállóan intézzon el. Jogi tanácsot kért tehát az igazságügyminisztertől, a ki azt felelte, hogy törvénykönyvünkben nincs alap azon kivándorlók rendőri visszatartására, a kik bűncselekményt nem követtek el és rendes útlevelemmel vannak ellátva.

Bűnösök pedig nem voltak ezek a nyomorultak. Útlevelemük is volt. Hogy is ne lett volna, mikor a község jegyzői kar jelentékeny

hasznot húz az útlevelek kiállításából. A szomorú vonat tehát négy napi küzdelem után elindult, neki a messzeségnek, a bizonytalan életnek, a bizonyos halálnak.

Láttam a szerencsétlenek menetrendjét. Állomásról állomásra, óráról órára van az útjuk megjelölve abban a füzetkében, melynek címlapján a boldog farm áll. Mennyibe kerül a jegy Budapestig, onnan Fiúméig, onnan Udinéig? hol kell átszállani egyik vonatról a másikra? Mennyi az időzés itt vagy ott? Milyen kinézésű ember várja őket Budapesten, Fiúmében, Udinében? Ez mind apróra le volt írva. Az utasításban hangsúlyoztatik, hogy senki mással szóba ne álljanak, csak azzal, a ki megjelöltetett. A kérdezősködőknek feleletet ne adjanak. Útjuk célját senkinek el ne árulják. Annyi pénzzel induljanak útnak, hogy mikor Genuába érkeznek, meglegyen nyolczvan forintjuk, mert személyenkint ennyi a hajódíj Braziliáig.

Ezt a vállalatot Silvio Notário udinei közjegyző vezeti. Ennek az úrnak Máramarosban kazárügynökök állanak rendelkezésére. A vállalat egyetlen célja az, hogy a Genuában alakult hajózási társaság szállítmányokra

tegyen szert. A kazár ügynökök elég nyíltan üzik a toborzást. Ebből kettős hasznuk van. Százalékot kapnak a vállalatól s a megbolondított nép áruba bocsátott vagyonát kótyavetye árban szerzik meg.

Azokat a községgyűléseket, melyeken a kirándulás módozatait részletesen megbeszéli a nép, kazárbefolyás következtében a községbíró szokta összehívni.

Ezen a helyen csak egy csapatról számoltam be. Azonban sokan mennek. Pár hónap alatt több ezerén vándoroltak ki. Máramaros némely vidéke megbolygatott méhrajhoz hasonlít. Minden megmozdult: az ember, a háziállat, a fölszerelés, a berendezés. Mert mindent pénzzé tesznek, hogy mehessenek. Még a ház is megmozdult a fejük fölött. A föld is megmozdult a talpuk alatt. Csak Máramaros kormányzati lelkiismerete nem mozgult meg.

Így vérzik el a nemzet és így szüretel a kazár.

ZÁRSZÓ.

A jog, kötelesség nélkül: kiváltság.

A kötelesség, jog nélkül: szolgaság.

Ebben az erkölcsi rendben egy ismeretes vegyi törvény érvényesül. A konyhasó a chlórnak és a nátriumnak összetételéből áll. Mindkét elem külön-külön halálos mérég. A miként mérég a társadalmi és gazdasági rendben úgy a kiváltság, mint a szolgaság. De ama két őselem együtt a táplálkozásnak, tehát magának az életnek el nem engedhető alkotórésze. Valamint a jog, megfelelő kötelességgel és a kötelesség megfelelő joggal a társadalmi és gazdasági boldogulásnak alapfeltétele.

A kazár mindazt a jogot élvezi, melyet a szabad intézmények nyújtani tudnak. De nemzeti kötelességet a kényszeradón kívül nem teljesít. A kazár tehát kiváltságos lény. Ellen-

ben a rutén nem tud élni a szabad intézményekben biztosított jogokkal; de hordja a köteleességek egész igáját. A rutén tehát szolgál.

Amannak kiváltságát megszerzi az elme-él, a kereskedelmi ösztön és az a laza erkölcs, mely többet enged, mint a mennyi szabad. Ennek szolgaságát előidézi a pásztorérettel járó tapasztalatlanság, a modern életrendben való tájékozatlanság és a viszonyoknak végszetszerű nyomása.

Megszüntetni úgy a kazárok privilégiumát, mint a rutének szolgaságát: ím ez a célja a hegyvidéki akciónak. A jogok és kötelességek harmonikus kiegyenlítése lesz ez. A túlerős megfékezése; a gyöngye támogatása.

Kissé hosszadalmasan foglalkoztam a részletekkel. De egy bölcs férfiú Göthének eme mondására figyelmeztetett: „Um Etwas zu wissen, muss man Alles wissen.” Így is attól félek, hogy a küzdelemnek egyik-másik ága nem domborodott ki eléggé.

Számos részletet szándékosan hallgattam el. Alig írtam valamit azon félreértésekről, melyeknek Egán áldozatul esnék, ha minden idegszálát meg nem aczélozná az ügyszere-
retet. Még kevésbé szellőztettem azt a sok-

oldalú aknamunkát, mely állandó felrobbanással fenyegeti a népmentő építkezést.

Minél jobban behatoltam e csodálatos akció mélységébe: annál inkább meggyőződtem, hogy az itt fellobbant láng melegénél megolvad a nemzetiségi kérdés ércze. A nagy rejtélyhez meg van találva a világosság. Most még csak pásztortűz, kicsiny perifériával. De a meddig elhatnak sugarai: glóriában tündöklük a magyar faj nagylelkűsége és beolvasztó ereje.

Tehát nem az alkotmányos szabadság, nem is a jogegyenlőség, nem is az államis-kola, nem is a kormányzati hegemonia ámbár ezek hatása sem kicsinylendő képezi a nagy nemzeti egység kohóját, hanem az az ezerkezű művelet, melyet a hegyvidéki akció fejt ki. Ha majd a pásztortűz elharpózik és hazafias lángtenger nyaldossa körül a Kárpátok egész koszorúját: majd akkor talán meggyőződnek azok is az akció nemzetforrasztó üdvéről, kik most vagy hidegen vagy ellenséges indulattal nézik, sőt hátráltatják a munkát.

Ostobán könnyelmű hírlapírók antisze-
mita mozgalomnak bélyegezték az akciót.

Olyan ráfogás ez, melyben a perfidia ölelkezik a tájékozatlansággal. A munka ki fog terjesztetni hazánk összes havasvidékére, tehát oda is, a hol hire sincs se lengyel-zsidónak, se zsidó vallású magyarnak. Mit keresne egy antiszemita mozgalom ott, a hol nincsen zsidó?

Különben is, ki az antiszemita? Erre tréfásan azt szokás felelni, hogy a ki kelletnél jobban gyűlöli a zsidót. De a komoly felelet ez: Az antiszemita sajnálja a zsidók politikai, társadalmi, vallási emánczipációját és azt visszaszeretné csinálni. Az antiszemitizmus: zsidóüldözés. A zsidók kizárása a polgári jogokból; a jogegyenlőség megtagadása; a ghetto felállítása; a zsidók kikergetezése muszkamódon; a zsidótelepülés megtiltása romániai módon. Nos hát ilyen az antiszemitizmus.

De ha én fontosabb államfenntartó tényezőnek mondom a földet, mint a mozgó tőkét s ennek alapján csatlakozom véleményemmel egy jogosult közgazdasági iskolához: és ha engem ezért antiszemitasággal vádolnak, akkor én azt a vádat, mint hitvány ráfogást, megvetem. És ha én kimondom a zsidókról a

magam jó igazságát épen oly őszintén, mint a katolikusokról és a protestánsokról: akkor ez nem antiszemita indulat az én részemről, hanem beteges érzékenység a zsidók részéről.

Mi történik a hegyvidéken?

Leszedik a gyümölcsfáról a hernyót. Hát ne szedjék le? Intézményeket állítanak a különben is tiltott uzsora további terjeszkedése ellen. Hát ne állítsanak? Segítik a gyöngét az erősebb elnyomása ellen. Hát ne segítsek? A gazdasági és a kulturális élet hatékony eszközeivel magyarrá akarnak alakítani egy szláv törzset. Hát ne tegyék?

A hegyvidéki akció nem antiszemita mozgalom. Törvénytelenység, igazságtalanság, méltánytalanság ott egyetlen zsidóval sem történik. Korikrét panaszt Egán ellen még senki sem tudott emelni. E sorok írása előtt 376 hírlapi közlemény jelent meg ellene. De egyetlen betű sincs ezen nagy hajszában, melykézzelfogható vádat tartalmazná. Midőn e sorokat írom, lépett föl Egán ellen egyik alárendeltje. Ennek a vádjait pontról-pontra czáfolta meg a miniszter hivatalos adatokkal. De felekezeti szempontokkal még ez a magáról megfeledkezett tisztviselő sem vádolta Egánt.

A hegyvidéki akció egy népelem testi-lelki átgyúrása a rossz állapotból a jó állapotba. Alig képzelhető ennél érdekesebb művelet. Nagyon érdemes volna, hogy minden művelt magyar ember megnézzze, miként alakul át a pásztor földművelővé, a nyomorban sinlődő élhető emberré, a szolga szabaddá, az elnyomott önálló lényé, a rutén magyarrá. Ilyen átalakulás van ott folyamatban. Néhány képet adtam erről a folyamatról, hogy a ki meg nem nézheti, az is megláthassa.

Azzal a hittel írtam, hogy ezzel a nemzeti ügynek használni fogok. Miként említém: sok támadás intéztetett az akció ellen. Tüzetes védelemben azonban nem részesült. Ennélfogva a magyar közvélemény nem tehetette az ügyet magáévá. A támadások ellenszenvet keltettek. Elfogulatlan táborban is fölkellették azt a gyanút, mintha sikerrel nem biztató működés folyna a hegyvidéken.

Le tudám-e győzni azt az ellenszenvet? Be tudtam-e bizonyítani, hogy a működés reális? Oda tudtam-e terelni az érdeklődést? Tudtam-e egy kis lángot éleszteni a közönség szívében, hogy keblére ölelje ezt a mozgalmat és a magyar fajszeretet ügyének tekintse

azt? Képes valék-e azt a meggyőződésemet az olvasó által is elfogadtatni, hogy közjogi helyzetünkben a nemzeti kérdésnek pozitív megoldását csupán egy ilyen akció képezi? Ezek a kérdések ólomsúlylyal nehezednek rám. Ha igennel felelhetnék: boldog ember volnék, mert elmondhatnám, hogy a népmentő munkában nekem is van egy parányi részem.

UTÓIRAT.

Ezt a művet akkor írtam, a mikor még *Egán Ede* élt. Legjobb hitem szerint most is él ő és ha a rutén-akció helyes mederben foly tovább: akkor az ő szelleme működik ott. De mikor ezt a művet írtam, testileg is köztünk volt *Egán*. Esengve kért igen gyakran, hogy ne dicsérjem őt; ne állítsam előtérbe; ne halmozzam el érdemekkel, mert ő „semmi egyéb, mint egy kötelességtudó közeg a földművelési kormány rendelkezése alatt. Kérésének nem tudtam ellenállani. E miatt, *Eganra* vonatkozólag hézagos a könyvem. Azok a testi-lelki áldozatok, melyeket ő az ügynek hozott, megközelítőleg sincsenek itt vázolva.

Az *Egán* halála után pótolhattam volna, ezt a hézagot. De úgy éreztem, hogy az

emlékezetnek az a tisztasága, a melylyel őt szívemben hordozom, foltot szenvedne, ha tiszteletben nem tartanám halála után azt, a mire életében esengve kért.

El kellett ezt mondanom az *Egán* jellemzésére és a róla adott töredékes jellemrajz igazolására.